Begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2027

Voorzitter: Paulusma

Begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2027

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (XVII) voor het jaar 2027 (37020-XVII).**

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Ik heet alle leden van de Kamer van harte welkom. Ik heet ook de minister in vak K van harte welkom. Ik stel voor dat wij bondige interrupties doen. Ik ga ze timen op 30 seconden. Ik ga ervan uit dat u de voorzitter daar met alle plezier mee gaat helpen. Ik zie al een knikje van de overkant, dus dat stemt mij zeer gelukkig.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**:
Ik wil meteen beginnen en ik ga met heel veel plezier het woord geven aan mevrouw Kröger, die spreekt namens de fractie van PRO. Gaat uw gang.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Voorzitter. Oorlogen, klimaatcrisis, democratische terugval. We leven in zwaar weer. Het beeld van drie mannen op leeftijd, Trump, Xi en Poetin, die om de tafel met elkaar rijkdom, geopolitieke invloed en onze toekomst verdelen, zegt veel over de gigantische opgave waar we voor staan. Het is makkelijk om waardegedreven buitenlandbeleid dan los te laten, om te zeggen dat we door de geopolitiek ons eigen belang voorop moeten stellen, maar dat is een valse tegenstelling. Opkomen voor de internationale rechtsorde ís ons eigen belang. Een wereld waarin het recht van de sterkste wint, is een wereld waarin Nederland verliest. Na twee jaar van rücksichtsloze rechtse bezuinigingen gaat deze begroting weer investeren in internationale samenwerking en in solidariteit. Er komt 1,1 miljard extra geld voor ontwikkelingssamenwerking voor mensen die in hun land opstaan voor democratie, voor vrouwen die opkomen voor hun rechten en voor mensen die geraakt worden door de klimaatcrisis.

Mijn fractie heeft altijd gepleit voor structureel herstel van de koppeling en een plan om te voldoen aan de 0,7%-norm. Wij zien dit als een stap in die richting, een stap richting PRO. Hiermee kiest het kabinet net als in het voorjaar opnieuw voor het progressieve blok dat de wereld een stukje beter wil maken, en niet voor die partijen in de Kamer die ontwikkelingssamenwerking naar nul willen terugbrengen. Mits de begroting op peil blijft en alle amendementen van partijen die deze schaarse pot willen plunderen het niet halen, kijken wij dus positief naar deze begroting.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Investeren in mensenrechten en democratie wereldwijd loont. Zonder democratisch bestuur is er ook geen aanpak van andere uitdagingen, zoals de klimaatcrisis. Dat hebben we wel gezien op de klimaattop. Afgelopen weekend is die geklapt, doordat autocratische olie- en gasstaten als Rusland en Saudi-Arabië weigeren te stoppen met fossiel. De enige weg vooruit voor Nederland is om met gelijkgestemde landen stappen te blijven zetten weg van fossiel, ook in onze handelsketens, en richting meer klimaatfinanciering. Is de minister bereid om de Internationale Klimaatstrategie, die het vorige kabinet heeft vastgesteld, niet alleen af te stoffen maar ook aan te scherpen?

Voorzitter. De welvaart in Nederland wordt nog te veel gecreëerd over de rug van mijnwerkers in Congo en natuur in Indonesië. Maatschappelijke organisaties in de landen waar we mee handelen, zijn onze ogen en oren om misstanden te signaleren. Kan hier in de combitracks ruimte voor worden gereserveerd? Die worden in de praktijk namelijk met name door het bedrijfsleven uitgevoerd.

Naast maatschappelijke tegenmacht is ook kritische pers een belangrijk onderdeel van democratische samenlevingen. Recent is het International Fund for Public Interest Media opgestart, een groot internationaal fonds om onafhankelijke journalistiek te ondersteunen tegen desinformatie. Frankrijk en Spanje zijn al ingestapt. Hoe kijkt de minister naar dit initiatief?

Alleen in democratische samenlevingen kunnen vrede en stabiliteit standhouden. Daarom maak ik me er zorgen over dat de middelen voor democratie zich steeds meer lijken te focussen op landen die al opkomen voor democratische waarden. Waarom gaat het kabinet dan juist de samenwerking afbouwen in landen als Burkina Faso, Mali en Niger, waar het echt heel erg slecht gaat met de democratie? We moeten toch juist in die landen democratische krachten en actieve burgers van onderop blijven steunen, zoals organisaties waaronder het Nederlands Instituut voor Meerpartijendemocratie al jarenlang laten zien? Ook de aangescherpte Afrikastrategie focust toch op de middelgrote economieën, op landen waar economische kansen liggen. Juist fragiele landen verdienen ook onze aandacht. Gaat de minister de doelstelling herstellen om 0,2% aan de allerarmsten te besteden? Het Nederlandse belang vernauwen tot de belangen van het Nederlandse bedrijfsleven is echt te plat. Een veilige, vrije wereld is in ons aller belang. Daarvoor heb je een internationale rechtsorde hard nodig.

Nederlanders vinden dat ook. Zo wil de meerderheid van de Nederlanders meer actie voor Gaza, niet alleen die honderdduizenden mensen die de straat opgingen. We mogen Gaza niet vergeten. Deze winter brengt weer meer, nog meer, ziekte en dood. Israël moet de noodzakelijke hulp toelaten. Dit kabinet moet veel meer druk zetten en meer hulp sturen. Kinderen die geen hulp kunnen krijgen in de regio moeten we ook hier behandelen.

Ook de gruwelijke oorlog in Sudan gaat veel Nederlanders aan het hart. Er zijn meer dan 18 miljoen vluchtelingen. Met collega-Kamerleden was ik in een vluchtelingenkamp op de grens met Sudan. De verschrikkelijke verhalen zal ik nooit vergeten; ik denk mijn collega's ook niet. Weken hebben mensen gelopen, op de vlucht voor massaslachting. Het was een helse tocht. Veel vrouwen hebben onderweg gruwelijk geweld meegemaakt. In de vluchtelingenkampen vroegen ze ons: hoe kan ik mijn dochters beschermen als ik mezelf niet eens heb kunnen beschermen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Met een zeer brede groep partijen uit deze Kamer hebben wij opgeroepen tot meer actie voor Sudan. Met elkaar maakten we een statement, dat ik heel graag via de bode aan de minister zou willen overhandigen. Na ruim drie jaar van gruwelijk geweld heeft de bevolking van Sudan nu ook te maken met droogte door El Niño. Voor miljoenen en miljoenen mensen dreigt hongersnood. Vandaag komen we met een voorstel voor 19 miljoen euro hulp voor Sudan, om nog deze winter de productie van voedsel in Sudan op te schalen en noodhulp te bieden aan mensen die gevlucht zijn voor oorlog en geweld, vooral voor vrouwen en meisjes die slachtoffer zijn geworden van het gruwelijke seksuele geweld. Zij hebben onze medemenselijkheid nodig.

De **voorzitter**:
Was u daarmee aan het einde gekomen van uw inbreng of was dit een natuurlijke punt?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Nee, ik was nog niet aan het einde gekomen, maar ik zie een interruptie.

De **voorzitter**:
Ja, dan hoorde ik een natuurlijke punt.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank …

De **voorzitter**:
Ik ga uw geluid aanzetten; dat gaat helpen.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank, voorzitter. Heel veel dingen van mevrouw Kröger komen mij bekend voor. Wij gaan natuurlijk regelmatig met elkaar in debat. Vaak zijn we het met elkaar eens, vaak ook niet. Ik hoor een heel wensenlijstje, maar bij dat wensenlijstje hoort volgens mij ook een kostenplaatje. Als ik de voorstellen van mevrouw Kröger zo hoor, ben ik dus heel benieuwd waar zij dan dingen minder gaat doen. Ik doel dan niet alleen op het recente voorstel voor Sudan, al ben ik daar ook zeer nieuwsgierig naar.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Volgens mij is het goede nieuws dat er meer geld bij de begroting is gekomen. Dat is er in het voorjaar mede gekomen onder druk van PRO, 1,1 miljard euro. Nu is de vraag hoe we dat geld gaan inzetten. Wat mij betreft gaan we dan naar het volgende kijken. Kan je meer doen in die fragiele staten? Kan je meer doen in democratieën die het zwaar hebben? Kan je meer doen voor Sudan? Kan je meer doen voor Gaza? Ik zie dat er extra geld bij is gekomen. Ik denk dat het ook aan ons als Kamer is om daar invulling aan te geven.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank voor het antwoord. Ik ben dan wel benieuwd … Voor ons als VVD is het natuurlijk altijd belangrijk om te kijken hoe je van ontwikkelingsgeld weer meer geld kan maken. In de begroting zitten een heel aantal revolverende fondsen waarbij dat goed mogelijk is. Wij denken dan natuurlijk altijd eerst aan het bedrijfsleven, niet alleen aan het bedrijfsleven in Nederland maar ook aan het bedrijfsleven in ontwikkelingslanden. Hoe kijkt mevrouw Kröger daarnaar?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Een van mijn vragen was juist … Ik maak me eigenlijk zorgen dat er primair naar het bedrijfsleven wordt gekeken onder de artikelen over klimaat, water en voedselzekerheid. Ik zie dat er meer budget is voor ontwikkelingssamenwerking. Dat vind ik echt een stap vooruit. Ik zie alleen wel ook dat de logica van het oude kabinet wordt gevolgd, waarbij het idee is dat het Nederlands belang wordt gediend als Nederlandse bedrijven ervan profiteren. Dat is mij echt, echt te plat. Wat mij betreft gaan we juist kijken hoe je maatschappelijke organisaties een rol kan geven in dat artikel over klimaat, of in het artikel over water trouwens. Ik denk dat je daarmee twee vliegen in één klap slaat. Je versterkt namelijk lokaal de democratie en je zorgt ervoor dat de plannen die we hebben worden uitgevoerd.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dan is mijn laatste vraag aan mevrouw Kröger voor dit moment de volgende. U heeft geen antwoord gegeven op de vraag over de revolverende fondsen. Er zitten namelijk een aantal revolverende fondsen in die juist heel erg op klimaat toezien. Hoe ziet mevrouw Kröger dat dan? Dat is natuurlijk een uitstekende mogelijkheid om iets te doen in ontwikkelingslanden en ook iets te doen wat bedrijven helpt, zowel hier als in ontwikkelingslanden. Dat kan echt een win-win zijn. De dingen die u noemt, gaan in mijn beleving vooral geld kosten en niks opleveren.

De **voorzitter**:
En u spreekt via de voorzitter.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dat is dus precies waarover wij van mening verschillen. Overigens sta ik open voor revolverende fondsen. Maar PRO verschilt van mening met de VVD over het beeld dat investeren in maatschappelijke organisaties niets oplevert. Het lijkt mij dat dat juist ongelofelijk veel oplevert. Wat ik met mijn betoog heb geprobeerd te doen, is laten zien dat het idee "Nederlands belang is bedrijfsbelang" echt veel en veel te plat is en dat we daarmee eigenlijk heel veel kansen missen. Je ziet dan bijvoorbeeld in de Afrikastrategie dat we ons gaan focussen op een aantal landen, op de relatief sterkere economieën, waarbij we juist hele kwetsbare gebieden laten vallen. Ik denk dat dat absoluut niet in ons belang is, absoluut niet.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Daar ben ik het helemaal mee eens. Dat heb ik dan ook maar even gezegd. Mevrouw Kröger begon haar betoog met: deze begroting is een stap richting PRO. Dat is ook omdat dit kabinet een deel van de bezuinigingen van het vorige kabinet gaat herstellen met deze begroting. Dat is dus een deel, nog niet helemaal. Maar er zijn nog andere dingen en ik ben toch wel benieuwd wat mevrouw Kröger daarvan vindt. We zien namelijk de plannen van het kabinet voor een deportatiehub richting Rwanda. Daar is net een oppositielid zonder hoofd gevonden. We zien ook de steun van Rwanda aan M23 in Congo, die daar de meest verschrikkelijke oorlogsmisdaden begaat. Ik vraag me af …

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
U vraag?

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Een deel daarvan zit ook in deze begroting. Wat vindt mevrouw Kröger daarvan?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Vorige week is bij de begroting Asiel en Migratie al naar voren gekomen dat wij ons heel veel zorgen maken over deze plannen. De discussie over wel of niet een uitzetcentrum is één issue, waar ik ook heel veel zorgen over heb. Maar ik maak mij vooral zorgen over het feit dat er gekozen is voor Rwanda en over de rol die Rwanda op dit moment speelt in het destabiliseren van de regio van Oost-Congo. Ik heb daar straks ook vragen over aan de collega's. Als je het hebt over beleidscoherentie, toch een term waar vaak mee gestrooid wordt, denk ik namelijk: hoe kijken we dan naar Rwanda en naar de rol die dat nu speelt in Oost-Congo en naar het feit dat daar miljoenen en miljoenen mensen op de vlucht zijn? Ik maak me daar grote zorgen over.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Als wij dit allen een onzalig plan vinden, wat betekent dat dan voor de steun van PRO voor deze begroting?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Volgens mij wordt in de begroting de mogelijkheid geboden om uiteindelijk geld uit te geven aan migratiepartnerschappen. Ik denk dat we heel precies moeten weten wat daaronder verstaan wordt. Ik denk vooral dat we het feit dat er met Rwanda zo'n deal wordt gesloten, als Kamer echt moeten problematiseren.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik heb ook vragen over hoe deze deal is verwerkt in deze begroting. Als blijkt dat die deportatiehub in Rwanda inderdaad onderdeel is van de BHO-begroting, vindt PRO dat dan acceptabel?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik bekijk wel deze hele begroting en het feit dat er 1,1 miljard binnenkomt. Dat zie ik echt als een stap in de goede richting. Ik denk dat we uitermate kritisch moeten zijn op Rwanda. Ik kan me eigenlijk niet voorstellen — dat is ook mijn vraag aan de collega's — hoe Nederland Rwanda als partner in dat project om een handjevol mensen op te vangen kan blijven zien als de situatie in Oost-Congo verder escaleert. Ik vind dat er zo veel vraagtekens aan dat programma zitten dat ik überhaupt zeer in twijfel trek of dit ooit van de grond gaat komen.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik hoorde een mooi betoog van mevrouw Kröger …

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dat was nog niet klaar.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Maar de heer Lohman heeft het woord.

De heer **Lohman** (CDA):
... over maatschappelijke organisaties en persvrijheid. Ik ben heel benieuwd naar de rest van het betoog. We hadden daar laatst ook een gesprek over, bijvoorbeeld in het kader van een handelsovereenkomst met India. Wat verwachten we nou van maatschappelijke organisaties, met name als het gaat over persvrijheid? Ik ken de context in India niet, maar hoe mensen pers en informatie tot zich nemen verandert, onder andere door social media. Wat verwacht mevrouw Kröger in de komende jaren van de inzet van maatschappelijke organisaties om op een positieve manier invloed te hebben op persvrijheid?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dank, wat een mooie vraag. Ik denk dat het ermee begint dat democratieën wereldwijd onder druk staan. Je ziet echt democratic backsliding, ook in landen waar wij op dit moment handelsverdragen mee sluiten, zoals India; daar staat persvrijheid hard onder druk. Als je afspraken wil maken, bijvoorbeeld dat er geen sprake is van dwangarbeid en mensenrechtenschendingen, dus als je wil dat er handen en voeten gegeven wordt aan de dingen die wij in zo'n handelsverdrag afspreken, dan is het heel belangrijk om vakbonden te ondersteunen die daar on the ground kunnen kijken. Maar het is, denk ik, ook heel goed dat we juist kijken naar hoe je persvrijheid ondersteunt. Dat kan bijvoorbeeld met dat fonds dat ik noemde. Dat is echt bedoeld om op verschillende plekken de vrije media te ondersteunen, maar in de begroting zitten al allerlei dingen om de vrije pers wereldwijd te ondersteunen.

De heer **Lohman** (CDA):
Dit is wel een interessant debat om te hebben. Het is ook een gedachteoefening om het om te draaien: stel nou dat organisaties uit India zich met onze persvrijheid komen bemoeien … Hoe beschouwt mevrouw Kröger die veranderende kijk daarop? Die donor-ontvangermethode van vroeger is een beetje gedateerd. Hoe moeten wij daar in een veranderende tijd in wederkerigheid naar kijken?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Hele mooie vraag weer. Wat ik aan het AIV-advies heel sterk vond, is de combinatie … Wacht, ik leg het even uit aan de voorzitter. Volgens mij doelt de heer Lohman op de combinatie dat we als Kamer net een advies hebben gekregen van de Adviesraad Internationale Vraagstukken over het zorgen voor veel meer gelijkwaardigheid in je ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Maar dat was de ene kant van hun verhaal. De andere kant was natuurlijk dat je partners moet ondersteunen die kunnen bijdragen aan die gelijkwaardigheid. Ik denk dat onafhankelijke media, maatschappelijke organisaties en vakbonden bij uitstek die partners zijn.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik houd het hier even bij. Dank u wel.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Dat kan ook.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Dit vind ik toch wel interessant. Ik wil daar even op doorgaan. Is het mogelijk dat het geld voor de ondersteuning van bijvoorbeeld de pers naar organisaties of persorganisaties gaat die heel conservatief zijn? Misschien denken die wel heel conservatief over abortus of over man-vrouwverhoudingen, dingen waar PRO het niet mee eens is. Zou dat ook kunnen? Zou dat wenselijk zijn?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Volgens mij hebben we het hier over het ondersteunen van onafhankelijke media. Ik heb de minister gevraagd zich te verhouden tot een fonds, dat volgens de richtlijnen van onafhankelijke media werkt. Als je het belangrijk vindt om meer handel te drijven met een land of het belangrijk vindt dat daar Nederlandse bedrijven opereren, dan gaat het er natuurlijk juist om dat we zicht hebben op wat er in zo'n land speelt. Daar spelen onafhankelijke media natuurlijk een grote rol bij.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Dat begrijp ik. Dit is wel interessant. Afrikaanse landen bijvoorbeeld zijn vaak wat conservatiever. Het zou kunnen dat die onafhankelijke media ook conservatief zijn. Als er wordt voorgesteld om in een Afrikaans land het homohuwelijk in te voeren, dan kunnen zij daar kritische stukken over gaan schrijven. Dat zou kunnen. Is dat ook mogelijk met dat geld? Of is dat geld daar dan niet voor bedoeld?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Onze blik op wat onafhankelijke media doen verschilt volgens mij een beetje. Die rapporteren over wat er speelt in een land. Dat gaat om kranten die onafhankelijke journalistiek in dienst hebben. Het lijkt mij heel goed om dat te ondersteunen. Nogmaals, dat is natuurlijk iets wat dit kabinet al doet.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Ja, toch. Als het goed is, zouden wij in Nederland ook onafhankelijke media hebben, maar bijvoorbeeld het Reformatorisch Dagblad rapporteert over abortus op een andere manier dan het NRC. Dat is mijn vraag. Je hebt allerlei media in die landen. Mevrouw Kröger heeft het ook over gelijkwaardigheid. Dit een heel belangrijke vraag. Anders wordt het een vorm van kolonialisme. Dan ga je zeggen: dit mag je schrijven als krant en dit niet. Wordt het hele palet met dat geld ondersteund of gaan we gericht onze waarden en de media die daarover publiceren, ondersteunen? Ik vermoed dat het daarop uitdraait. Dat moet ook wel met die SDG's.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Het feit dat degene die interrumpeert zowel allerlei aannames in de vraag legt als wegloopt, geeft volgens mij al aan dat hij niet een echt antwoord verwacht.

Voorzitter. Waar was ik ook alweer?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Bij uw afronding.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ja, dank u wel. Ik heb eigenlijk nog drie vragen; heel snel dan. De eerste gaat over Ethiopië. We zien dat de situatie wordt aangewakkerd door regionale spelers, zoals we dat ook in Soedan zien. Hoe gaat het kabinet hiermee om?

Ten slotte Afghanistan. Ik wil de minister eigenlijk vragen of hij in de Afghanistanbrief ruimte ziet om via echt heel lokale initiatieven, waarbij ook de diaspora een rol speelt, meer te doen voor vrouwen daar.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dat geeft nog aanleiding tot één vraag.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik heb een heel betoog van mevrouw Kröger aangehoord. Het gaat hier om Buitenlandse Handel én Ontwikkelingssamenwerking. Ik ben dus ook wel benieuwd hoe de fractie van PRO kijkt naar de handelsagenda van dit kabinet en de op handen zijnde handelsverdragen die via de EU moeten worden geratificeerd.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik heb daar in deze bijdrage minder aandacht voor gehad, omdat we een heel WGO over handel hebben gehad. Daar hebben wij volgens mij ook uitvoerig gedebatteerd over het handelsbeleid van dit kabinet. Ik denk dat de kern voor mij er wel in zit dat het idee dat wij vanwege geopolitieke redenen juist waardengedreven beleid overboord zouden moeten zetten, wat mij betreft eigenlijk precies de verkeerde route is. Ik denk dat het heel belangrijk is om wel met landen in het Mondiale Zuiden nieuwe partnerschappen aan te gaan om zo ook te diversificeren. Dat lijkt me wel heel belangrijk. Maar daarbij is het juist ook van belang om mensenrechten, democratie en de duurzaamheidskant van de productie onderdeel te maken van de handelsverdragen. Volgens mij verschillen we daarin vrij fundamenteel van mening met JA21.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik ben een beetje op zoek naar een antwoord, omdat we, zoals collega Kröger zegt, in zware geopolitieke tijden zitten ...

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Zwaar weer, ja.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
... waarin we moeten zoeken naar nieuwe partners en naar een manier om economisch gezien het hoofd te bieden aan allerlei uitdagingen die voor ons liggen. Daarom vraag ik ook aan PRO: is de fractie van PRO bereid om serieus naar die handelsakkoorden te kijken en niet alleen maar tegen te stemmen, zoals bij het Mercosur-akkoord gebeurde, maar ook echt te kijken naar India en Indonesië en zich daar pragmatisch in op te stellen, omdat dit grote uitdagingen zijn?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Laat ik beginnen met zeggen dat we altijd heel serieus naar handelsakkoorden kijken. Dat doen we heel serieus, maar we komen wellicht tot een andere uitkomst. Ik zie ook verschillen tussen de handelsverdragen die nu gesloten worden. Ik zie bijvoorbeeld dat het Indonesiëakkoord op een heleboel vlakken veel verder gaat en wat mij betreft ook meer biedt. Ik maak me meer zorgen over het handelsverdrag met India. Ik heb natuurlijk in het debat ook vragen gesteld als: hoe zorg je nou dat je flankerend nog iets tegenover of naast elementen in het India-akkoord zet? Ik ben het met de fractie van JA21 eens dat handelsverdragen nog veel relevanter zijn geworden dan eerder en dat het juist heel belangrijk is om gelijkwaardige samenwerking met landen te zoeken, aangezien we in zwaar weer leven, in geopolitiek zeer roerige tijden. Daarbij wil ik wel zeggen ik het geopolitiek niet zo slim vind dat wij nog handelsakkoorden sluiten waardoor Russische oligarchen schadeclaims in kunnen dienen bij Europa, bij Nederland, waarbij een oliebedrijf in Oman ons een enorme claim aan de broek kan doen of waarbij Exxon en Shell ons miljardenclaims aan de broek doen vanwege het sluiten van het Groninger gasveld. Daarbij merk ik soms een soort naïviteit.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Als ik het goed begrijp, zegt PRO dus: wij kijken apart naar ieder handelsverdrag en vervolgens beoordelen we het op zijn merites, maar bijvoorbeeld Indonesië gaan we steunen en India op dit moment nog niet. Moet ik het zo zien of schiet ik dan te ver door?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Wat betreft het eerste deel: inderdaad. We bekijken ieder akkoord op zijn merites. We kijken heel serieus wat dat geopolitiek doet. Nogmaals, hoe het in akkoorden met ISDS zit, weegt voor mij zwaar, omdat ik daarin juist een hele grote geopolitieke kwetsbaarheid zie. Ik vind het kabinet daarin ook uitermate naïef. Maar wij kijken inderdaad een stuk positiever naar het akkoord met Indonesië dan naar het akkoord met India.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu luisteren naar de heer Bamenga. Hij spreekt namens de fractie van D66. Gaat uw gang.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Onze wereld is aan het veranderen. Het laatste beetje vredesdividend heeft zich uitbetaald, waarbij wereldmachten hun economische en politieke belangen steeds vaker inzetten als drukmiddel. Dat zagen we vorige week opnieuw gebeuren, tijdens de APEC-top in Shenzhen, met Trump, die Poetin een vriend noemt, en met Xi, die de tech-race steeds verder aangaat. Ondertussen wordt de wereld geteisterd door meer dan 60 conflicten, van Oekraïne tot Gaza, van Sudan tot Congo. Miljoenen mensen ondervinden dagelijks de gevolgen van oorlog en geweld.

Voorzitter. Binnen deze context moeten we dealen met de realiteit zoals die is. Ik sluit me aan bij de woorden van de Canadese premier Mark Carney: nostalgia is not a strategy. Juist daarom is onze internationale inzet op handel en

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

ontwikkelingssamenwerking geen luxe maar een pure noodzaak. Daarom is het zo belangrijk dat we met deze begroting een duidelijke trendbreuk zien met het kabinet-Schoof. We herstellen de inzet op vrouwenrechten. We investeren opnieuw in het onderwijs en het maatschappelijk middenveld. We versterken de humanitaire hulp en zetten belangrijke stappen op het gebied van handel en ontwikkelingssamenwerking. Er ligt iets waar we trots op kunnen zijn. We hebben als Kamer laten zien dat het anders kan, dat het beter kan. Juist daarom moeten we nu doorpakken, want samen kunnen we nog veel meer bereiken.

Voorzitter. Allereerst Gaza. Terwijl we hier spreken over begrotingen en beleidsartikelen zijn er kinderen en gezinnen voor wie elke dag telt. De winter staat voor de deur. Het wordt steeds kouder. Tenten staan onder water en er komt bijna geen eten en drinken Gaza binnen. Nog steeds proberen ouders er alles aan te doen om hun kinderen veilig, warm en droog te houden. Deze mensen worden elke dag geconfronteerd met de meest afschuwelijke omstandigheden. Ook deze winter maakt overleven steeds uitdagender. Mijn vraag aan de minister: wat gaat het kabinet extra doen om de mensen in Gaza de winter door te helpen? Hoe gaat Nederland samen met Europese partners ervoor zorgen dat de broodnodige humanitaire hulp Gaza ook daadwerkelijk bereikt?

Voorzitter. Ook bij Afghanistan moeten we doorpakken. Meisjes mogen niet naar school. Vrouwen worden uitgesloten van het openbare leven. Een heel systeem van onderdrukking is er gebouwd dat "genderapartheid" heet. Nederland heeft, samen met Australië, Canada en Duitsland, Afghanistan aansprakelijk gesteld voor de systematische schendingen van vrouwenrechten. Het is een belangrijke stap, maar daar mogen we het niet bij laten. Zes landen hebben inmiddels voorstellen ingediend om genderapartheid expliciet als misdrijf tegen de menselijkheid op te nemen in een nieuw VN-verdrag. Mijn vraag aan de minister: is de minister bereid om Nederland bij deze landen aan te laten sluiten en voor de volgende VN-sessie in april 2027 actief werk te maken van de internationale strafbaarstelling van genderapartheid? Want vrouwenrechten zijn mensenrechten. Ze zijn niet onderhandelbaar. Punt.

Voorzitter. Ook in het Grote Merengebied staat ontzettend veel op het spel. Terwijl vredesonderhandelingen gaande zijn duurt het geweld in Oost-Congo voort. Miljoenen mensen zijn ontheemd. De regio wordt ook nog eens geteisterd door ebola. Juist daarom hebben we ons hard gemaakt voor het behoud van de Nederlandse inzet in deze regio. En met resultaat: er blijven miljoenen beschikbaar voor regionale stabiliteit, de aanpak van seksueel geweld en humanitaire hulp. Maar daarmee is de Grote Merenaanpak nog niet gered. Het voortbestaan van deze belangrijke regionale aanpak staat nog altijd onder druk. Daarom blijven we aandringen op duurzame Nederlandse inzet, juist nu de nood zo hoog is. Is de minister bereid om extra middelen vrij te maken voor de bestrijding van ebola? Is de minister bereid om extra middelen vrij te maken voor de aanpak van conflictgerelateerd seksueel geweld? Hoe gaat de minister ervoor zorgen dat de Nederlandse inzet in deze regio ook op de langere termijn behouden blijft?

Voorzitter. Dat brengt mij bij handel. Handelspolitiek wordt steeds vaker ingezet als geopolitiek wapen. Terwijl de VS en China hun eigen agenda's doordrukken, laten wij ons als Europa nog te vaak in de underdogpositie drukken. Tijdens het vorige handelsdebat hebben we uitgebreid stilgestaan bij de MATCH Act. We moeten niet naïef

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

zijn over China, maar ons evenmin de wet laten voorschrijven door Washington. "Strategische autonomie" betekent dat we zelf onze keuzes kunnen maken. "Strategische relevantie" betekent dat anderen niet om ons heen kunnen. We hebben beide nodig. Dat vraagt zowel om defensiever als offensiever handelen, door onze Europese krachten te bundelen, door te investeren in onze eigen sterktes en door onze handel te diversifiëren. Daarbij laten we onze waarden niet achter de grens. Mijn vraag aan de minister is: hoe gaat de minister ervoor zorgen dat we die verkokering doorbreken en als één overheid opereren, waarbij onze handels-, ontwikkelings-, veiligheids- en innovatieagenda elkaar versterken?

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dan is het woord aan mevrouw Kröger. Gaat uw gang.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik hoorde het pleidooi van de heer Bamenga voor het Grote Merenprogramma. Eigenlijk onderschrijf ik dat geheel. Ik denk dat de historie die we daar hebben ongelofelijk is, evenals wat we daar kunnen doen. Mijn vraag is alleen wel: hoe rijmt de heer Bamenga dat pleidooi met het feit dat dit kabinet een deal aangaat met Rwanda? Want dat speelt op dit moment een verschrikkelijke, destabiliserende rol in Oost-Congo.

De heer **Bamenga** (D66):
Wij zijn daar als fractie, als partij, heel kritisch op. Mijn collega die gaat over asiel en migratie heeft daar allerlei vragen over gesteld, en die heeft ook voorwaarden gesteld. Die voorwaarden zijn belangrijk. Ze hebben betrekking op het internationaal recht en mensenrechten.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Het is heel goed om te horen dat D66 dus heel kritisch kijkt naar die Rwandadeal. Ik heb dan nog wel een vraag. Volgens mij gaan heel veel voorwaarden eigenlijk over hoe een individuele asielzoeker die wordt uitgezet en in Rwanda terechtkomt, wordt behandeld. Maar dat is natuurlijk iets heel anders dan de rol die Rwanda speelt op mensenrechtengebied in Oost-Congo. Is dat voor D66 dan ook een rooie lijn?

De heer **Bamenga** (D66):
Absoluut. Ik hoorde het aan het antwoord van mevrouw Kröger net ook: enerzijds kun je natuurlijk spreken over de terugkeerhubs, anderzijds kun je ook spreken over Rwanda. Dat zijn wel twee verschillende dingen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik noem ze, volgens mij, geen terugkeerhubs, aangezien mensen niet teruggaan. Mensen worden ergens geplaatst waar ze nog nooit geweest zijn. Het zijn uitzetcentra. Meneer Bamenga deelt mijn kritiek op Rwanda en zegt: er is een grens, een rooie lijn. Dan is de vraag natuurlijk toch: hoe erg moet het worden en hoe slecht moet Rwanda zich voor D66 opstellen in Oost-Congo om dit kabinet te vragen om toch de stekker te trekken uit dit soort afspraken?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik denk dat het belangrijk is om vooral te kijken: wat is de rol van Rwanda? Ik denk dat het voor mijn fractie en mijzelf heel erg belangrijk is dat we op geen enkele manier de oorlogseconomie gaan spekken. Rwanda speelt een zeer dubieuze rol. Dat weten we al enige tijd. Collega's die mij hier gevolgd hebben, hebben ook gezien op welke manier mijn fractie heeft gestaan voor het MoU dat door de Europese Unie samen met Rwanda is opgesteld. Wij hebben ook gezegd: zolang Rwanda zich niet aan bepaald internationaal recht houdt, zou dat MoU ook opgeschort moeten worden.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Maar heeft D66 dan aanleiding om te geloven dat Rwanda op dit moment een veilige plek is waar mensenrechten worden gerespecteerd? Feit is dat, geloof ik, vorige maand een oppositieleider zonder hoofd is teruggevonden. Rwanda steunt op dit moment rebellen in Congo die de meest verschrikkelijke mensenrechtenmisdaden begaan. Maar Rwanda zegt: nee hoor, dat is allemaal niet waar. Vindt de heer Bamenga dan dat we er ook maar op een enigszins geloofwaardige manier over kunnen spreken dat daar de mensenrechten niet zullen worden geschonden?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik ken de voorbeelden. Die voorbeelden laten volgens mij heel duidelijk zien dat mensenrechten niet gerespecteerd worden.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Precies. Dan wordt dus eigenlijk aan de voorwaarde om nu een deportatiehub in Rwanda te starten, volgens D66 niet voldaan. Maar dan is de vraag: vindt D66 dat om deze deportatiehub in Rwanda mogelijk te maken, er gebruikgemaakt mag worden van ontwikkelingsgeld uit deze begroting?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik denk dat ontwikkelingsgeld ... Ik zei net al: ik vind het belangrijk dat Rwanda op geen enkele manier wordt gespekt. We weten namelijk dat op het moment dat Rwanda financiën krijgt, er een risico is dat die financiën uiteindelijk ook terechtkomen bij een oorlogseconomie, zoals die op dit moment plaatsvindt. Wij zijn dus vooral tegen het spekken van de oorlogseconomie van Rwanda.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Maar als ik de antwoorden van de heer Bamenga goed afpel, dan is hij dus ook tegen deze deportatiehub in Rwanda omdat op dit moment niet aan de voorwaarden met betrekking tot het naleven van de mensenrechten wordt voldaan. Daarvan kan dus volgens D66 geen sprake zijn. Dan is mijn vraag: mag daar dan ontwikkelingsgeld heen? En als daar dan wel ontwikkelingsgeld van Nederland naartoe gaat, zegt D66 dan ook: dat doen we niet, dat willen we niet, daar gaan we voor liggen?

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij heb ik in de brieven gelezen dat er waarschijnlijk gelden naar UNHCR en naar IOM gaan. Dat zijn geen Rwandese autoriteiten. Overigens wil ik niet vooruitlopen op allerlei zaken. Ik heb net al aangegeven dat mijn collega bij Asiel en Migratie hier ook

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

heel erg kritisch over is geweest en daarover de vragen heeft gesteld die wij als fractie hebben.

De heer **Dassen** (Volt):
Voor mij is het onduidelijk wat nu de positie van D66 is. Is de fractie van D66 nu van mening dat als er niks wijzigt, dit kabinet door kan gaan met de deal met Rwanda om daar uiteindelijk asielzoekers naar uit te zetten?

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij is er nog heel veel onduidelijk over wat precies de plannen zijn. Het moet allemaal nog maar blijken. Op dit moment hebben wij vooral heel veel kritische vragen gesteld. Wij hebben in het debat over Asiel en Migratie ook gezegd waar het aan zou moeten voldoen. Zo moet het bijvoorbeeld voldoen aan de mensenrechtenclausules. Er moet ook sprake zijn van onafhankelijkheid en doorlopend toezicht. Zo hebben we nog allerlei andere punten genoemd. Ik denk dat het heel goed is dat wij die vragen aan de voorkant stellen om uiteindelijk te kijken wat de reactie van de minister daarop zal zijn.

De heer **Dassen** (Volt):
Mijn zorg zit niet zozeer alleen aan de voorkant, want we hebben gezien waar deportatiehubs gebouwd worden en wat daar gebeurt. In Albanië staat een deportatiehub. Die heeft 800 miljoen gekost, een miljoen per vluchteling die daar is opgevangen. Mensen worden daar gedrogeerd om ze kalm te houden. Mensen naaien daar hun mond dicht omdat ze in wanhoop zijn en omdat ze geen zicht hebben op wat er gebeurt. Dat zijn op dit moment de deportatiehubs die door Europa worden gebouwd. Dat is dus ook wat we in Rwanda van plan zijn, met Nederland als koploper om dat te gaan doen. Hoe kan dit bestaan, denk ik dan af en toe bij mezelf ...

De heer **Bamenga** (D66):
Hoe kan dit bestaan?

De heer **Dassen** (Volt):
Sorry, voorzitter, maar ik zou graag even mijn vraag willen afronden.

De heer **Bamenga** (D66):
Oké.

De heer **Dassen** (Volt):
Mijn vraag is ...

De **voorzitter**:
Maar, meneer Dassen, we hadden 30 seconden afgesproken. Ik hoorde een soort natuurlijke punt en u heeft nu 40 seconden gesproken.

De heer **Dassen** (Volt):
Excuus, voorzitter. Ik was wat later in de zaal, dus ik heb die 30 seconden niet meegekregen.

De **voorzitter**:
U kent mij.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik zal de vervolginterrupties extra kort houden. Mijn vraag aan de heer Bamenga is hoe dit met elkaar valt te rijmen, als we weten dat dit soort deportatiecentra nooit te rijmen zijn met mensenrechten. Hoe kunnen we dit dan dus verkopen?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik denk dat wij het ontzettend belangrijk vinden ... De voorbeelden die de heer Dassen net noemt, zijn afschuwelijk. Het maakt niet uit waar die plaatsvinden. Of ze nou in Nederland, in Albanië of in Rwanda plaatsvinden, ze zijn verschrikkelijk en dat moeten we absoluut niet willen, al helemaal niet als wij daar medeverantwoordelijk voor zijn.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat ben ik met de heer Bamenga eens: dat moeten we niet willen. Tegelijkertijd is dit kabinet een van de koplopers om te zorgen dat dit wel gaat gebeuren. Die twee kan ik niet met elkaar rijmen. Je kunt niet aan de ene kant zeggen dat je opkomt voor de mensenrechten en wilt zorgen dat die gewaarborgd blijven, terwijl je aan de andere kant zegt dat het kabinet het voortouw moet nemen om met een regime in zee te gaan, waarbij we weten dat dit een drama voor de mensenrechten gaat worden en voor iedereen die daarnaartoe wordt gestuurd maar daar nog nooit is geweest. Kunt u dus nog één keer aan mij uitleggen hoe die twee met elkaar te rijmen zijn?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb volgens mij heel duidelijk aangegeven wat onze positie is, namelijk dat we heel erg kritisch zijn op een terugkeerhub in Rwanda. Het is één ding dat er een terugkeerhub is en dat er innovatieve migratieregelingen bedacht worden om bijvoorbeeld het terugkeerbeleid vorm te geven. Dat is één ding en dat is ook iets wat in het coalitieakkoord staat. Dat is ook iets wat wij steunen. Maar het is een ander ding met welk land je deze partnerschappen aangaat. In het geval van Rwanda levert dat zeer kritische vragen op, en die hebben we ook gesteld.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
De heer Bamenga en ik komen vaak op voor het land Congo. We zijn het er door de jaren heen ook eens over geweest dat Rwanda een discutabele rol heeft in Oost-Congo. Mijn vraag gaat specifiek over deze begroting. De coalitie reserveert alvast geld voor die hub. De heer Bamenga geeft net echter aan dat er nog wel mensenrechtenschendingen plaatsvinden, niet in een centrum, maar wel ten aanzien van Oost-Congo. Hoe legt u uit dat er voor een begroting gestemd wordt waarin al wel geld gereserveerd wordt, terwijl de situatie niet is opgehelderd?

De heer **Bamenga** (D66):
Nogmaals, zoals ik uit de stukken begrepen heb, wordt er geld gestuurd naar multilaterale organisaties, zoals UNHCR en IOM. Althans, daar zouden plannen of wat dan ook voor zijn. Volgens mij doen zij fantastisch werk, ook als het gaat om het monitoren van en toezicht houden op zaken overal in de wereld waar vluchtelingen bij betrokken zijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Als dat zo zou zijn, zou dat fantastisch zijn. Maar dit is toch best een gekke zaak? Er wordt een deal gemaakt met Rwanda. Dat land ziet daar geen euro van terug, want dat geld gaat naar de IOM. Als ik Rwanda was, zou ik zeggen: wat een slechte deal; er wordt grondgebied van mij gebruikt om Europese landen, die genoeg geld hebben, welgevallig te zijn. Volgens mij kan dat niet de essentie van de deal zijn. Kan meneer Bamenga bevestigen dat als blijkt dat er geld richting de regering van Rwanda gaat, we wel een probleem hebben met elkaar?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb zojuist ook al heel duidelijk aangegeven dat het absoluut niet de bedoeling is om de oorlogseconomie van Rwanda te spekken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dit zijn stellige woorden van de D66-fractie. Maar dat betekent dus dat als minister Sjoerdsma donderdag aangeeft dat er wel een euro of meer richting Rwanda gaat en niet alleen richting de IOM, de D66-fractie niet voor de begroting kan stemmen, terwijl daar wel geld voor is vrijgemaakt. Ik probeer duidelijk te krijgen wat de positie van de D66-fractie is. Is er sprake van mensenrechten en is het een harde eis dat er geen euro naar andere organisaties dan onder andere de IOM gaat? Of laat u die eis los en accepteert u dat er met het geld dat naar de Rwandese regering gaat eventueel ook mensenrechtenschendingen kunnen plaatsvinden in Oost-Congo?

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij kent de heer Ceder mij best wel goed. Ik heb zojuist in mijn spreektekst aangegeven dat mensenrechten niet onderhandelbaar zijn. Als het gaat om de dubieuze rol die Rwanda speelt in de oorlog in Oost-Congo, waarvoor ze enkele dagen of weken geleden zelfs gesanctioneerd zijn door Amerika, zeg ik dat wij vinden dat we de oorlogseconomie van Rwanda niet moeten spekken. Dat heb ik zojuist ook al gezegd.

Mevrouw **Lammers** (Groep Markuszower):
Even een punt van orde. Kijk, het mag allemaal, maar er is zojuist gestemd over een motie om het woord "remigratie" te verbieden. De partijen die voor die motie hebben gestemd, nemen nu constant het woord "deportatiehub" in de mond. Ik vind dat echt hypocriet.

De **voorzitter**:
Genoteerd. Was u klaar, meneer Bamenga?

De heer **Bamenga** (D66):
Ja.

De **voorzitter**:
Dan gaan we luisteren naar de heer Roon, die spreekt namens de PVV. Gaat uw gang.

De heer **De Roon** (PVV):
Dank, voorzitter. De PVV wil af van de uitgaven voor ontwikkelingshulp. Dat zal geen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verrassing zijn voor de minister. Ontwikkelingshulp is een uitvoering van een emotie, namelijk het gevoel om barmhartig te willen zijn en barmhartigheid te tonen voor medemensen zonder daarvoor een tegenprestatie te verlangen. De PVV heeft er niets op tegen dat mensen mededogen hebben met anderen die in moeilijke situaties verkeren, integendeel. Ook PVV-kiezers zijn bereid om, binnen hun mogelijkheden, anderen te helpen en doen dat ook op de manieren waarop zij dat willen en kunnen doen. Waar de PVV tegen is, is dat de Staat zich ermee bemoeit. Dan wordt het barmhartigheid financieren uit de portemonnee van álle belastingbetalers. Dat geldt ook voor hen die het zelf financieel krap hebben of de barmhartigheid op een andere manier willen materialiseren dan de Staat doet in ontwikkelingshulp. Door de Staat afgedwongen barmhartigheid is in onze ogen geen barmhartigheid. Het is nogal makkelijk om barmhartigheid te tonen uit de portemonnee van anderen. Wij vinden dat de keuze om mensen elders op de wereld te helpen moet worden gelaten aan de individuele burgers. Daarom zeggen wij: weg met die ontwikkelingshulp door de Staat. De PVV vindt dat de belastingopbrengsten ten goede moeten komen van de Nederlandse belangen. Als ik aan het budget voor ontwikkelingshulp denk, zou ik, overigens net als mijn fractie, zeggen: wend dat aan om de btw op boodschappen van 9% naar 0% terug te brengen. Daar heeft de Nederlander wat aan.

Ik wil ook iets zeggen over de vrouwenrechten in buitenlandse handel en ontwikkelingshulp. De PVV houdt ontzettend veel van vrouwen, maar we vinden wel dat onze overheid zich primair moet bekommeren om vrouwen in Nederland, zeker nu meisjes en vrouwen in Nederland in toenemende mate worden aangerand, verkracht, lastiggevallen en bedreigd door niet-westerse immigranten. Dat moet het kabinet aanpakken, maar het kabinet doet zo ongeveer het tegenovergestelde. Het wil vrouwen helpen in het buitenland in plaats van hier in Nederland, terwijl vrouwenhaters en vrouwonvriendelijke ideologieën, vooral de islam, ons land worden binnengelaten. Het is destructief beleid waar geen vrouw in Nederland wat aan heeft. Iedere moslim heeft de opdracht om leven en gedrag van Mohammed na te bootsen; Mohammed, die pedofiel die vrouwen en meisjes mishandelde, verkrachtte en tot slavin maakte en hun vermoording goedkeurde. De PVV is tegen alle vormen van ontwikkelingshulp en dus ook tegen Nederlands belastinggeld ten behoeve van bijvoorbeeld de vrouwenrechten in landen als Sudan. Het haalt niets uit. Dat lezen we jaarlijks in de Mensenrechtenrapportage, al zo'n twintig jaar lang, dacht ik. Daarin staat ieder jaar dat de mensenrechtensituatie wereldwijd alleen maar verder verslechtert, ondanks alle financiële injecties. Stoppen dus met dat hulpgeld in die bodemloze put in het buitenland. Nogmaals, besteed dat geld aan de mensen in Nederland door de btw op boodschappen van 9% naar 0% terug te brengen.

Verder wil de PVV weten wat het kabinet van plan is te doen met de extra miljoenen die het uittrekt voor het bestrijden van desinformatie op het gebied van vrouwenrechten. Welke desinformatie bedoelt het kabinet precies? Kunnen we daar ook wat voorbeelden van te horen krijgen? Er staan volgens mij zeer veel vrouwonvriendelijke en vrouwonderdrukkende teksten en veel misleidende teksten over vrouwen in islamitische geschriften, waar vrouwen van Azië tot in Afrika, maar in toenemende mate ook in Nederland enorm veel last van hebben. Gaat het kabinet die geschriften ook bestrijden, zo vraag ik aan de minister als het gaat om desinformatie. Wat betreft de PVV is de Koran een van de meest vrouwonvriendelijke geschriften die er bestaan. Wat gaat de minister eraan doen om juist dat geschrift te bestrijden met de gelden die hij daarvoor

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

uittrekt?

Tot zover, voorzitter. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Maes, die spreekt namens de fractie van de VVD. Gaat uw gang.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Voorzitter. Onze welvaart, honderdduizenden banen en een substantieel deel van ons nationaal inkomen danken we aan het internationale succes van onze Nederlandse ondernemers. Het verdienvermogen van Nederland zorgt ervoor dat we kunnen investeren in defensie, in onze economie en in ontwikkelingssamenwerking. Juist in een wereld waarin geo-economie en geopolitiek steeds harder botsen, mogen we niet naïef zijn en moeten we alle middelen die ons ter beschikking staan op de best mogelijke manier inzetten.

Recentelijk verscheen het AIV-rapport over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking. De conclusie van dat rapport pakt wat mijn fractie betreft niet door op de weg die de afgelopen jaren is ingeslagen, waarbij handel hoog op de agenda kwam. In het rapport worden solidariteit en armoedebestrijding genoemd als belangrijke gronden voor internationale samenwerking, terwijl in de analyse wordt erkend dat de wereld drastisch veranderd is.

In die veranderende wereld is voor veel landen het eigen belang hoger op de agenda gekomen. Ook de EU zet de gezamenlijke internationale samenwerking in ten behoeve van het Europese belang, zoals veiligheid of verdienvermogen. Het moge duidelijk zijn dat dit wat de VVD betreft past bij een realistisch buitenlandbeleid, iets waar wij al jaren aan werken. Mijn vraag aan de minister is daarom: wat is er nodig om vanuit Nederland, net als de Europese Commissie, ontwikkelingssamenwerking strategischer in te zetten? Wat is voor de minister strategische internationale samenwerking?

In de begroting zitten gelukkig een aantal elementen die aansluiten bij de visie van de VVD op ontwikkelingssamenwerking. Het Knowledge Empowers You-programma bijvoorbeeld, waarover de minister ons recent informeerde, past wat mijn fractie betreft uitstekend bij een strategisch en realistisch buitenlandbeleid. Het programma houdt rekening met de belangen van ontwikkelingslanden, waar behoefte is aan praktisch onderwijs, en is toekomstgericht en tevens waardevol voor het Nederlandse bedrijfsleven.

Tijdens het debat over de beleidsbrief begin september spraken we uitgebreid over de combitracks. Ook dit is een mogelijkheid om het Nederlandse verdienvermogen te versterken en tegelijkertijd te werken aan marktontwikkeling met partnerlanden, aan weerbare handelsketens en aan sterke lokale economieën. Mijn vraag aan de minister is hoe hij ervoor zorgt dat de rol die Invest International nu heeft voor het Nederlandse bedrijfsleven behouden blijft in de nationale investeringsinstelling. Diverse bedrijven die ik de afgelopen tijd sprak, zijn hier best bezorgd over.

Ruim een maand geleden werd de motie-Maes/Lohman over kritieke grondstoffen aangenomen. De motie is kort geleden ingediend, maar mijn fractie vindt het van belang

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

dit onderwerp hoog op de agenda te houden. Vorige week sprak een flink deel van de commissie met een delegatie die actief is in de Democratische Republiek Congo, een land waar veel kritieke grondstoffen aanwezig zijn die helaas in grote hoeveelheden naar China gaan en waar Congo dus zelf niet van profiteert. Wat mijn fractie betreft is dat een reden om vanuit het ministerie actief te blijven in het Grote Merengebied. Het Global Gateway-project voor de Lobito-corridor biedt goede mogelijkheden om het transport van kritieke grondstoffen te vereenvoudigen, ook richting Europa. Dat is dus alvast een goede stap om uitvoering te geven aan de motie.

Een andere suggestie die mijn fractie heeft, is om ervoor te zorgen dat DRIVE kan worden ingezet voor projecten op het terrein van kritieke grondstoffen. Hoe kijkt de minister daarnaar? Meer in het algemeen: hoe zorgt de minister ervoor dat Nederlandse projecten die voortvloeien uit de Nationale Grondstoffenstrategie toegang hebben tot passende financiering wanneer hier vanuit de markt onvoldoende instrumenten voor zijn?

In de beleidsbrief van de minister stond dat hij bij de Commissie zal aandringen op aanvullende handelsverdragen op het gebied van kritieke grondstoffen. We spraken daarover tijdens het WGO Handel, maar ik zie nog weinig actie. In het handelsakkoord met India bijvoorbeeld zijn kritieke grondstoffen niet meegenomen. Wat kunnen we verwachten van de handelsakkoorden met Australië en Indonesië? Hoe kijkt de minister naar de mogelijkheid die diepzeemijnbouw biedt voor het verwerven van kritieke grondstoffen?

Voorzitter. Eerder heb ik samen met mijn collega Ellian schriftelijke vragen gesteld over migratiesamenwerking. Wat mijn fractie betreft gaat het bij migratiesamenwerking om het resultaat. Een belangrijk resultaat dat wij voor ons zien, is dat meer Syriërs die nu in Nederland zijn, kunnen bijdragen aan de wederopbouw van hun land. Het is bijna twee jaar geleden dat het regime van Assad viel en het land stabiliseerde. Er wordt in de Kamer veelvuldig gesproken over Syrië in verschillende commissies. Het is goed dat de diplomatieke betrekkingen hersteld worden en dat er wordt geïnvesteerd in wederopbouw. Is de minister het met mij eens dat goedgeschoolde arbeid daarvoor noodzakelijk is en dat Syriërs die nu nog in Nederland zijn een goede bijdrage kunnen leveren aan de wederopbouw van hun land? IOM ziet hier ook kansen, onder andere in het onderwijs en de zorg. Ziet u mogelijkheden het COMPASS-programma uit te breiden naar Syrië?

De **voorzitter**:
Dat was een natuurlijke punt. Mevrouw Kröger had een gebaar gemaakt over het afmaken.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik heb een vraag over iets wat nog niet benoemd is, dus ik weet niet of …

De **voorzitter**:
U heeft gewoon een voorspellende gave.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik wacht wel even tot het einde.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
We gaan mevrouw Maes de gelegenheid geven om haar bijdrage af te ronden. Gaat uw gang.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Oké, ja. De verschrikkelijke oorlog die Oekraïne voert tegen de Russische agressor duurt al bijna vijf jaar. We mogen niet vergeten dat Oekraïne deze oorlog ook voert voor onze vrijheid. Daarom steunt de VVD de inzet van het kabinet om dit jaar nog 40 miljoen euro beschikbaar te stellen aan het Ukraine Energy Support Fund voor urgent herstel en urgente reparaties aan de energie-infrastructuur. Dat soort steun is echt nodig om de Oekraïners de vijfde oorlogswinter door te helpen.

Het doet mij goed dat de minister ook een blijvende rol ziet voor het Nederlandse bedrijfsleven. Mijn fractie is het van harte eens met de insteek van de minister om het Nederlandse bedrijfsleven met kennis, innovatie en investeringen te laten bijdragen aan de wederopbouw van Oekraïne. Toch zien we dat weinig Nederlandse ondernemers Oekraïne bezoeken, mede door het rode reisadvies. Wat ook meespeelt, is dat het huidige instrumentarium niet precies past bij wat bedrijven nodig hebben. Meer flexibiliteit zou hen helpen, en minder multilaterale fondsen ook. Ook verzekeringsdekking vormt voor veel mkb'ers en kennisinstellingen een drempel. Ik wil de minister daarom vragen welke stappen hij gaat zetten om het voor Nederlandse ondernemers makkelijker te maken om naar Oekraïne af te reizen en om gebruik te maken van Nederlandse financiering. Zaken waar de VVD aan denkt zijn bijvoorbeeld verhoging van het percentage subsidie en het vergemakkelijken van het financieren van middelen voor Oekraïne met bijvoorbeeld de Wereldbank. Samenwerking met Nederlandse gemeenten kan ook helpen, omdat dit de institutionele capaciteit vergroot die in Oekraïne door de oorlog laag is. In de tweede termijn zal ik hierover twee moties indienen.

Dan Afghanistan. Dank aan minister voor de brief die ons vrijdag werd toegestuurd. Wat mij betreft bevestigt die brief de werkwijze die mijn fractie wenselijk acht: geen erkenning van de taliban, operationele contacten als het nodig is, blijvende aandacht voor de situatie van vrouwen en meisjes, en blijvende inzet op humanitaire hulp en opvang in de regio.

Voorzitter. Tot slot het maatschappelijk middenveld. Wij zijn daar als VVD kritisch op. We zien de waarde maar ook de keerzijde: de vele kleine projecten, grote subsidiestromen en de neiging om zich te bemoeien met het Nederlandse politieke debat. Ik weet dat sommige partijen dat positief vinden, maar waar het persoonlijk wordt en of wanneer er met belastinggeld campagnes of rechtszaken in Nederland gefinancierd worden, trekken wij een grens. De VVD blijft er dan ook voorstander van om Nederlandse ngo's aan te sporen de helft van hun begroting uit eigen middelen te financieren. Dat versterkt hun onafhankelijke positie. Ik spreek regelmatig ngo's die dat ook kunnen, die volledig zelfvoorzienend zijn. Dat kan dus. In dat kader vindt mijn fractie het Britse model UK Aid Match interessant. Onder dat stelsel moeten ngo's via publiekscampagnes concrete ontwikkelingsprojecten presenteren. Vervolgens verdubbelt de overheid elk door burgers gedoneerd pond. Op deze manier worden maatschappelijke organisaties geprikkeld om inhoudelijk en op basis van aantoonbare resultaten in het veld aan het publiek te laten zien wat ze voor elkaar krijgen. Zou de minister eenzelfde model willen overwegen? Naar ons idee kan dit het draagvlak

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verhogen.

Tot zover, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we mevrouw Kröger belonen voor het wachten. Gaat uw gang.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Over de rol die maatschappelijke organisaties spelen in onze democratie zijn de VVD en Pro het niet eens. Ik heb echter een ander punt. Ik zag een amendement binnenkomen en het voelde een beetje alsof we terug in de tijd waren, in 2024. JA21 en de SGP dienen een amendement in om de steun voor UNRWA te schrappen, met een hele tekst vol aantijgingen en narigheid. Eigenlijk is mijn vraag aan de VVD of de VVD op dit moment dit amendement niet gaat steunen.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank voor deze vraag. Kijk, wij hebben in het regeerakkoord afspraken gemaakt over UNRWA: dat de steun aan UNRWA wordt hersteld. Daar houden we ons aan. Dat betekent 19 miljoen per jaar, niet meer en niet minder. Wij gaan dat amendement dus niet steunen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik vind het echt winst van dit debat om dit te horen. De hele tijd was het bij de keus eigenlijk zo dat de rechterkant van de Kamer de VVD meetrok in een ongelofelijk negatief en naar beleid ten opzichte van UNRWA en daarmee ook ten opzichte van Gaza. Hier sluit de VVD zich toch eigenlijk aan bij de linkerkant van de Kamer en zegt: nee, die steun voor UNRWA is echt cruciaal. Dank u wel.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik hoorde geen vraag. Ik wil nog wel één keer tegen mevrouw Kröger zeggen dat ik heb gezegd "geen cent meer en geen cent minder". Dat is namelijk de afspraak. Ik denk dat wij daar nog steeds verschillend naar kijken. De diversificatie waar we in april heel erg op hamerden, vinden we namelijk nog steeds belangrijk. Ik zie dat gelukkig ook terug in de beantwoording van de feitelijke vragen over de begroting.

De heer **Dassen** (Volt):
Mevrouw Maes begon haar betoog met een verwijzing naar de strategische partnerschappen vanuit de Europese Unie. Het is belangrijk dat we hier de begroting op orde hebben met extra geld, maar we zien juist in Europa het tegenovergestelde gebeuren. Doordat onder andere dit kabinet inzet op een steeds lagere Europese begroting, wordt er gekort op Global Europe. Ik ben benieuw hoe de VVD daarnaar kijkt.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Wij zijn natuurlijk heel streng op de begroting die door de Commissie is voorgesteld. Volgens mij zijn we dat met z'n allen in Nederland. Ook naar het laatste voorstel kijken wij toch wel weer met veel kritiek, denk ik zo. Tegelijkertijd is Global Europe gewoon echt iets heel interessants. Ik heb daar ook iets over gezegd in mijn inbreng. Je kunt dat waarschijnlijk ook complementair inzetten. Ik denk dat we dat moeten doen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat laatste deel ik volledig. Zeker aangezien de Verenigde Staten zich terugtrekken en China overal een hand neemt, is het volgens mij heel belangrijk dat we als Europa juist de vleugels uitslaan en zorgen dat we zo veel mogelijk connecties en partnerschappen met andere landen in de wereld hebben. Daar is echter ook geld voor nodig. We zien dat de houding van dit kabinet ertoe leidt dat er al 20% gekort wordt op Global Europa. Is de VVD het met mij eens dat dat een verkeerde prioriteit is op deze manier?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik ga niet vooruitlopen op een discussie die én in Brussel, én hier met de premier én ook nog met de minister van Financiën gevoerd moet worden. Ik wil alleen maar zeggen dat ik Global Europe een interessant instrument vind, dat ik echt denk dat het mooi complementair kan werken met alle bijdragen van alle lidstaten en dat dat uiteindelijk tot mooie dingen kan leiden.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Dassen** (Volt):
Dit is uiteindelijk wel de discussie die nu gevoerd wordt. Dit is niet vooruitlopen; dit is zorgen dat er niet nog verder gekort gaat worden op het mooie initiatief dat Global Europe is. Het gaat erom hoe belangrijk dat is, juist in een wereld die steeds geopolitieker wordt en steeds meer verdeeld wordt. Volgens mij hebben we juist dan ook de verbinding nodig vanuit Europa met al die andere landen. Daar kan Global Europe bij helpen. Ik vraag aan de VVD, aan mevrouw Maes, of ik haar aan mijn zijde kan vinden om dit kabinet ertoe op te roepen om te voorkomen dat er nog verder gekort gaat worden op zo'n belangrijk instrument in deze geopolitieke tijd.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank aan de heer Dassen voor zijn vraag. Hij weet het antwoord natuurlijk. Het antwoord is dat wij kritisch zijn op die Europese begroting. Dat gaat niet anders zijn, ook al is het Global Europe-instrument een heel mooi instrumentarium.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik zou graag een checkvraag willen stellen aan mevrouw Maes. Klopt het, begrijp ik het goed, dat de VVD blijkbaar de vrijheid van onafhankelijke maatschappelijke organisaties wil beknotten, wil inperken, omdat ze kritiek uiten op het beleid van onder andere de VVD? Is dit nu echt het voorstel dat de VVD hier doet? Als voorbeeld noemt ze een rechtszaak die niet is gefinancierd met publieke middelen, maar met privaat opgehaalde middelen. Dat kan toch niet de bedoeling zijn van de VVD? Tegenspraak tegen de VVD beknotten is toch niet onderdeel van een gezonde democratie?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Wij hebben dit debat natuurlijk eerder gehad, zeg ik via de voorzitter. Wij zijn er kritisch op wanneer maatschappelijke organisaties zich echt mengen in het politieke debat, en dan niet zozeer inhoudelijk, maar wel als dat op de persoon gebeurt. Dat hebben we in de afgelopen jaren een aantal malen zien gebeuren. Mijn voorstel gaat heel erg over kijken of je de grens van eigen financiering door ngo's kan ophogen naar 50%. Dat is geen nieuw voorstel; dat hebben we al veel vaker gedaan. De minister heeft daar niet al

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

te lang geleden nog een brief over uitgedaan. Het gaat ook over kijken of je het draagvlak kan verhogen door meer particuliere bijdragen.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
De VVD wil dus niet alleen tegenspraak beknotten, maar ook de vrijheid van meningsuiting. Begrijp ik dat nu goed?

Mevrouw **Maes** (VVD):
U maakt er nu echt een karikatuur van. Natuurlijk willen wij de vrijheid van meningsuiting niet beknotten. Dat heb ik heel duidelijk gezegd, ook al eerder in het debat. Wij zijn absoluut voor de vrijheid van meningsuiting. Wij vinden de rol van maatschappelijke organisaties heel belangrijk. Het moet wel op de inhoud zijn, en liever niet op de persoon.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik maak er natuurlijk geen karikatuur van. Wat de VVD hier zegt, is namelijk heel serieus. De VVD wil hier nu echt een zwaar middel inzetten. Het resultaat daarvan zal namelijk zijn dat maatschappelijke organisaties minder mogelijkheden hebben om kritiek te uiten op het beleid van dit kabinet, waar ook de VVD in zit, omdat de manier waarop ze dat doen, de VVD niet aanstaat. Daarmee tasten ze dus de vrijheid en onafhankelijkheid van die maatschappelijke organisaties aan én de vrijheid van meningsuiting. Kan de VVD tenminste erkennen dat het echt heel serieus is wat de VVD hier nu voorstelt?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik herken niet hoe u het brengt. Ik zie twee dingen. Ik zie dat er herhaalde pogingen zijn gewaagd om te kijken of je de eigen bijdrage van ngo's kan ophogen naar 50%. Dat wil de VVD al langer. Wat ik ook voorstel — dat heeft niets met vrijheid van meningsuiting te maken — is kijken of je een soort van systeem kan bedenken waarmee je wat meer private financiering kan toevoegen. Ik zie ook een heel aantal ngo's die zichzelf kunnen bedruipen. Dat heb ik ook in mijn inbreng gezegd. Als je dat kan, mag je alles zeggen wat je wil. Als je dat niet kan, mag je ook alles zeggen wat je wil, op de inhoud.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik heb een vraag over Oekraïne. Mevrouw Maes stelde terecht dat het heel belangrijk is dat we ervoor zorgen dat het Nederlandse bedrijfsleven toegang krijgt tot Oekraïne en dat de gelden deels — ik denk dat dat ook wel terecht is — gaan naar grote VN-instellingen. Mijn vraag is de volgende. Ik hoorde mevrouw Maes niks zeggen over maatschappelijke organisaties. Volgens mij weten wij beiden dat maatschappelijke organisaties in Oekraïne ook een belangrijke rol te vervullen hebben. We zien in de brief van de minister dat het niet duidelijk is welke gelden naar maatschappelijke organisaties gaan. Is mevrouw Maes het met mij eens dat het ook belangrijk is om daarnaar te kijken?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik zei net al in mijn andere antwoorden dat ik maatschappelijke organisaties hartstikke belangrijk vind. Ik deel met u het beeld dat in de brief van de minister heel veel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

multilaterale organisaties te zien zijn. Ik denk dat die ook wel maatschappelijke organisaties zullen steunen van de gelden die zij van ons krijgen. Ik wil dus ook niet te veel op details gaan sturen. Wel denk ik dat het goed is om hier welwillend naar te kijken.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik moet nog op cursus bij mijn collega Van den Brink voor korte interrupties, want die zijn nog niet helemaal gelukt. Ik ga dat doen. Mijn vraag is: wat zijn dan de onderwerpen waar volgens u maatschappelijke organisaties in Oekraïne aan zouden moeten werken om te zorgen voor langetermijnstabiliteit, zodat ze ook op de lange termijn kunnen bijdragen aan de wederopbouw?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik moet u zeggen dat ik, als ik denk aan wat er nu nodig is in Oekraïne, in de allereerste plaats denk aan energievoorziening en zorg. Er zijn natuurlijk ook allerlei maatschappelijke organisaties die daar actief op zijn. Ik kan mij voorstellen dat u misschien andere dingen in uw hoofd heeft, maar dit is wel het eerste waar ik aan denk. Ik weet dus niet zeker of maatschappelijke organisaties de beste zijn of dat bedrijven dat misschien toch beter kunnen.

De **voorzitter**:
Zullen we allemaal ook weer via de voorzitter gaan spreken? Afrondend. O, u was klaar, mevrouw Van Ark. Dan ga ik naar mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik wil toch nog even doorgaan op het punt van de vrijheid van meningsuiting van maatschappelijke organisaties. Overigens heeft de minister dat drempelcriterium van die 50% uit laten zoeken. Dat is een goed rapport. Daarin wordt eigenlijk gezegd: je raakt kleine organisaties én organisaties uit het Mondiale Zuiden als je dat invoert. Over de vrijheid van meningsuiting vraag ik: is het voorschrijven van hoe je over inhoud praat, inclusief personen, niet precies een beknotting?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dat zien wij dus niet zo. Wij vinden dat als je heel erg op de persoon … Ik herinner mij nog de campagne waarin Caspar Veldkamp met zijn gezicht op een poster stond die ik echt, sorry, walgelijk vond. Ik ga hier niet de naam van de organisatie noemen, maar dat is wel een van de voorbeelden die ik steeds aanhaal als ik zeg dat ik vind dat het niet op de persoon moet zijn, maar op de inhoud.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Maar op het moment dat een bewindspersoon een bepaalde rol of verantwoordelijkheid heeft … Ik weet overigens niet precies naar welke poster mevrouw Maes verwijst. Inhoud en persoon zijn in de rol van een bewindspersoon moeilijk te scheiden. Ik zoek toch even naar hoe de VVD hier stoeit met het begrip "vrijheid van meningsuiting" als wij tegen maatschappelijke organisaties gaan zeggen: "Nee, het mag alleen op de inhoud. Over de mensen die namens ons als volk die inhoud zitten vorm te geven, mag u niets kritisch zeggen." Dat is toch absoluut geen houdbare lijn?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Wederom dank voor deze vraag. Wij vinden dat wel een houdbare lijn. Dat is hoe wij het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

zien. Nogmaals, ik ben absoluut niet van plan om maatschappelijke organisaties te beperken in hun vrijheid van meningsuiting. Elk gesprek daarover zou ik echt willen weerleggen. Punt.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Maar daar was geen punt, want u heeft net gezegd dat u vindt dat maatschappelijke organisaties wel kritiek mogen hebben op de inhoud van beleid, maar niet op de personen die dat beleid vormgeven, dus niet op ministers. Dat is toch niet de democratie zoals we die hier met elkaar hebben? Dat is toch gewoon niet zo? Deze mensen proberen hier het landsbelang te dienen. Een onderdeel van de democratie is dat je ook kritisch op ze mag zijn. Anders zou ik hier ook niet kunnen staan, mevrouw Maes.

Mevrouw **Maes** (VVD):
U zei: dat was geen punt. Dat was wel een punt, omdat ik namelijk alleen maar ga herhalen wat ik al eerder heb gezegd. Ik vind echt: als het op de persoon is … En natuurlijk, wij mogen allemaal kritisch zijn op politici, op ons, op ministers. Dat zijn mensen ook. Dat is iets wat in dit land gelukkig kan en dat moeten we ook vooral heel erg hard beschermen. We moeten ook beschermen dat mensen niet te veel worden aangevallen. Dat is wat ik bedoelde met het voorbeeld dat ik noemde. Ik vind dat daarmee ook hun veiligheid in het geding komt, en dan vind ik het dus alweer te ver gaan.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Vrijheid van meningsuiting is dus dat maatschappelijke organisaties mogen zeggen wat de VVD bevalt, waarvan akte. Dat de VVD zo is afgegleden!

Voorzitter. Ik had eigenlijk een andere interruptie. Die ging over iets anders.

De **voorzitter**:
Uw tijd loopt.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ja, mijn tijd loopt. Die ging erover dat de Israëlische krant Haaretz meldt dat uit cijfers van COGAT blijkt dat Israël zich niet houdt aan de afspraak, wat wij al veel langer zeggen, en dat maar de helft van de toegezegde humanitaire hulp Gaza binnenkomt. Wat vindt de VVD daarvan?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Volgens mij weet u daar het antwoord op, want wij vinden het heel erg belangrijk dat humanitaire hulp Israël in kan. Wij zijn met elkaar aan de grens geweest in Egypte. We weten hoe moeilijk het is, maar het is natuurlijk wel keihard nodig dat humanitaire hulp Gaza in kan. Volgens mij is dit natuurlijk al langer een probleem, dus ik weet niet precies waar u op doelt.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik vraag dit natuurlijk omdat de VVD altijd wat moeite heeft met te benoemen of er schendingen van het internationaal recht zijn. Op het moment dat je humanitaire hulp

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

onthoudt aan een volk dat noodlijdend is en dat die humanitaire hulp nodig heeft, dan is dat een schending van het internationaal recht. Nu blijkt uit cijfers van COGAT zelf dat Israël het internationaal recht hiermee schendt. Daarom vraag ik de VVD hiernaar. Veroordeelt de VVD dit dan ook?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Wat ik net zei, kan ik nog een keer herhalen, namelijk: wij vinden het heel erg belangrijk. Er móét humanitaire hulp Gaza in komen. Daar laat ik het voor nu bij.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Waarom vindt de VVD het zo moeilijk om schendingen van het internationaal recht te benoemen op het moment dat ze zo overduidelijk plaatsvinden? Het internationaal recht is toch ook voor de VVD belangrijk? Of is dat niet zo als het gaat om landen die ze zelf definiëren als bondgenoot? Hoe zit dit nu? Ik snap dat oprecht niet.

Mevrouw **Maes** (VVD):
We hebben ook dit gesprek al heel vaak gehad. U weet dat wij absoluut hechten aan internationaal recht en dat wij echt ook hechten aan de toegang van humanitaire hulp tot Gaza. Daar kan geen misverstand over zijn.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Erkent mevrouw Maes dat Israël volstrekt onvoldoende humanitaire hulp toelaat tot Gaza?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Excuus, voorzitter. Ik nam even een slokje water.

Dit heb ik volgens mij zojuist gezegd. Er is meer humanitaire hulp nodig om alle Gazanen te kunnen helpen. Ik zie ook de beelden op het journaal van de tenten die volgelopen zijn met water, de matrassen die nat zijn. Dat is een zeer zorgwekkende situatie.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dat was niet mijn vraag. Kan mevrouw Maes antwoord geven op de vraag: erkent de VVD dat Israël volstrekt onvoldoende humanitaire hulp toelaat tot Gaza?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Volgens mij was dat wél een antwoord op de vraag, want ik zeg namelijk tegen u dat ik het helemaal met u eens ben dat er humanitaire hulp Gaza in moet kunnen en dat de situatie daar op dit moment zeer schrijnend is, ook omdat het daar nu ook koud aan het worden is en heel erg nat.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Wat ik alleen maar constateer, is dat mevrouw Maes nu allemaal pogingen doet om

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

maar om Israël heen te praten. Ik stel dus nogmaals de vraag: erkent de VVD, erkent mevrouw Maes — er kan gewoon een "ja" of een "nee" komen — dat Israël volstrekt onvoldoende hulp tot Gaza toelaat, dat Israël daarmee het internationaal recht schendt en dat dat dan ook zo veroordeeld moet worden? Mevrouw Maes kan daar toch gewoon "ja" op zeggen? Anders is de VVD weer Israël aan het afdekken; dat moet mevrouw Maes niet doen.

Mevrouw **Maes** (VVD):
We hebben deze discussie al heel erg vaak gehad. Ik ben het met u eens dat er meer humanitaire hulp Gaza in zou moeten komen om de mensen in Gaza te helpen en ze de winter door te helpen.

De **voorzitter**:
In mijn overzicht was de heer Ceder als eerste. Ik zie meneer Van Houwelingen goedkeurend knikken.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik heb zeer genoten van het debat net over de vrijheid van meningsuiting en over de vraag of je die ook aan ngo's zou moeten geven. Vorige week is er een motie aangenomen die stelt dat de financieringsstromen van, zo lees ik, antirechtenbewegingen onderzocht zouden moeten worden, want er gaat een miljard naartoe. Als je naar het rapport kijkt waaruit dat blijkt, dan zou je kunnen veronderstellen dat partijen zoals de ChristenUnie, maar misschien ook de gehele katholieke kerk en mensen die een bepaalde opvatting hebben, daaronder zouden moeten vallen en dat die dus fout zijn. De VVD heeft daar ook voorgestemd; de anderen die hier net bij de interruptiemicrofoon stonden overigens ook.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn vraag is waar u dan de grens trekt wat je wel en niet zou moeten financieren als het gaat om die vrijheid van meningsuiting van maatschappelijke organisaties. Dat werd me uit het debat niet helemaal duidelijk.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Weet u, ik heb een paar keer in het debat gezegd dat ik het niet vind kunnen als mensen op de persoon worden aangevallen. Ik vind het heel belangrijk dat er in dit land vrijheid van meningsuiting is. Als het over de antirechtenbeweging gaat, dan zie ik in de samenleving een verminderde mogelijkheid voor mensen om zich uit te spreken. Ik vind dat geen goede ontwikkeling.

De **voorzitter**:
Meneer Ceder, probeert u zich aan de 30 seconden te houden.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ja, voorzitter, excuus. De VVD is dus van mening dat er onderzoek verricht moet worden naar de miljard euro die naar de organisaties gaat die mensen de mond snoeren en dat die geen mening meer mogen hebben? Kunt u dan uitleggen waarom partijen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

vanuit Europa die je zou kunnen liëren aan de ChristenUnie daar onderdeel van zouden zijn?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik vind het lastig om dat uit te leggen. Wij hebben die motie gesteund, dus dat moet onderzocht worden. Dat gaan we dan doen. Wat daaruit zal komen, moet dan blijken. Ik kan daar niet op vooruitlopen, denk ik.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Het gaat mij om de spagaat. Ik hoop daarom wat helderheid te krijgen tussen enerzijds de vrijheid van meningsuiting van maatschappelijke organisaties — die steun ik, overigens — en anderzijds de discussie die er insluipt over de vraag wanneer bepaalde meningen overslaan in iets antirechtsstatelijks. Ik denk dat je wat betreft dat laatste een duidelijke grens moet trekken. Ik merk dat er bij de VVD en de personen die net een interruptie pleegden wat verwarring bestaat of waar die grens ligt. Ik wil graag vragen waar de VVD die grens trekt.

Mevrouw **Maes** (VVD):
In mijn beleving heb ik dat antwoord echt al een aantal maal gegeven. Als het echt op de persoon is, dan vind ik dat daar een grens moet worden getrokken.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Ik vind niet dat de VVD hier nou echt goed uitkomt, want je kunt natuurlijk van alles zeggen over waar die grens wordt gelegd. Laat deze discussie over de vrijheid van meningsuiting van maatschappelijke organisaties die dus door de staat gesubsidieerd worden, niet zien dat het eigenlijk helemaal niet wenselijk zou moeten zijn — dat zou ons standpunt zijn — om dit soort organisaties überhaupt te subsidiëren? We noemen het daarom ook civil society, het maatschappelijk middenveld. Het zouden juist geen staatsorganisaties moeten zijn. Hoe kijkt de VVD daartegen aan?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dat is voor ons dan wel weer een brug te ver. We denken dat het kan bijdragen aan het draagvlak als je van organisaties vraagt om wat meer eigen middelen te vergaren. We vinden het wel nog steeds belangrijk dat dit soort organisaties bestaan. Zoals mevrouw Kröger bijvoorbeeld ook al stelde, zijn er natuurlijk bepaalde organisaties die niet kunnen bestaan als ze helemaal geen subsidie krijgen. Wij zijn ook niet helemaal tegen subsidie.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Maar dan heb je natuurlijk altijd het probleem dat wiens brood men eet, diens woord men spreekt, want de staat heeft wel degelijk een agenda. Dat zie je terugkomen in al die organisaties, die natuurlijk allemaal progressief zijn; dat weet mevrouw Maes ook. Ik stel dus nogmaals de vraag. Ze heten ngo's, non-governmental organisations. Als die zogenaamd een maatschappelijk middenveld moeten voorstellen, dan is het toch heel gek om die van subsidies te voorzien? Dat is toch helemaal niet logisch?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Wij hebben hier het debat over Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. In ontwikkelingslanden is natuurlijk heel vaak überhaupt niet echt sprake van instituties. Ik denk — en dat denkt mijn partij met mij, gelukkig — dat het verstandig is als er toch nog iets van organisaties zijn die wat subsidie krijgen, zodat het democratiseringsgehalte van die samenlevingen nog redelijk op orde blijft. Dat vinden wij als VVD namelijk ook echt belangrijk.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Afrondend. Die organisaties, dat soort ngo's, zijn ook hier in Nederland actief, zoals we net in het debat hebben benoemd. Die organisaties hebben ook hier campagnes, waar mevrouw Maes terecht bedenkingen bij heeft. Daar wordt dat geld dus voor gebruikt. Dat is onvermijdelijk. De VVD en Forum voor Democratie verschillen daarover dus van mening. We zouden er veel beter voor kunnen pleiten dat het logisch is om daar geen geld meer aan uit te geven.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Volgens mij zit daar geen vraag in, maar we zijn het daar niet over eens. Dat is wel de conclusie wat mij betreft.

De heer **Dassen** (Volt):
Dit is een ingewikkelde discussie. Mevrouw Maes zegt dat de grens voor haar is bereikt op het moment dat het persoonlijk wordt. Wie bepaalt dan wanneer iets persoonlijk wordt? Dat is namelijk nogal subjectief. Kan mevrouw Maes mij uitleggen hoe dat dan precies in zijn werk gaat? Wie gaat bepalen wanneer iets persoonlijk wordt en hoe dat dan afgestemd wordt?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik denk niet dat ik dat in algemene termen zou kunnen formuleren. Ik gaf u het voorbeeld van de posters waar de minister van Buitenlandse Zaken toen op stond. Ik vond dat zelf echt walgelijk. Dat is voor mij dan een grens, maar ik vind het lastig om dat in algemene zin te benoemen. Dat antwoord blijf ik u even verschuldigd.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat maakt deze discussie dus ook lastig. Als mevrouw Maes hier al zegt dat ze er eigenlijk niet uitkomt, hoe gaat dat dan bepaald worden op het moment dat er wel of niet geld gedeeld moet worden? Volgens mij is dit dus een raar verhaal van de VVD. Kan mevrouw Maes nog eens reflecteren op wat zij precies bedoelt als ze er nu zelf al niet uitkomt?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Waar het mij vooral om gaat — dat heb ik ook in mijn betoog gezegd — is dat ik het heel prettig zou vinden als de minister nog eens goed kijkt of het subsidiebedrag misschien omhoog kan, dus dat 50% subsidie is en 50% eigen middelen. In mijn inbreng heb ik ook gezegd dat het misschien te overwegen is om iets te bedenken dat lijkt op wat er in het VK is gebeurd. Daar worden dus ook meer eigen middelen gezocht. Als een ngo in staat is om volledig zelffinancierend te zijn, dan kunnen ze natuurlijk echt zeggen wat ze

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

willen. Maar als zij voor een deel gesubsidieerd worden door de overheid, vind ik het toch een ander verhaal.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik vind dit best wel heftig. Eigenlijk zegt mevrouw Maes: op het moment dat het maatschappelijk middenveld vanuit de overheid subsidie krijgt, mogen ze eigenlijk niet meer doen waar ze voor opgericht zijn, namelijk kritisch het maatschappelijke debat beïnvloeden. Op de vraag hoe dat dan beoordeeld wordt, heeft mevrouw Maes geen antwoord. In mijn ogen is dat volledig subjectief en is er sprake van een glijdende schaal op het moment dat de overheid gaat zeggen: die wel, maar de posters over het vorige kabinet vonden we niet acceptabel, dus we korten de subsidie. Dat is toch niet de wereld waar we met elkaar naartoe moeten? Dat is toch ook geen liberaal standpunt?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik heb volgens mij ook al een paar keer in dit debat gezegd dat wat mij betreft een ngo op inhoud zo kritisch mag zijn als ze wil. Maar waar het mij om gaat, is dat ze zich soms heel erg op de persoon richten. Daar zit voor ons een grens. Dat staat los van die 50% of de eigen financiering. Als je jezelf kan financieren, ben je iets vrijer, want dan ben je gewoon onafhankelijker. Als ik zelf een ngo had, zou ik dat nastreven.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het heeft er toch alle schijn van dat de VVD zegt: als je geld krijgt van de overheid, moet je vooral je mond houden over mensen in die overheid. Dat heeft natuurlijk alle kenmerken van censuur. Je kan hier niet iets als een stuk rood vlees in de arena gooien en dan niet met onderbouwing komen. Ik wil mevrouw Maes dus echt vragen: wanneer is voor de VVD iets op de persoon? Wanneer zou dat dan niet mogen? Hoe wordt dat vastgesteld?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik heb daar al een aantal malen antwoord op gegeven. Ik heb een voorbeeld genoemd. Ik snap dat u dat nog niet voldoende vind. Ik ben heel erg benieuwd wat de minister hierover te zeggen heeft. Misschien ziet hij er helemaal niks in en dan gaan we alsnog het debat voeren.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het gaat er niet om wat de minister vindt. De VVD stelt dit voor, dus de VVD moet het onderbouwen. De VVD noemt één voorbeeld, namelijk een poster van de minister in een vorig kabinet, over de genocide in Gaza. Dat zou dan niet mogen. Het heeft er ook nog eens alle schijn van dat de VVD probeert om mensen die kritisch zijn op de genocide in Gaza de mond te snoeren. Ik vraag dus nogmaals: wanneer gaat het voor de VVD de grens over? Wanneer mag je iets niet zeggen over een minister? Mag een ngo nooit zeggen dat een minister zijn werk niet goed doet? Mag een ngo nooit zeggen dat zij vinden dat een minister niet deugt? Of mag dat alleen niet als het gaat om de genocide in Gaza? Waar ligt die grens volgens de VVD?

Mevrouw **Maes** (VVD):
U weet net zo goed als ik dat een ngo zich in Nederland altijd heel vrij kan uitlaten. Dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

doen ze ook. Dat is ook heel positief. Nogmaals, daar is echt geen misverstand over. Wij vinden wel dat je er ook naar moet kijken over wie je wat zegt. Je moet je ervan bewust zijn dat dat soms een effect kan hebben op de persoon waarover je iets zegt, en dat dat soms best wel heftig kan zijn voor iemand, zoals je op social media ziet. Ik vind dat een ngo daar best rekening mee kan houden. Ik snap dat dat niet precies een antwoord is op de vraag die u heeft, want u wil van mij natuurlijk precies horen wanneer wel en wanneer niet. Dat antwoord ga ik u niet geven, maar ik wil wel zeggen: wees ook een beetje zuinig op elkaar; is dat nou zo moeilijk?

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het spijt me dit te moeten zeggen, maar ik vind dit echt heel eng. De VVD, een grote politieke partij in Nederland, zegt tegen ngo's: je moet wel even goed nadenken wat je allemaal zegt en over wie je dat zegt. Dat klinkt echt als censuur. Ik denk ook dat het dat is. Als mevrouw Maes het hier niet kan onderbouwen, krijgen we eigenlijk een soort willekeur. Dan wordt het een instrument voor de regering waarmee onwelgevallige meningen bestraft worden met het korten van subsidies. Ik zeg tegen mevrouw Maes: als de VVD dit hier niet kan onderbouwen en alleen maar met één voorbeeld kan komen omdat ze het niet leuk vinden dat er kritiek komt op de genocide in Gaza, dan heeft het gewoon alle schijn van censuur, en dat moet u niet doen.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik heb meerdere malen in mijn beantwoording gezegd dat ik op de inhoud echt geen enkel probleem heb. Iedereen, elke ngo en iedereen in dit land mag zeggen wat hij wil, als het op de inhoud is. Daar moet u het mee doen, excuus.

De **voorzitter**:
Dan ga ik mevrouw Kröger het woord geven. Mijn voorstel is om daarna de heer Hoogeveen uit te nodigen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Het lijkt wel of mevrouw Maes niet snapt waarom wij dit heel heftig vinden. De heftigheid zit er natuurlijk in dat deze ministers in vak K daar zitten met een rol. Op het moment dat er een poster is met het gezicht van een minister erop, dan gaat het niet om die persoon, om de vader of buurman die hij is, maar dan gaat het om de verantwoordelijkheid die hij heeft namens Nederland om zware en moeilijke besluiten te nemen. Daarbij kan de vraag "waar is uw geweten?" legitiem zijn. Dat is namelijk de poster waar mevrouw Maes aanstoot aan nam. Ziet mevrouw Maes dat kritiek op een persoon die uitvoerder is van beleid en kritiek op beleid niet zomaar te scheiden zijn?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik vind dat toch lastig. Dat zal ook blijken uit mijn antwoorden. Ik denk dat je als ngo ook heel goed kan laten blijken dat je het ergens heel erg mee oneens bent, met iets wat het kabinet doet, zonder dat je iemands poster door de hele stad hangt. Ik snap dat u bezorgd bent. Laat er geen twijfel over bestaan: de VVD is absoluut voor de vrijheid van meningsuiting. De VVD heeft er ook geen enkele moeite mee dat ngo's kritisch zijn op beleid van de regering. Ik vind wel dat ze echt zijn opgericht, zeker de ngo's waar we het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

hier over hebben, om werk te doen in ontwikkelingslanden en zich vooral daarmee bezig zouden moeten houden. Ik vind dat daar gewoon goed naar gekeken moet worden.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Maar in dit geval, waarbij we geld stoppen in Gaza maar de genocide gewoon doorgaat, zou een ngo bijzonder ineffectief zijn als zij niet ook probeert de Nederlandse regering op te roepen om iets te doen aan die genocide. Dat is onderdeel van de opdracht die ze heeft. Eigenlijk zegt mevrouw Maes dat ze het niet fijn of niet prettig vindt of dat ze er beter op zouden moeten letten. Maar mevrouw Maes wil ook dat er beleid op gemaakt wordt. Het gaat dus echt wel een stapje verder. Mevrouw Maes vindt eigenlijk dat een ngo gekort moet worden of belemmerd moet worden in het plakken van die posters. Dat gaat toch veel en veel en veel te ver? Dit vraag ik aan een partij die staat voor de vrijheid van meningsuiting.

Mevrouw **Maes** (VVD):
U koppelt nu twee dingen aan elkaar die ik in mijn verhaal niet aan elkaar gekoppeld hebt. Ik heb in ieder geval niet bedoeld die aan elkaar te koppelen. Ik heb inderdaad gevraagd of je niet toch zou moeten bekijken of je naar 50% kan. Zou je niet toch moeten kijken naar hoe dat in het VK is geregeld? Daarnaast vind ik — dat vinden wij als VVD — dat je ook een bepaalde verantwoordelijkheid hebt als je als ngo subsidie krijgt van de overheid. Dan bedoel ik helemaal niet dat hun totaal de mond wordt gesnoerd, maar wel dat je ook een verantwoordelijkheid hebt om een bewindspersoon af en toe te beschermen in plaats van aan te vallen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Afrondend. Is dat een moreel appel van mevrouw Maes? Dat vind ik ook bijzonder ver gaan, maar is dat het? Of is het een oproep aan deze minister om op een of andere manier beleid te maken waardoor ngo's die posters niet meer gaan maken? Dat gaat namelijk, nogmaals, ongelofelijk ver. Dat is het onderdrukken van de tegenstem in deze samenleving, een vitaal onderdeel van onze democratie. Ik vind dat echt heel zorgelijk. Is het dus een moreel appel of een oproep tot beleid?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Mijn oproep tot beleid gaat over die 50% en het uittesten van het voorstel dat ze in het VK tien jaar lang hebben ingevoerd. Dat is wat ik de minister heb gevraagd. Daar hoor ik donderdag graag een reactie van hem op.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb even gewacht, omdat ik een andere vraag had. Ik had een vraag over het rapport van de AIV. Volgens mij heeft mevrouw Maes daaraan gerefereerd. Ik heb eigenlijk de vraag: hoe ziet mevrouw Maes de verhouding tussen handel en OS? Volgens mij stelde mevrouw Maes die vraag ook aan de minister, maar ik ben benieuwd hoe mevrouw Maes daar zelf naar kijkt.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank voor deze fijne inhoudelijke vraag. Als VVD staan wij natuurlijk heel erg positief tegenover handel. We hebben natuurlijk ook mooi het WGO Handel met elkaar gehad.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Toen hebben we ook heel goed met elkaar gewisseld hoe we er allemaal naar kijken. Toen heb ik aangegeven dat het voor het Nederlandse verdienvermogen, voor het bedrijfsleven, belangrijk is dat we de ontwikkelingssamenwerking goed vormgeven. Tegelijkertijd hoop ik en wil ik dat het ook in ontwikkelingslanden doorwerkt.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank voor het delen hiervan. Wat zou voor mevrouw Maes de ideale wereld zijn? Mevrouw Maes geeft aan dat ze graag wil dat OS op een goede manier "doorwerkt". Hoe ziet dat er dan precies uit?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dat ziet er zo uit. Het Nederlandse verdienvermogen wordt natuurlijk al voor een heel groot deel bepaald door de handel die wij met heel veel landen hebben. Dat zit in export, maar ook in heel veel andere dingen, bijvoorbeeld de export van onze kennis. Tegelijkertijd is het, zoals ik net ook al zei, heel belangrijk dat er in ontwikkelingslanden ook iets ontstaat. In heel veel ontwikkelingslanden gebeurt dat al. Dat zijn vooral de landen die we onder de combitracks laten vallen. In een aantal landen moet dat zich echt nog ontwikkelen. Ik hoop eigenlijk van harte dat dat met deze aanpak, met die transities, ook gaat gebeuren. Ik vind dus dat het nog iets te veel leunt op het wat oude gedachtengoed met armoedebestrijding en solidariteit; dat heb ik in mijn verhaal al verteld. Ik vind dat het eigenbelang iets meer de voorkeur mag krijgen, maar dat mag geen verrassing zijn.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Bamenga** (D66):
Afrondend. Mevrouw Maes had het net over export. We hebben vaak gesproken over de MATCH Act. Ik heb daar ook in mijn eigen betoog over gesproken. Die raakt ons natuurlijk heel erg. Ik vraag me af hoe mevrouw Maes daarin staat. Ziet ze ook de verantwoordelijkheid van de Europese Commissie om hierop te handelen of kijkt ze toch meer naar bedrijven zoals ASML die hier geraakt worden, omdat die ook een verantwoordelijkheid hebben?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik zie dat eigenlijk als iets wat we op dit moment met zo veel mogelijk instrumenten moeten proberen te bestrijden, want die MATCH Act is voor ASML en daardoor ook voor de Nederlandse economie desastreus. Wij bespraken het vorige week ook al in het debat Raad Buitenlandse Zaken Handel. Ik hoop van harte dat de minister zich daar keihard voor inzet. Dat heeft hij ook beloofd, dus ik ga ervan uit dat hij dat blijft doen. Ik denk dat ook anderen, dus de Commissie en sowieso ASML zelf, maar wellicht ook nog andere leden van het kabinet zich hiervoor gaan inzetten. Daar ga ik echt van uit.

De **voorzitter**:
De heer Hoogeveen staat al klaar en staat al warm te draaien. Ik geef mevrouw Dobbe het woord voor één hele korte vraag.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dat is een vraag die werd opgeroepen door iets wat mevrouw Maes zelf zei. Ik vroeg mij af of mevrouw Maes een debat over de terechte zorgen over de vrijheid van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

meningsuiting niet inhoudelijk vindt. Als dat wel zo is, wat bedoelde ze net dan met die opmerking?

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dan moet ik even teruggaan in mijn eigen geheugen, maar een debat over de vrijheid van meningsuiting ... Kijk, er komt natuurlijk ook een debat over de antirechtenbeweging, volgens mij ook in onze commissie. Wij steunen dat van harte. Er kan volgens mij geen verwarring over zijn dat wij dat als VVD belangrijk vinden.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu toch echt luisteren naar de heer Hoogeveen, die spreekt namens de fractie van JA21. Gaat uw gang. Ja, het spreekgestoelte mag zeker omhoog, meneer Hoogeveen. Het gebeurt al terwijl u het vraagt.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ah, kijk aan, wat een service. Dank u wel, voorzitter.

Voorzitter. De begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking was afgelopen januari de eerste die ik als Tweede Kamerlid behandelde. En wat een begroting was dat. Ik begon toen met de visie van wijlen Frits Bolkestein over wat landen economische ontwikkeling brengt. Het draaide volgens hem niet alleen om de ligging of de aanwezigheid van grondstoffen, maar vooral om vrije handel, instituties en ondernemerschap, of in zijn woorden: Venetië is op modder gebouwd en zeventiende-eeuws Holland had niet veel meer.

Kijk alleen naar wat de economische ontwikkeling tijdens mijn eigen leven heeft gebracht. Toen ik geboren werd, in 1989, leefden er wereldwijd ongeveer 2,3 miljard mensen in extreme armoede. Vandaag zijn dat er volgens de Wereldbank nog ongeveer 800 miljoen. De levensverwachting is gestegen en de kindersterfte is spectaculair gedaald, niet in de eerste plaats dankzij een VN-ontwikkelingsprogramma of steeds grotere hulpsubsidies, maar door de succesformule van de vrije markt. We hebben het wiel al uitgevonden.

Voorzitter. Ten opzichte van afgelopen januari is de begroting behoorlijk vertimmerd. De route naar de eerste jaarbegroting van de hand van deze minister was er sowieso eentje van politieke vertimmering, zal ik maar zeggen. Voor 2027 verwacht ik daarentegen minder perikelen, want de politieke richting is inmiddels wel duidelijk: die van meer geld. Eerdere bezuinigingen zijn overboord gegooid en boven op de intensiveringen uit het coalitieakkoord trekt het kabinet de komende drie jaar nog eens 1,1 miljard euro extra uit voor ontwikkelingssamenwerking. De begroting loopt daarmee op tot 4,7 miljard euro in 2029. Dan betrappen wij ons er bij JA21 pardoes op dat wij terugverlangen naar het kabinet-Schoof. Bewindspersonen Klever en De Vries lieten zien dat het anders kon: korten op klimaatprogramma's, sociaal beleid en dat wat romantisch het "maatschappelijk middenveld" wordt genoemd, met tegelijkertijd behoud van aandacht voor handel, gezondheidszorg en humanitaire hulp. Natuurlijk onderschrijven wij van JA21 het belang daarvan. Afgelopen zomer bezocht ik met een Kamerdelegatie Tsjaad. Daar zagen we de gevolgen van de verschrikkelijke oorlog in buurland Sudan. Vluchtelingenkampen zijn uitgegroeid tot complete woestijnsteden, waar mensen in een hitte van meer dan 40 graden met soms slechts 4 liter per dag moeten rondkomen. Dat laat je niet onberoerd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Natuurlijk wil JA21 deze mensen in acute nood helpen. Juist daarom moeten we kritisch kijken naar wat ons geld daadwerkelijk oplevert. Precies daar begint de schoen te wringen. Zo constateert de Algemene Rekenkamer dat de beleidsagenda van deze begroting nauwelijks concrete doelen bevat. Waar er in 2026 nog zeventien meetbare streefwaarden voor ontwikkelingshulp waren opgenomen, zijn er nu nog slechts zes expliciet terug te vinden. De minister wijst op een nieuwe verantwoordingssystematiek, maar de Rekenkamer is juist geen voorstander van het schrappen van streefwaarden. En dat terwijl de minister nota bene ook verwijst naar mijn motie, ingediend bij de Voorjaarsnota, die ertoe oproept om beleidsprioriteiten en -resultaten beter inzichtelijk en meetbaar te maken. Hoe rijmt hij dat met de kritiek van de Rekenkamer?

Neem schoon drinkwater, ook cruciaal in Tsjaad. Nederland besteedde tussen 2016 en 2022 ongeveer 670 miljoen euro aan drinkwater- en sanitatieprojecten, maar de Rekenkamer constateerde in 2024 dat de resultaten niet altijd betrouwbaar werden geteld en dat de duurzaamheid van voorzieningen onvoldoende was gewaarborgd. Bij bezoeken aan scholen in Ghana en Mozambique bleken bijvoorbeeld de kranen gestolen en toiletten kapot. En dat terwijl die voorzieningen volgens het beleid vijftien jaar hadden moeten functioneren. Wat heeft de minister sindsdien concreet verbeterd? Kan hij inmiddels aantonen dat de voorzieningen die wij gaan financieren, ook daadwerkelijk het jaar erna blijven functioneren?

Voorzitter. Hoewel ik kritisch blijf over de keuzes over ontwikkelingssamenwerking, wil ik de minister op handelsgebied juist complimenteren. Het kabinet kan, mede dankzij de steun van JA21 en 50PLUS, volop inzetten op meer vrijhandel. Nederland maakt zich sterk voor nieuwe handelsafspraken, zoals Mercosur dit jaar. India komt eraan, net als Indonesië en Australië. Dat is heel goed. Tegelijkertijd moeten wij onszelf dan geen nieuwe handelsbelemmeringen gaan opleggen. De minister zet namelijk met rasse schreden het Nederlandse imvo-beleid door, het beleid voor internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dat wordt de volgende hindernisbaan voor ons bedrijfsleven, want vanuit Brussel komt van alles op ons af, stuk voor stuk afzonderlijke regelingen, maar bij elkaar met dezelfde uitkomst: meer ketens inzichtelijk maken, meer controles, meer compliance en meer verantwoordingsverplichtingen. Gelukkig belooft het kabinet, inmiddels ook aangemoedigd door mijn ruim aangenomen motie, de CSDDD zuiver en lastenluw te implementeren. Geen nationale koppen dus. Maar wie bijvoorbeeld de toelichting bij de Wet internationaal verantwoord ondernemen, de Wivo, bekijkt, kan zich afvragen of die belofte wordt waargemaakt, want die toelichting is 262 kantjes lang, bijna vijf keer langer dan de CSDDD zelf. Al lezend waan je je in een woud waarin het complete Nederlandse imvo-beleid wordt opgezet. De wet heet dan ook "Wet internationaal verantwoord ondernemen" en niet de "Wet implementatie CSDDD". Dat staat toch haaks op het eigen coalitieakkoord, waarin nota bene is afgesproken dat Europese regels zo veel mogelijk een-op-een moeten worden geïmplementeerd en onnodige nationale koppen moeten worden geschrapt? Graag een reactie van de minister.

Voorzitter. De Europese wetgever heeft juist de verplichting tot bijvoorbeeld een klimaattransitieplan al geschrapt, vanwege de lasten voor het bedrijfsleven. Maar in de toelichting wordt uitgebreid uiteengezet waarom bedrijven toch allerlei klimaatmaatregelen moeten nemen. Ook de "vrijwillige", tussen aanhalingstekens,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

OESO-richtlijnen lijken weer juridisch bindender te worden. De Wivo heeft zo meer weg van een heuse "big beautiful bill" van minister Sjoerdsma zelf dan van de beloofde zuivere en lastenluwe implementatie van een afgeslankte Europese richtlijn. Kan de minister garanderen dat de Wivo niet verder gaat dan de CSDDD vereist, en, via de memorie van toelichting, het toezicht ook niet? Is hij nog bereid om passages aan te passen, zodat bijvoorbeeld geschrapte klimaatverplichtingen niet alsnog via de achterdeur terugkomen? En hoe gaat de minister om met het afstemmen van de Wivo op de Europese guidelines, zeg maar de gebruiksaanwijzing van de CSDDD, die überhaupt nog moeten komen terwijl deze wet straks al in de Kamer ligt?

Voorzitter. Naast dat deze regeldrift onze eigen bedrijven belemmert, zit die ook samenwerking met onze internationale partners in de weg. Neem Nieuw-Zeeland. Daar heb je aan de ene kant commerciële productiebossen, bewust aangelegd voor houtkap, en aan de andere kant streng beschermde inheemse oerbossen. Toch wordt ook Nieuw-Zeeland geraakt door de Europese ontbossingsverordening, want ook voor laagrisicolanden zijn er allerlei rapportageverplichtingen om aan te tonen dat hout toch echt ontbossingsvrij is. Nieuw-Zeeland heeft in het gezamenlijk handelscomité al bezwaar aangetekend en om maatwerk gevraagd, maar wordt telkens in de wachtkamer gezet, terwijl we met dit land een vrijhandelsakkoord hebben. Ziet de minister in Brussel ruimte voor maatwerk in plaats van dit schieten met hagel?

Voorzitter. Ik blijf nog even bij Nieuw-Zeeland, maar om iets anders. Dit bescheiden land heeft immers met zowel Taiwan als China handelsafspraken. De Europese Unie heeft geen van beide. Misschien moeten we de komende tijd beide kaarten gaan gebruiken, dus aan de ene kant in gesprek blijven met China over wederkerigheid, betere markttoegang en het wegnemen van handelsbelemmeringen, en aan de andere kant onze kansen gaan grijpen om economisch samen te werken met Taiwan, uiteraard met nadruk op de gezamenlijke belangen in de chipindustrie. Welke mogelijkheden ziet de minister om op beide sporen stappen te zetten, en wat is er nog geworden van de ambitie om ooit een investeringsovereenkomst te sluiten?

Voorzitter, ik rond af. Door de miljarden aan intensiveringen ligt deze begroting bij mijn fractie moeilijk. Voor ons is de beste vorm van ontwikkelingssamenwerking simpelweg "wij kopen uw spullen en u koopt de onze, met zo weinig mogelijk tussenkomst". Handel is de beste manier voor duurzame economische groei en heeft altijd toekomst. Natuurlijk zijn er op handelsgebied wereldwijde uitdagingen. Maar daar trekt, zoals de minister weet, JA21 met hem aan hetzelfde touw. Het opkomende protectionisme helpt niemand: onze bondgenoten niet, ontwikkelingslanden niet en onszelf niet.

Het meest urgente voorbeeld — dan rond ik af, voorzitter — voor Nederland is nu toch echt de dreigende aanname van de Amerikaanse MATCH Act. Dat is voor Nederland, met eigen, soevereine exportcontroles, bovendien van wereldklasse, onacceptabel. In de tweede termijn kom ik samen met collega's met een uitspraak waarmee de minister zich ten volste gesteund zal weten door deze Kamer. Ik wens hem in dezen alle succes in het landsbelang.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik begrijp uit het betoog van de heer Hoogeveen dat hij ontwikkelingshulp wil laten werken, met een focus op noodhulp. Dat zie ik ook in het verkiezingsprogramma. We hebben daar inderdaad ook een rapport van de AIV over gelezen dat deze discussie aanzwengelt. Ik ben benieuwd waar de heer Hoogeveen dan de scheidslijn legt: wat is dan hulp en wat is dan handel?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik verwees naar het kabinet-Schoof. Ik denk dat de begroting en het beleid zoals dat er lag vanuit het kabinet-Schoof, eigenlijk precies is hoe wij dat als JA21 voor ons zien. Je zag onder het kabinet-Schoof bijvoorbeeld een lichte intensivering op noodhulp, op watermanagement, op handel, terwijl je een bezuinigingsslag zag op bijvoorbeeld het maatschappelijk middenveld — daarover ging de discussie net met de VVD ook — en ook op klimaatprojecten en bepaalde gendergelijkheidsprojecten. Daarbij zien wij als JA21 toch meer ruimte voor landen zelf om dat in te vullen en minder ruimte voor Nederland om daarop in te zetten.

De heer **Lohman** (CDA):
Het is natuurlijk ook zo dat China in de afgelopen jaren steeds meer geld is gaan investeren in lage-inkomenslanden en middeninkomenslanden. Herkent u het beeld dat China eigenlijk een grotere rol gaat spelen in wat wij dan traditioneel "hulp" zouden noemen?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ja, maar op een andere manier. Even heel plat gezegd: de Chinezen komen ergens puur om zaken te doen. En als ontwikkelingshulp daarbij een onderdeel moet zijn, dan zeggen ze: so be it. Maar uiteindelijk gaat het hun erom dat ze hun zakelijke belangen beschermen. Dat doen ze ook zonder enige gêne. Ik denk dus dat wij als Nederland best wat zakelijker in de wedstrijd mogen zitten. Ik denk dat dat op Europees niveau ook wat meer wordt gedaan. Kijk ook naar het nieuwe MFK. Laat ik daarbij ook vooropstellen dat we wel onze eigen waarden moeten behouden. Maar ik denk dat we uiteindelijk een stuk competitiever en zakelijker moeten zijn, en minder de barmhartige Samaritaan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Lohman** (CDA):
Is de heer Hoogeveen het dan misschien wel met mij eens dat als je langdurig aanwezig bent in een land, zoals China natuurlijk ook doet — dat kan natuurlijk ook door hulp zijn — dat uiteindelijk ook handel kan bevorderen?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dat kan, maar ik ben daar niet van overtuigd. Een tijd geleden — ondertussen is het alweer bijna twintig jaar geleden, denk ik — las ik het indrukwekkende boek van Dambisa Moyo, een schrijfster uit Zambia die ook heel duidelijk beschreef hoe in haar land ontwikkelingshulp juist niet heeft geholpen. Ze hebben juist behoefte aan hetgeen wat ik op het einde van mijn betoog zei: de uitspraak dat wij hun spullen kopen met zo weinig mogelijk handelsbelemmeringen. Ook als je naar Afrika gaat — toen ik in het Europees Parlement zat, ben ik bijvoorbeeld nog in Zuid-Afrika geweest — en daar met ondernemers en politici spreekt, dan zeggen ze allemaal: wij hoeven jullie

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

ontwikkelingshulp niet, wij willen vooral gelijke kansen en wij willen zorgen dat we onze spullen op de Europese markt kunnen verkopen. Dan komen ze met een hele trits aan non-tarifaire en tarifaire belemmeringen die hen daarvan weerhoudt. Daar zouden wij vooral op willen inzetten.

De heer **Dassen** (Volt):
De heer Hoogeveen zei net dat protectionisme voor niemand leuk is. In grote delen ga ik daarin mee. Hij had het terecht ook over de MATCH Act en over een uitspraak die we daar als Kamer moeten doen. Ik maak mij daar ook grote zorgen over. Maar ik ben benieuwd naar de achterliggende analyse van de heer Hoogeveen: waarom doen de Amerikanen dit?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
De Amerikanen doen dit omdat zij in China een systeemrivaal zien. Zij zien dus in de wereldorde die zij na de Tweede Wereldoorlog hebben gemaakt en overigens ook zelf weer beetje bij beetje afbreken … Zij zien dat China in die nieuwe wereldorde een steeds dominantere rol gaat spelen. Belangrijke onderdelen daarvan zijn AI — dat zal de heer Dassen aanspreken — de ontwikkeling van robotics en kwantumcomputing. Daar zet China op in en dat willen de Amerikanen ten koste van alles afremmen, dus ook ten koste van hun bondgenoten. Wat ons betreft is dat onacceptabel.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat laatste deel ik. Ik deel zeker ook de probleemanalyse dat de Amerikanen ons meesleuren en ons eigenlijk opofferen op het altaar van de AI-race die ze met China aan het voeren zijn. Is de heer Hoogeveen het met mij eens dat de Amerikanen ook van mening zijn dat ASML hen eigenlijk een doorn in het oog is omdat het in Europa staat, terwijl de Amerikanen afhankelijk zijn van ASML in die hele AI-waardeketen en ze daardoor het liefst zouden willen dat ASML zo snel mogelijk naar de Verenigde Staten zou vertrekken?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik denk dat de huidige Amerikaanse regering dat inderdaad als standpunt heeft. Ik denk dat ze het zien als een afhankelijkheid die de dominantie van Amerika in de weg zit en uiteindelijk ook hun rivalen in die zin in hun ogen voedt en in stand houdt. Dat is overigens niet waar, want ASML verkoopt helemaal geen geavanceerde machines aan China. Ik denk dat als er weer een wissel van de macht komt in Amerika, dit uiteindelijk weer kan verschuiven. Bij vorige Amerikaanse regeringen zag je juist dat ze wel inzetten op die samenwerking en die geïntegreerde waardenketens op het Europese vasteland en vanuit Amerika.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Maar daar mogen we niet op rekenen.

De heer **Dassen** (Volt):
Exact. Daar ben ik het ook niet helemaal mee eens, want het zijn juist ook de Democraten. De MATCH Act is bipartisan, dus zowel de Democraten als de Republikeinen zetten er vol op in. Ook vorige Democratische presidenten zetten hier vol

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

op in. We zien juist dat de Verenigde Staten ondertussen wel de zeer geavanceerde NVIDIA-chips exporteren naar China en hoogtechnologische edging exporteren naar China. Ik heb dus het gevoel dat de Verenigde Staten ons onder druk zetten, omdat ze die afhankelijkheid van Europa totaal niet meer willen. Is de heer Hoogeveen het met mij eens dat wij als Europa inmiddels ons eigen instrumentarium verder moeten ontwikkelen om ervoor te zorgen dat we dit soort extraterritoriale acties vanuit de Verenigde Staten echt hard tegen kunnen gaan om te voorkomen dat we straks helemaal worden meegesleurd in deze afgrond van de VS?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik meen het oprecht als ik zeg dat ik hier geen antwoord op heb, want ik vind dit een heel moeilijk punt. We zitten op dit moment namelijk een beetje klem. De Amerikanen kunnen ons in theorie deze exportbeperkingen opleggen. Wij zijn natuurlijk erg afhankelijk van Amerika, niet alleen economisch maar ook qua onze veiligheid. Met "instrumentarium" doelt de heer Dassen, denk ik, op de handelsbazooka en de omgekeerde gekwalificeerde meerderheid, dus dat je eigenlijk na protectionisme en exportbeperkingen terugslaat met ander protectionisme. Ik zou het kabinet en de minister ertoe willen oproepen, ook vanuit de Kamer, om het volgende te doen. Ik hoop dat veel partijen zich daarbij aansluiten. Dat is dat voor ons als Nederland de Amerikaanse MATCH Act onacceptabel is en dat we daarin eerst de diplomatieke weg zoeken om te voorkomen dat die in december wordt aangenomen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Volgens mij was de heer Hoogeveen aan het einde van zijn betoog.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dat is correct.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Hij schetste dat de begroting moeilijk ligt in zijn fractie. Mijn vraag is eigenlijk welke rol het amendement over UNRWA, waar hij ook onder staat, speelt in die afweging. Volgens mij was dat tot tweemaal toe, bij twee begrotingen, het doorslaggevende element.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dat is een belangrijk element. De vorige keer was het een doorslaggevend element, omdat de financiering ons een doorn in het oog was. Tegelijkertijd zeg ik wel dat die begroting over het algemeen best wel in lijn was met wat JA21 vindt en hoe wij als fractie naar een ideale begroting voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking kijken. In deze begroting zien we over de gehele linie een flinke intensivering van de projecten waar mevrouw Kröger wel voorstander van is. Ja, bij ons ligt dat heel moeilijk, over de gehele linie dus.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Duidelijk. Dit amendement is ingediend door SGP, JA21 en Groep Markuszower, meen ik. De VVD heeft net aangegeven het niet te steunen, dus de lijn van het kabinet is duidelijk dat we UNRWA wel steunen. Voor geld voor de BuHa-OS-begroting is er in dit huis een andere meerderheid. Klopt het dus dat JA21, als dit amendement niet wordt aangenomen, niet voor de begroting gaat?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik denk dat de kans groot is dat wij dan niet de begroting steunen. Dat klopt. Overigens vind ik het opvallend dat de VVD zegt het amendement niet te steunen, aangezien ze in het verleden ook wel hebben gezegd dat als er aanwijzingen zijn voor bijvoorbeeld banden met Hamas of onderzoeken waarin daar ook maar enigszins blijk van is, ze zouden meekijken hoe de financiering kan worden afgebouwd en hoe kan worden ingezet op diversificatie.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan luisteren naar mevrouw Van Ark, die spreekt namens de fractie van het CDA. Gaat uw gang.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Nederland is gelukkig sinds dit kabinet weer achter de dijken vandaan gekomen. We doen weer mee. En dat is nodig, want er zijn steeds meer conflicten wereldwijd. Het Rode Kruis spreekt zelfs van een verdubbeling in vijftien jaar tijd. Tegelijkertijd zien we ook landen waar wederopbouw mogelijk wordt, zoals Syrië. Sinds de val van Assad is het land niet automatisch stabiel geworden, maar het is, midden in een zeer onrustige regio, relatief rustig gebleven. Willen we de wederopbouw van Syrië echt een succes maken, dan moet de internationale gemeenschap grote investeringen doen, zoals in ontmijning en in landbouw. Waar Syrië ooit een land was waar veel mensen leefden van landbouw, is het nu een land vol mijnen. In totaal zijn er alleen al in 2025 1.600 mensen door gedood of gewond geraakt. Een groot deel van deze slachtoffers zijn kinderen die mijnen soms aanzien voor speelgoed.

Voorzitter. Hoe bouw je een land weer op als de grond bezaaid ligt met mijnen? Ik ben blij dat Nederland een extra bijdrage heeft toegezegd van 3 miljoen euro om de mijnen in Syrië op te ruimen. Dat gaat dan over 2026. Maar in dit tempo zal het nog 30 jaar duren, heb ik begrepen, voordat alle mijnen kunnen worden weggehaald. Het CDA ziet hier een mooie kans voor Nederland om hulp met handel te verbinden. Maak de grond die wordt ontmijnd meteen geschikt voor landbouw. Japan laat met een samenwerking tussen de FAO en VN-organisatie UNMAS zien dat zo'n aanpak mogelijk is. Daarom vraag ik de minister of hij wil onderzoeken of zo'n geïntegreerde aanpak vanuit Nederland mogelijk is.

Voorzitter. Mijn tweede punt: maatschappelijke organisaties. Geef hun weer het vertrouwen. Onze maatschappelijke organisaties en het maatschappelijk middenveld zijn van cruciaal belang om die hulp daar te krijgen, om economisch perspectief te bieden en om samen met het lokale bedrijfsleven aan de slag te gaan. Lokale contacten en kennis van ngo's zijn cruciaal, maar steeds meer bepalen overheidsdonoren met hun geld waar en ook heel precies hoe het moet worden besteed. Zijn het niet maatschappelijke organisaties die lokaal zien wat nodig is en die bepalen hoe en waaraan het geld wordt besteed?

Het CDA wil deze regeldruk terugdringen en meer vertrouwen teruggeven aan organisaties. Dat past ook bij de visie van dit kabinet en het recente AIV-advies om gelijkwaardige partnerschappen aan te gaan en meer te kijken naar wat lokaal nodig is. De overheid mag sturen op resultaten, maar geef de pen en het vertrouwen terug aan maatschappelijke organisaties voor hoe ze dat precies doen. Overigens geldt hetzelfde voor subsidies die via bijvoorbeeld RVO voor het bedrijfsleven beschikbaar zijn. Wat het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

CDA betreft, slaat de minister dus twee vliegen in één klap en kijkt de minister zowel naar het instrumentarium voor maatschappelijke organisaties als naar het bedrijfsleven. Graag een reactie van de minister daarop.

Tot slot, de Oekraïne-gelden. Het CDA blijft Oekraïne onverminderd steunen. We zijn dan ook blij met extra middelen die worden ingezet voor de private sector en het herstel van de energievoorzieningen, maar net zo belangrijk is het om te investeren in maatschappelijke organisaties, in de weerbaarheid van de samenleving. Terwijl we de komende drie jaar 1,2 miljard gaan besteden, is het niet heel duidelijk welk deel daarvan terechtkomt bij lokale maatschappelijke organisaties, zowel direct als via Nederlandse ngo's.

Voorzitter. De wederopbouw moet uiteindelijk in Oekraïense handen liggen en minder afhankelijk worden van hulp van buiten. Dan moeten we ook zorgen dat een deel van het geld bij de samenleving terechtkomt. Daarom wil het CDA dat bij de besteding van de middelen Oekraïense maatschappelijke organisaties structureel worden betrokken bij het bepalen van prioriteiten en toegang krijgen tot financiering. We hebben hierover een amendement ingediend.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn collega had het over maatschappelijke organisaties. In het verlengde daarvan vroeg ik mij af hoe zij kijkt naar de vrijheid van meningsuiting. We hebben daarnet een discussie gehad. Wat mij opvalt, is dat ook het CDA voor een onderzoek vanuit het kabinet naar anti-rights organisations heeft gestemd. Als je het afpelt, worden de ChristenUnie, maar zelfs ook de katholieke kerk, in die onderzoeken als anti-rechtenbewegingen geduid, in ieder geval volgens de motie.

De **voorzitter**:
Uw vraag?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn vraag is hoe mevrouw Van Ark, die dus ook voor de motie heeft gestemd om dat uit te zoeken omdat het niet goed zou zijn of in ieder geval onderzocht zou moeten worden, dat ziet in verhouding tot de vrijheid van meningsuiting.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Voor mij staat het belang van vrijheid van meningsuiting als een paal boven water. Ik denk dat het heel belangrijk is. Ik denk dat we dat echt delen met de ChristenUnie; ik denk dat we daar niet zo heel verschillend in zitten. Ik ken deze specifieke motie niet. Volgens mij heeft het CDA wel vaker kritiek op de hoeveelheid moties die we in dit parlement indienen. Ik wil er best op reageren, maar ik heb 'm niet helemaal specifiek paraat. Ik denk dat we er helemaal niet zo verschillend in staan.

De **voorzitter**:
Iets bondiger, meneer Ceder.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Het CDA heeft ervoor gestemd. Dat mag, hoor. Ik bedoel: de Kamer gaat over haar eigen moties. Ik ben gewoon benieuwd wat dat betekent, maar vooral — dat is belangrijker — wat dat zegt. Wat zegt dat over de ChristenUnie en wat het CDA daarvan vindt, of wat het vindt van de SGP of van een rapport van de katholieke kerk? Er zijn een heleboel organisaties die volgens mij binnen de rechtsstaat bepaalde meningen hebben en ook uitdragen. Ik vroeg me gewoon even af hoe u dat ziet.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Ark.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
De motie was overigens door mevrouw Van Dobbe ingediend. Mevrouw Van Dobbe … Ik bedoel …

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Ark. Ja. Nu wordt het wel ingewikkeld …

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ingewikkeld. Ik hou bij dezen mijn ...

De **voorzitter**:
Ik had mevrouw Van Ark nu voor de derde keer het woord gegeven.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik weet niet over welke specifieke motie we het hier hebben, dus ook niet precies wat de appreciatie is geweest. Ik denk dat het CDA over het algemeen staat voor de vrijheid van meningsuiting. Maatschappelijke organisaties zijn superbelangrijk voor ons. Echt, ik heb hier denk ik in mijn inbreng heel vaak het woord genoemd. Voor ons is juist de rol van maatschappelijke organisaties, bijvoorbeeld in de wederopbouw van Oekraïne, van cruciaal belang omdat ze bijvoorbeeld een rol kunnen spelen in het monitoren van corruptie.

De **voorzitter**:
Ik heb het niet goed gezien. Mevrouw Kröger of mevrouw Dobbe? U wijst naar elkaar.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Zal ik hierop verdergaan, voorzitter?

De **voorzitter**:
Ja. Gaat uw gang. Uw klok loopt.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik zal niet beginnen over de motie hoor, maar ik vermoed dat de heer Ceder zo meteen wel bij mij om toelichting gaat vragen. Ik werd getriggerd omdat mevrouw Van Ark begon over "geef maatschappelijk organisaties weer het vertrouwen en geef ze weer de ruimte". Daar ben ik het hartstochtelijk mee eens. Daarom was ik ook wel benieuwd wat mevrouw Van Ark vond van de discussie die we hier net hadden over het beknotten van de vrijheid van meningsuiting, ook van maatschappelijke organisaties.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik denk dat we die discussie, wat mij betreft, veel groter maken dan die nu is. Voor ons staat buiten kijf dat maatschappelijke organisaties een hele belangrijke rol hebben, ook in het bekritiseren. Ik heb in het parlement natuurlijk vol en vorig gestreden voor het terugbrengen van de rol van maatschappelijke organisaties om te lobbyen. Daar ben ik dus een groot voorstander van. Ik ben ook blij dat dat weer terug is het hele beleid van dit kabinet. Ik denk dus dat dat voor ons het allerbelangrijkste is: dat organisaties het gewoon kunnen doen en ook het kabinet kunnen controleren.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Het is goed om te horen dat het CDA in ieder geval niet de mening deelt die de VVD klaarblijkelijk heeft: dat ook maatschappelijke organisaties zich moeten houden aan bepaalde dingen die ze wel of niet zouden mogen zeggen op het moment dat ze subsidie van de overheid krijgen. Daar zijn wij het dus in ieder geval helemaal over eens.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dat is inderdaad goed om te horen. Mevrouw Van Ark heeft het eerder ook een ondemocratische tendens genoemd. Volgens mij is dat helder. Mijn vraag ging eigenlijk over de rol van maatschappelijke organisaties. Zij vraagt nu namelijk de minister specifiek over de situatie in Oekraïne. Ik heb eigenlijk een bredere vraag gesteld. Wij hebben al die combitracks. We hebben veel geld dat gaat naar goede dingen op water, klimaat, voedselzekerheid. Maar zouden we nou toch niet moeten kijken hoe we kunnen zorgen dat maatschappelijke organisaties daar een veel stevigere rol in hebben?

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Mooie vraag, denk ik. Het CDA gelooft heel erg in die combinatie van hulp en handel. Mijn collega Lohman zal daar zo meteen ook nog wat over zeggen. Ik denk juist dat het heel belangrijk is dat je die twee met elkaar combineert. Ik denk dat bedrijven vaak ook niet kunnen zonder de lokale kennis van maatschappelijke organisaties. Als je wil ondernemen heb je die nodig. Ik denk dat het echt cruciaal is dat ook aan de voorkant maatschappelijke organisaties met bedrijfsleven, of eigenlijk andersom, samen gaan zitten om te bekijken hoe bijvoorbeeld projecten echt van grond kunnen komen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Mijn zorg is eigenlijk dat binnen de manier waarop het nu vormgegeven is — het gaat eigenlijk altijd over die Dutch Diamonds — de rol van maatschappelijke organisaties best wel onder druk staat. Is mevrouw Van Ark het dus met mij eens dat we daarover, zoals zij het zegt, aan de voorkant heldere afspraken met elkaar moeten hebben, waar maatschappelijke organisaties een stevige poot in hebben? Het kan ook weleens zijn dat een project juist door maatschappelijke organisatie wordt gedaan en misschien niet per se door het bedrijfsleven. Het kan ook met wetenschap samen. Het gaat erom dat het in ieder geval niet ondergesneeuwd raakt.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ja, ik denk dat dat heel belangrijk is. Ik denk dat je moet zorgen dat het er aan de voorkant al bij betrokken wordt, dus dat het niet "nice to have" is, in de zin van: aan het eind, als we het hele project eigenlijk al rond hebben, kijken we nog even wat de maatschappelijke organisaties ervan vinden. Dan ben je namelijk net iets te laat. Wat mij betreft betekent Dutch Diamond dat je het met elkaar doet, het liefst aan de voorkant.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Dan kan je ook zorgen dat je bijvoorbeeld bij een groot infrastructuurproject, zoals we allemaal hebben in de Global Gateway, echt aan de voorkant kijkt wat de lokale problemen zijn, ook om zo'n project te laten slagen en te zorgen dat het goed landt bij de bevolking.

De **voorzitter**:
Afrondend. O, het hoeft niet.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Het is een heel duidelijk antwoord.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Ik heb een aanvulling op de vraag die de heer Ceder zojuist stelde. Wat nou als — ik kan me heel goed voorstellen dat dat gaat gebeuren — er wordt besloten dat we bijvoorbeeld christelijke of katholieke organisaties, ngo's, die prolife zijn, geen geld geven omdat die in de antirechtenbeweging zitten? Zo wordt het dan namelijk geframed. Zo gaat dat straks gebeuren. Wat vindt het CDA daarvan? Is het voor het CDA acceptabel als dat zou gebeuren?

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
We geven heel veel subsidies. Een van de belangrijke beleidsdoelen van dit kabinet is geld geven aan vrouwenrechten. Ik denk dat wij heel verschillend staan in hoe wij dat belangrijk vinden. We hebben net gesproken over vrouwenrechten. Daar hebben we een WGO over gehad. Daar heb ik een amendement ingediend over inzet op genitale verminking. Ik vind het heel belangrijk dat er op het gebied van die onderwerpen maatschappelijke organisaties actief zijn. Ook het voorkomen van abortus, het zorgen voor goede communicatie en goede voorlichting, zijn allemaal onderwerpen waarbij het heel belangrijk is dat we er subsidie voor geven.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Dank, maar dat is niet mijn vraag. Mijn vraag is heel concreet. Stel, er zijn straks christelijke organisaties, katholieke organisaties, prolife organisaties, maatschappelijke organisaties die een beroep doen op die fondsen. Ze zeggen: wij willen graag ons prolife werk doen en willen die fondsen krijgen. Kan het wat het CDA betreft dan zo zijn dat er met die antirechtenbeweging in het achterhoofd — dat debat hebben we dus ook — wordt gezegd: nee, u komt daar niet voor in aanmerking; u voldoet niet aan de subsidievoorwaarden?

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik denk dat we daar wel anders naar kijken. Uiteindelijk moet zo'n subsidievoorwaarde gewoon binnen het kabinetsbeleid passen. Daar kijken we dan naar. Ik heb net al gezegd dat de overheid op dit moment vol aan de knoppen zit als het gaat om de besteding van onze middelen. Dat mag wat mij betreft een tandje minder. Het betekent volgens mij wel dat als het in het kabinetsbeleid past, iedere organisatie daar gewoon een aanvraag voor kan doen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Ja, afrondend, tot slot, om te zien of ik het goed begrepen heb. Ook wat het CDA betreft moet bijvoorbeeld een prolife organisatie daar dus voor in aanmerking kunnen komen en kan het niet zo zijn dat ze onder het mom van die antirechtenbeweging worden uitgesloten van dit soort subsidies? Zij zouden daar dus ook recht op moeten kunnen hebben?

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik ga op voorhand geen enkele organisatie uitsluiten. Mij gaat het erom dat het beleid gewoon goed is.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan wij luisteren naar de heer Lohman. Hij spreekt ook namens de fractie van het CDA. Na de heer Lohman ga ik schorsen voor het diner. Gaat uw gang.

De heer **Lohman** (CDA):
Voorzitter. Vaccinatieprogramma's tegen malaria in Ethiopië beschermen gezinnen en versterken de lokale economie. Investeringen in voedselketens in West-Afrika helpen boeren aan een leefbaar inkomen en bieden Nederlandse bedrijven economische kansen. China bouwt een spoorlijn tussen Nairobi en Mombassa, met Chinese machines aan het stuur. Op de Salomonseilanden rijden politieagenten op motoren met daarop "China Aid for Shared Future". Is dat hulp of handel? De AIV werpt deze belangrijke vraag ook op en bepleit daarbij een duidelijk onderscheid tussen hulp aan de kwetsbaarste landen, gezamenlijke financiering van mondiale publieke goederen en strategische samenwerking met middeninkomenslanden. Hoe weegt de minister dit onderscheid in zijn begroting?

Voorzitter. Sommige organisaties hebben inmiddels meer dan tien contracten met het ministerie. Voor samenwerking met het bedrijfsleven bestaan meer dan 50 verschillende potjes. De AIV spreekt van een "projectensproeier". De BHOS-begroting kan bijdragen aan brede welvaart in Nederland en in partnerlanden. Gezamenlijk werken aan transities, gericht op de lange termijn en op basis van gelijkwaardigheid en wederkerigheid: een aanpak als AgriGRADE laat zien hoe dat eruit kan zien. Partners met elk hun eigen specialisme werken in meerdere landen met dezelfde standaarden voor boerenorganisaties. Daardoor is de aanpak schaalbaar. Hoe ondersteunt de minister een dergelijke aanpak en hoe kan die worden opgeschaald? Is de minister bereid om in partnerlanden, voortbouwend op bestaande combitracks en initiatieven, de inzet op voedselzekerheid in één aanpak te stroomlijnen? Kijk daarbij naar Europa. Team Europe en Global Gateway brengen ambities en financiering bij elkaar. In uitvoering blijven lidstaten met eigen methoden werken. Kan de minister toezeggen om met gelijkgestemde lidstaten en de Europese Commissie een gedeelde werkwijze voor voedselzekerheid te agenderen, met concrete afspraken tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap in 2029 als inzet, en de Kamer voor eind 2027 over de voortgang te informeren?

Voorzitter, ik rond af. De wereld waarin ontwikkelingssamenwerking vorm kreeg, bestaat niet meer. Europa lijkt nog te moeten wennen aan zijn nieuwe plek in de wereld. Die plek vraagt van ons dat we anders gaan denken en dat we samenwerking anders organiseren.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Dank u wel.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik vond het heel interessant wat meneer Lohman vroeg over Afrika en China. Het is een hartstikke belangrijk onderwerp. Ik denk dat we daar met deze minister zeker nog weleens over te spreken komen. Ik ben benieuwd naar het volgende. Hij vroeg in feite aan de minister: is het hulp of handel? Ik ben eigenlijk heel benieuwd hoe hij daar zelf naar kijkt.

De heer **Lohman** (CDA):
Het voorbeeld dat ik gaf, kwam uit de documentaire van Ruben Terlou over China. Daardoor ga je er echt op een hele andere manier naar kijken. Het wordt letterlijk geframed als hulp. De Chinezen komen daar en zeggen te gaan helpen met ontwikkeling, maar uiteindelijk zit daar natuurlijk een hele duidelijke economische agenda achter. Dat is dus ook een beetje het debatje dat ik met meneer Hoogeveen had. Ik denk dat wij niet naïef moeten zijn en moeten zien dat China op die manier de handelsagenda probeert te bevorderen. Ik denk dat wij daarin voor onszelf … Ik zie het onderscheid tussen een puur economische aanpak en hulp veel minder zwart-wit dan het in het verleden misschien is geweest. Ik vind dat het AIV-rapport daar ook een aantal goede handvatten voor geeft.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank voor dit antwoord. Ik ben dan wel benieuwd naar het volgende. Op zich kan ik een heel eind met u meegaan, maar als u er zo naar kijkt, wat zou dat dan betekenen voor de Nederlandse beleidsinzet? Ziet u daar dan een verandering op komst? Of denkt u dat het wel goed is zoals het is; de Chinezen doen het zo en de Europeanen doen het zo?

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk dat de huidige begroting weer een stap in de juiste richting is. Ik denk dus dat we eigenlijk nog een beetje aan het wennen zijn aan die ontwikkeling van ontwikkelingssamenwerking. Zoals we het hiervoor deden, is niet meer de richting. We zijn op zoek naar de nieuwe. Ik denk dat de huidige begroting ook wel een beetje op twee benen hinkt. Ik heb soms ook wel wat vragen over de leesbaarheid van die begroting. Op welke manier kunnen wij die als parlement nou goed controleren? Ik denk dat die ontwikkeling … Nogmaals, het AIV-rapport — ik wil hiermee dat debat graag starten — geeft een aantal handvatten om de scheidslijn tussen hulp en handel minder scherp te maken. Ik denk dat zo'n ketenaanpak … U geeft voedselzekerheid als voorbeeld. Om voedselzekerheid te garanderen, begin je wellicht bij hulp. Je zou dan eigenlijk langdurig aan ketens moeten gaan bouwen en die inzet beter op elkaar moeten afstemmen. Dat soort projecten zijn wat mij betreft voorbeelden van hoe de nieuwe ontwikkelingssamenwerking en handel eruit zou kunnen zien.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik concludeer daaruit dat wij elkaar daar heel erg snel in zullen kunnen vinden. Als ik u namelijk goed begrijp, dan zegt u: dit is eigenlijk een eerste stap in de richting van een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

toch wat andersoortige ontwikkelingssamenwerking, die ook wat dichter naar die hulp toegaat dan de afgelopen 80 jaar.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk dat met dat AIV-rapport … Sorry, ging ik te snel?

De **voorzitter**:
Nee, ik had een klein onderonsje met mevrouw Maes. Het zou namelijk fijn als er via de voorzitter gesproken wordt. Gaat uw gang.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank u wel voor de vraag, zeg ik via de voorzitter. Ik denk inderdaad dat hiermee het debat gestart kan worden. Ik haal er een aantal punten uit. Het huidige onderscheid moeten we niet te veel op één hoop gooien. Hulp en noodhulp is echt iets heel anders dan langdurig werken en bouwen aan bijvoorbeeld het verduurzamen van voedselketens. Ik denk dat die beweging hier in het debat de rechterkant en de linkerkant van de Kamer wellicht wat dichter bij elkaar kan brengen. In de praktijk loopt dit namelijk al door elkaar heen. Langdurige aanwezigheid is zowel voor noodhulp als voor economische ontwikkeling essentieel.

De **voorzitter**:
De heer Dassen, kort en bondig.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik vond het een heel interessant verhaal van de heer Lohman. Ik vroeg me het volgende af. Als je kijkt naar wat China nu doet, dat meer met economische wurggrepen probeert landen in de invloedsfeer te krijgen, en ziet dat de Verenigde staten zich juist terugtrekken in protectionisme, wat is volgens de heer Lohman dan de rol die Europa in de wereld zou moeten spelen?

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk dat dat een hele mooie vraag is van de heer Dassen. Ik herken dat beeld wel. Er is China Aid For Shared Future. Wat China vaak doet, is inderdaad op basis van leningen samenwerkingen aangaan. Ik denk dat er echt behoefte is, hoewel het ingewikkeld is voor de rol van Europa op basis van onze waarden, om daar een tussenweg in te vinden. We merken dat ook zelf in Argentinië als er contacten zijn tussen de parlementen. We willen heel graag met delen van de wereld werken waar de waarden op het gebied van democratie en mensenrechten gelijkwaardig zijn. Dat is denk ik een hele belangrijke rol die Europa kan spelen. We dwingen derde landen niet om te kiezen tussen aan de ene kant de Verenigde Staten en aan de andere kant China.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik denk dat daar ook een enorme kans zit voor Europa, juist omdat we die rechtsstaat en die waarden hebben. Dat is inmiddels uniek in een wereld die steeds meer draait om macht. Als je het dan hebt over landen die zichzelf willen ontwikkelen en daar ook een bepaalde rechtszekerheid bij willen vanuit een gelijkwaardig perspectief, dan ligt daar volgens mij een kans voor Europa. Ik ben zelf nog zoekende. Zijn we als Europa ook bereid om die rol op ons te gaan nemen om te zorgen dat we die gelijkwaardigheid ook echt naar buiten gaan uitdragen? Ik ben benieuwd hoe het CDA daarin zit, ook voor de langere termijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk dat er aarzeling is vanuit Europa. Ik denk dat deze mening op zich vaak gehoord wordt. Je ziet inderdaad ook dat er bezuinigd wordt op de budgetten die dan traditionele ontwikkelingssamenwerking zouden zijn, om het zo te zeggen. Wij zijn eigenlijk aan het zoeken naar die nieuwe rol, waarbij aan de ene kant strategische autonomie en economische zelfstandigheid natuurlijk heel belangrijk zijn, maar waarbij we niet moeten vergeten dat de meer traditionele vormen van hulp een belangrijke rol spelen om lokaal een partner te kunnen zijn.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Dassen** (Volt):
Afrondend, voorzitter. Dan de vraag die ik ook aan mevrouw Maes stelde. Je ziet in Europa juist dat er nu elke keer gekort wordt, mede vanwege de houding van dit kabinet dat de Europese begroting naar beneden moet. Ik denk dat dat op de middellange en lange termijn echt penny wise, pound foolish is, omdat juist dat een kans is voor Europa in de wereld om te zorgen dat we zo veel mogelijk landen aan ons binden en om te zorgen dat we samen een vuist kunnen maken tegen de Verenigde Staten en China, die zich steeds meer als autocratische staat bewegen. Is de heer Lohman het met me eens dat we dat moeten voorkomen?

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk dat het ook voor een groot deel een organisatievraagstuk is. Neem economische ontwikkeling en strategische grondstoffen. De regio Congo werd al een aantal keer als voorbeeld genoemd. Het zou heel goed zijn om voor stabiliteit in de regio te zorgen en ervoor te zorgen dat je vervolgens ook economische kansen gaat benutten. Ik heb het idee dat Europees beleid niet altijd een-op-een op elkaar afgestemd is. Dat zie je dus ook in Nederland. Ik noem de versplintering van een aantal initiatieven. Het positieve nieuws zou zijn: als we dit beter zouden organiseren, dan kunnen we daarmee die doelstellingen misschien beter en sneller behalen.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik was even getriggerd door wat de heer Lohman zei, en dat vond ik wel een goed punt: wij moeten de middenweg zoeken, dus aan de ene kant vanuit onze waarden en betrouwbaarheid nieuwe handelspartners zoeken. Maar hoe kijkt de heer Lohman dan naar wat ik zojuist ook in mijn betoog aangaf: dat we onszelf in Europa ook heel vaak uit de markt prijzen bij potentiële nieuwe handelspartners als we het hebben over zaken als de ontbossingsverordening en CSDDD? We hebben nu allerlei Omnibuspakketten om het wat af te zwakken, maar feit is dat dat soort verstikkende wet- en regelgeving nog steeds bestaat en dat veel van onze potentiële handelspartners daarover klagen. Hoe kijkt de heer Lohman daarnaar?

De heer **Lohman** (CDA):
Ik denk dat het een belangrijk punt is dat we moeten zorgen dat het simpeler wordt voor ondernemers in Nederland. Tegelijkertijd is het wel zo dat wij natuurlijk een enorme afzetmarkt hebben en zijn. We zien met onze standaarden ook echt wel resultaten, bijvoorbeeld als je kijkt naar de sojamarkt, waarbij in Argentinië wordt gezegd: wij verwachten dat de standaarden naar al onze afnemers op het niveau van Europa gaan komen. Ik denk dat we die rol van het zetten van standaarden ook echt niet moeten

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

onderschatten. Tegelijkertijd ben ik het echt met u eens … Ik spreek veel ondernemers die zeggen dat het ontzettend complex wordt. Europa is ook niet de makkelijkste in bijvoorbeeld ICT-systemen op de juiste … Ondernemers worden ontzettend overvraagd. Ik maak we dus echt zorgen over hoe we het uitvoeren, maar ik vind dat we de ambitie moeten hebben om die standaarden hoog te houden en dat we daarmee dus een positieve werking in de rest van de markt kunnen organiseren.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dat begrijp ik, maar ik mis dan wel nog een beetje iets concreets waar we aan moeten werken als Europa. Er zijn talloze landen naar de WTO gestapt om over die ontbossingsverordeningen te klagen. Er zijn talloze landen die zeggen "doe dit niet" als het gaat om CSDDD. We zwakken het enigszins af, maar uiteindelijk zijn we wel bezig, ook wat betreft de Anti-dwangarbeidverordening, om steeds dieper in die keten te gaan kijken …

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
… waardoor juist die waardeketens onder druk komen te staan.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik herken het spanningsveld. Ik laat me alleen niet meevoeren in het standpunt dat we er dan maar helemaal mee moeten stoppen. Allerlei landen willen graag met ons handelen en willen nieuwe handelsverdragen met ons sluiten. Dit zijn inderdaad de moeilijke, ingewikkelde gesprekken. Wat mij betreft gaat het over uitvoerbaarheid. Ik zou de ambitie die we hebben op dat soort gebieden — u noemde bijvoorbeeld ontbossing en mensenrechten — niet te veel willen afzwakken om nog meer handel te gaan drijven.

De **voorzitter**:
Was u aan het einde van uw betoog gekomen? Dan dank ik u daarvoor. Ik ga schorsen voor het diner. Dat doe ik voor 45 minuten.

De vergadering wordt van 18.46 uur tot 19.30 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Als ook mevrouw Dobbe en mevrouw Van Ark gaan zitten, kunnen we beginnen. We zijn toegekomen aan de heer Van Houwelingen. Hij spreekt namens Forum voor Democratie. Gaat uw gang.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Dank u, voorzitter. Ik vervang een zieke collega; dit is eigenlijk haar betoog.

Voorzitter. De begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking bedraagt komend jaar 3,9 miljard euro. Dat is een peulenschil, een grassprietje, een korrel zand op het strand van Scheveningen vergeleken met de totale rijksuitgaven van 516 miljard euro. Je zou kunnen stellen dat het niet zoveel uitmaakt hoe deze begroting eruitziet, want het is slechts 0,8% van het geheel. Toch zegt deze 0,8% juist enorm veel over dit kabinet en de schadelijke plannen voor Nederland. Het gaat vandaag niet alleen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

om het herverdelen van geld, maar om een veel fundamentelere vraag: moet belastinggeld ten dienste staan van de Nederlandse belastingbetaler of mag het zomaar worden uitgegeven aan buitenlandse projecten waar de belastingbetaler geen baat bij heeft? Wat weegt voor ons zwaarder: medelijden of het landsbelang? Het zijn deze vragen die vandaag centraal staan bij het bespreken van de begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Voorzitter. Laten we meteen beginnen met het eerste deel van deze begroting, namelijk buitenlandse handel. Het is een boeiend onderwerp waar veel over gezegd zou kunnen worden. Hoe beschermen we onze interne markt? Welke landen produceren goederen die voor ons van belang zijn? Wat laten we door onze douane en wat niet? Het zijn allemaal vragen waarover we kunnen debatteren tot we een ons wegen, maar het zal weinig tot niets veranderen aan de economie van Nederland. Waarom? Omdat de Kamer haar bevoegdheid om bilateraal handelsverdragen te sluiten heeft opgegeven door het tekenen van het Verdrag van Rome in 1957 en het Verdrag van Lissabon in 2009. Sindsdien kan Nederland niet meer zelfstandig handelsverdragen sluiten en haar eigen belangen in acht nemen bij het onderhandelen. Sinds die tijd gaat alles via de Europese Unie en worden de belangen van Nederland op een hoop gegooid met die van Bulgarije, Griekenland, Letland, Slowakije en ga zo maar door. De laatste keer dat FVD een vrijhandelsverdrag besprak in de Tweede Kamer, was in 2018, toen toenmalig fractievoorzitter Baudet anderhalf uur de tijd nam om het CETA-verdrag, de handelsovereenkomst tussen de EU en Canada, meesterlijk te fileren. Met alle liefde zou ik dat vandaag weer willen doen, maar gezien de tijd lijkt het me nuttiger om mijn betoog te richten op een onderwerp waar de Kamer nog wél over beslist, namelijk ontwikkelingssamenwerking.

Ruim 97% van de BHOS-begroting gaat naar ontwikkelingssamenwerking. Dat is 3,8 miljard euro, maar dat is niet de totale hoeveelheid belastinggeld die Nederland reserveert voor ontwikkelingssamenwerking. In totaal is dat namelijk 6,4 miljard euro voor 2027. Gesplitst over iedere Nederlander is dan zo'n €30 per maand, evenveel als een sportschool- of telefoonabonnement. Maar goed, terug naar de 3,8 miljard euro. Zo'n 880 miljoen euro daarvan is gereserveerd voor duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid, water en klimaat. Ongeveer 600 miljoen euro is gereserveerd voor sociale vooruitgang. Voor humanitaire hulp en migratie is het grootste deel gereserveerd, wel 1 miljard euro op de begroting. Zo ziet dat er dus uit. Dit belastinggeld wordt voor het merendeel uitgegeven buiten de landsgrenzen, in de hoop dat een land als Ethiopië of Mali ooit zoals Nederland zal zijn: ontwikkeld. Maar wanneer is een land ontwikkeld? Wanneer kan Afrika zijn eigen broek ophouden zonder hulp van westerse landen? Hoeveel miljarden moeten er nog worden geworpen in de bodemloze put van honger, ziekte en despotisme?

Voorzitter. Sinds de jaren zestig heeft Nederland reeds 180 miljard tot 200 miljard euro belastinggeld uitgegeven aan ontwikkelingshulp. Beeldt u eens in wat Nederland allemaal met dat geld had kunnen doen binnen de eigen landsgrenzen. Al investeren we nog miljarden euro's in Afrika, het geld zal voor het overgrote deel in handen komen van kleptocraten die zichzelf verrijken of zal terechtkomen in projecten die tien jaar na dato voor niemendal zullen zijn geweest, zoals bruggen die worden gesloopt voor staal, of treinspoorkabels die uit de grond worden getrokken voor het waardevolle koper. Zelfs al zou dit geld wel goed besteed worden, dan nog zou het beter zijn als het binnen onze

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

eigen landsgrenzen werd uitgegeven. Waarom bekommeren wij ons om ver gelegen gebieden in de wereld, terwijl er genoeg plaatsen zijn in onze eigen provincies die dringend lokale investeringen nodig hebben?

Het in 2023 verschenen rapport Elke regio telt! stelt dat brede welvaart en publieke voorzieningen uitblijven in de regio's die aan de rand van Nederland liggen. Denk aan de Kop van Noord-Holland, Oost-Groningen, Twente, de Veenkoloniën, Zuidoost-Limburg of Zeeuws-Vlaanderen. Deze regio's ervaren niet dezelfde voordelen als het Randstedelijke gebied. Gezondheidszorg, onderwijs, openbaar vervoer en werkgelegenheid zijn onderontwikkeld. Om de gebieden aan de periferie van Nederland uit het slop te trekken, heeft de Rijksoverheid regiodeals in het leven geroepen. Van 2018 tot en met 2025 is in totaal 1,8 miljard euro hieraan uitgegeven. 1,8 miljard euro is dus nog niet eens de helft van het jaarlijkse budget voor ontwikkelingssamenwerking. Waarom moet een belastingbetaler in Oost-Groningen of Zeeuws-Vlaanderen meebetalen aan onderwijs in Afrika als de basisschool van zijn eigen kind wordt wegbezuinigd? Waarom betaalt hij voor een ziekenhuis in Rwanda als hij zelf 40 kilometer door de polder moet rijden om bij de dichtstbijzijnde huisartsenpost te kunnen komen? Waarom betaalt hij €30 per maand voor ontwikkelingssamenwerking in andere landen, terwijl het leven in zijn eigen regio onleefbaar wordt?

Voorzitter. Iedere euro belastinggeld die niet wordt besteed aan het belang van Nederland en zijn inwoners is in onze ogen een verspilde euro. Een begroting van 3,9 miljard euro die uitsluitend is gericht op ontwikkelingssamenwerking is hetzelfde als het verbranden of vergokken van 3,9 miljard euro. Het is niet uit te leggen aan de Nederlandse belastingbetaler dat zijn geld wordt gebruikt voor projecten die, zelfs al zouden ze succesvol zijn, helemaal niets opleveren. Forum voor Democratie zal dan ook niet instemmen met de begroting die op tafel ligt. Nederland is allang niet meer het rijke land dat het ooit was, in de jaren tachtig en negentig. Laten we daarom ophouden cadeautjes te geven aan falende wereldverbeteringsprojecten en ons richten op onze eigen problemen. Er zijn genoeg regio's in Nederland die deze 3,9 miljard euro veel beter zouden kunnen gebruiken. Nederlands belastinggeld investeren in Nederland: dat klinkt heel normaal, maar zal in dit huis opgevat worden als buiten de orde van het debat of radicaal. Maar het is niet nobel om jezelf te verwaarlozen voor een ander. Daarom wil Forum voor Democratie alleen nog maar steun geven aan ontwikkelingssamenwerking als dit Nederland iets oplevert, zoals de steun om terugkeerhubs te realiseren in veilige landen. Bij iedere besteding buiten de eigen landsgrenzen zou het Nederlandse belang voorop moeten staan. Willen burgers toch een goed doel steunen, laat hen dit dan vrijwillig doen en niet gedwongen door middel van belastinggeld.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu luisteren naar de heer Van Baarle, die spreekt namens de fractie van DENK.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dank u wel, mevrouw de voorzitter. De humanitaire situatie in de wereld verslechtert met de dag. Van de hongersnood en het aanhoudende geweld in Sudan tot het onbeschrijfelijke leed van de Palestijnen door de genocide in Gaza en de onderdrukking en apartheid op de Westelijke Jordaanoever, van de onderdrukking van Oeigoeren,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

christenen, Tibetanen en andere minderheden in China tot de genocide op de Rohingya in Myanmar, van het escalerende geweld in Jemen tot de vele andere crises die te weinig aandacht krijgen in deze Kamer en de rest van de wereld.

Voorzitter. Na het kabinet-Schoof ziet het er gelukkig qua hulp iets beter uit. Het is goed dat dit kabinet extra middelen beschikbaar stelt voor ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingshulp. DENK juicht dit toe en steunt dit. Toch blijft Nederland nog ver verwijderd van de internationale doelstelling om 0,7% van ons inkomen aan ontwikkelingshulp te besteden. Volgens het rapport Hulpbudget onder de loep daalt het percentage dat Nederland aan ontwikkelingssamenwerking besteedt na 2029 fors, tot slechts 0,43% in 2031. Het Rode Kruis waarschuwt dat door de extra investeringen en het ontbreken van voorspelbare financiering de continuïteit van schaarse humanitaire hulp steeds verder onder druk wordt gezet. Hoe kijkt de minister hiernaar? Vindt de minister het net als DENK een slechte zaak dat Nederland met dit beleid op de langere termijn juist steeds verder verwijderd raakt van de internationale doelstelling van 0,7%, terwijl de humanitaire noden wereldwijd alleen maar toenemen? Tegelijkertijd gaat een deel van het ontwikkelingsbudget naar Oekraïne, naar asielbeleid en "innovatief" migratiebeleid en naar maatregelen gericht op het beperken van het tegengaan van migratie. Er gaat steeds minder naar echte noodhulp en ontwikkelingssamenwerking. Er is toerekening naar andere beleidsdomeinen. Er komt wel wat bij, maar er blijft uiteindelijk minder over voor het beleid.

Voorzitter. Ten aanzien van de humanitaire crisissen in de wereld wil ik graag als eerste stilstaan bij de onmenselijke situatie die we in Gaza zien. Al jarenlang zijn we getuige van het enorme leed dat de Palestijnse bevolking wordt aangedaan door Israël. De afgelopen weken zagen we de verschrikkelijke beelden van mensen die onder zelfgemaakte tenten moeten zien te overleven in de stromende regen. Terwijl de winter voor de deur staat, dreigt de situatie hier voor Palestijnen nog verder te verslechteren. Voedselvoorraden zijn overstroomd. Er is een tekort aan onderdak. De humanitaire situatie staat enorm onder druk. Wat kan de regering extra doen in deze winter?

Voorzitter. Nog altijd wachten volgens de Wereldgezondheidsorganisatie ongeveer 18.500 patiënten in Gaza, waaronder meer dan 4.000 kinderen, op medische evacuatie. Het kabinet blijft zich voornamelijk richten op medische opvang in de regio, maar zoals Artsen zonder Grenzen terecht benadrukt, mag opvang in de regio geen excuus zijn om ernstig zieke en gewonde Palestijnse kinderen niet naar Nederland te halen. Beide zijn nu noodzakelijk om zo veel mogelijk levens te redden. Bovendien hebben Nederlandse kinderartsen en universitaire ziekenhuizen aangegeven dat ze voldoende capaciteit hebben om extra kinderen op te vangen, zonder dat dit ten koste gaat van Nederlandse patiënten. Met regelmaat krijg ik mails van mensen die aangeven dat zij in contact staan met zo'n kind uit Gaza. Zij vragen aan ons wat wij als volksvertegenwoordiger kunnen doen om ervoor te zorgen dat zo'n kind in Nederland wel geholpen kan worden. Wat is nou eigenlijk de reactie van de minister op al die mensen die dit vragen? Waarom weigert het kabinet nog steeds om ernstig zieke en gewonde Palestijnse kinderen naar Nederland te halen voor behandeling? Is de minister bereid om naast opvang en behandeling in de regio die medische evacuaties naar Nederlandse ziekenhuizen gewoon mogelijk te gaan maken?

Door toedoen van Israël blijft de toegang tot humanitaire hulp nog steeds ernstig

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

beperkt. Is de minister bereid om gerichte sancties te bepleiten tegen diegenen die levensreddende hulp tegenhouden? Welke stappen zet het kabinet om meer druk uit te oefenen, om het handelsgedeelte van het EU-Israël-associatieakkoord op te schorten en om daar meer druk op te zetten? Hoe gaat de minister de druk op Israël vergroten om ervoor te zorgen dat ze stoppen met het schenden van het internationaal recht door hulp tegen te houden? Erkent de minister dat het een schending is van het internationaal recht? Kan hij dat ook als zodanig veroordelen?

Voorzitter. Ook in Soedan voltrekt zich een van de ernstigste humanitaire crises ter wereld. Volgens de meest recente cijfers van de VN zijn er op dit moment meer dan 11 miljoen mensen op de vlucht. Burgers worden vermoord en grote delen van de bevolking worden bedreigd door honger. Deze oorlog wordt mede mogelijk gemaakt door steun en wapenleveranties van andere landen. DENK heeft daarom samen met de SP middels een tweetal moties de oproep gedaan om via de Europese Commissie meer druk uit te oefenen op de Verenigde Arabische Emiraten in het kader van de onderhandelingen over het handelsakkoord met de VAE. Welke concrete stappen zet de minister om deze oproep uit te voeren? Kan de minister toezeggen dat de betrokkenheid van de Emiraten bij de oorlog in Soedan ook tijdens de aankomende handelsmissie nadrukkelijk en expliciet aan de orde wordt gesteld? Graag een expliciete toezegging op dit punt. Hoe geeft de regering uitvoering aan de motie die sancties vraagt tegen de mensen die zitting hebben genomen in de schaduwregering van de RSF?

Voorzitter. Dan de uitspraak die het Internationaal Gerechtshof vorige week heeft gedaan over de genocide op de Rohingya. Dat is een historische uitspraak. Het hof stelt dat Myanmar zich schuldig maakt aan het plegen van genocide op de Rohingya. Voor heel veel Rohingya is dat, ondanks de pijn en het leed die nog steeds gevoeld worden, een klein stukje gerechtigheid dat er nu eindelijk is. De Myanmarese autoriteiten hebben deze uitspraak inmiddels als oneerlijk bestempeld en wijzen het oordeel af. Daarmee geven ze eigenlijk een duidelijk signaal af, namelijk dat zij niet van plan zijn verantwoordelijkheid te nemen voor het plegen van de genocide en de misdaden, laat staan mee te werken aan die uitspraak.

Is de minister bereid om, net als het Verenigd Koninkrijk heeft gedaan, de misdaden tegen de Rohingya, net als het hof, als genocide te erkennen en aan te sluiten bij de sancties die het Verenigd Koninkrijk heeft genomen, namelijk nog meer generaals van de junta op de sanctielijst plaatsen? Welke consequenties verbindt de regering aan deze uitspraak? Is de minister bereid om in EU-verband aanvullende sancties tegen ondernemingen en organisaties in Myanmar te bepleiten? Mijn fractie heeft ook een amendement ingediend om een aanvullende bijdrage te doen voor de humanitaire positie van de Rohingya en voor bewijsvergaring. We zien uit naar de reactie van de minister daarop. Nog steeds zijn er landen die zich schuldig maken aan pushbacks, onder andere Maleisië recentelijk nog. Hoe maakt de minister dat bespreekbaar in zijn contacten? Mijn fractie heeft reeds met een aangenomen motie aan de regering gevraagd om werk te maken van de sanctieomzeiling door de junta in Myanmar. Hoe gaat de minister de voorlichting aan Nederlandse bedrijven aanscherpen naar aanleiding van de uitspraak? Het moet nu wel duidelijk zijn dat ondernemen zonder enige voorwaarde en zonder het in ogenschouw nemen van de risico's in Myanmar echt niet meer kan. Hoe gaat de minister die verantwoordelijkheid nemen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Een groep die ook nog steeds onze aandacht nodig heeft, zijn de Oeigoeren, want die lijden onder ernstige onderdrukking en dwangarbeid. Dat mag niet uit onze aandacht verdwijnen. Welke concrete stappen zet de minister om producten die met dwangarbeid zijn vervaardigd, daadwerkelijk van de Europese markt te weren? Hoe staat het met de voorbereidingen van de uitvoering van de Europese Anti-dwangarbeidverordening, conform meerdere aangenomen moties? Is de nationale verantwoordelijke autoriteit voor het uitvoeren van die verordening al aangesteld?

Voorzitter. Dan de situatie in Afghanistan. Zo'n beetje de helft van de bevolking daar is afhankelijk van noodhulp. We hebben een brief gekregen van deze minister. Het is terecht dat er speciale aandacht is voor vrouwen en meisjes. Ik zou graag aan de regering, aan de minister, willen vragen wat het komende jaar de bijdrage zal zijn die Nederland gaat leveren voor noodhulp in Afghanistan.

Tot slot. De situatie in Jemen is vanwege recente escalaties ook enorm geëscaleerd, met daarbij vele burgerslachtoffers, vernielingen en tekorten. Kan de minister toezeggen dat er naar aanleiding van de recente escalatie een intensivering zal komen op het gebied van noodhulp voor Jemen?

Daar zou ik het in de eerste termijn bij willen houden, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan wij luisteren naar de heer Van Dijk, die spreekt namens de fractie van de SGP. Gaat uw gang.

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
Dank, voorzitter. Ik vervang mijn collega Stoffer op deze plek.

Voorzitter. Internationale samenwerking is een zaak van hoofd en hart. Als armoedebestrijding niet verder reikt dan goedbedoelde liefdadigheid, wordt het publieke draagvlak voor internationale samenwerking ondergraven. Maar als investeringen uitsluitend draaien om rendement en geopolitiek eigenbelang, verliezen we lotsverbondenheid uit het oog. In dat licht vraagt de SGP vandaag in het bijzonder aandacht voor de noodlijdende bevolking van Libanon en Jemen. Kan de minister toezeggen dat flexibele meerjarige financiering voor Libanon minimaal op peil blijft, zodat hulporganisaties niet alleen noodhulp kunnen bieden, maar ook kunnen investeren in bescherming, herstel en veilige terugkeer? Denk aan de opruiming van niet-ontplofte munitie in grensdorpen, het herstel van water- en elektriciteitsnetwerken en de ondersteuning van onderwijs.

Dan Jemen. De hernieuwde strijd aan de westkust heeft de druk rond Taiz en de zeestraat Bab el-Mandeb vergroot. Regeringsgezinde troepen hebben de kust gedeeltelijk heroverd, maar de anti-Houthicoalitie blijft verdeeld en een beslissende militaire overwinning ligt niet in het verschiet. Wat kan Nederland nog meer doen om bij te dragen aan de-escalatie, burgerbescherming en een inclusief en effectief onderhandelingsproces?

Voorzitter. De inzet op meer samenwerking met landen in West- en Noord-Afrika en transitland Tsjaad mag niet ten koste gaan van de Sahel. De politieke instabiliteit en onveiligheid in deze regio werken ook door naar ons continent. Juist als het moeilijk

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

wordt, moet Nederland betrokken blijven. Erkent de minister dit gedeelde belang?

Voorzitter. De aloude koppeling aan de OESO-norm is nog altijd niet terug, maar de komende drie jaar wordt nagebootst wat herstel van die koppeling zou hebben opgeleverd. Deze tijdelijke oplossing is zeer welkom, maar ik hoor graag hoe het kabinet inzet op structureel herstel.

De SGP is wel kritisch op de invulling van de extra middelen. Laat ik twee voorbeelden geven. Waarom kiest het kabinet ervoor om de intensiveringen op het gebied van voedselzekerheid en water af te vlakken ten opzichte van de eerdere raming? De wereldwijde opgaven zijn immens en complex, en juist op dit terrein worden Nederlandse kennis en kunde alom op waarde geschat. Alle spelers van de Dutch Diamond komen aan bod. Maatschappelijke organisaties vrezen dat hun rol in toekomstige partnerschappen wordt teruggedrongen, met name in de watersector. Hoe waarborgt het kabinet dat zij daarin een volwaardige partner blijven?

Het kabinet trekt daarnaast miljoenen meer uit voor het VN-bevolkingsfonds, terwijl Nederland met de bezuinigingen uit het kabinet-Schoof nog tot de grootste behoorde. Geen kwaad woord over allerlei psychosociale hulp of steun voor moeder- en kindzorg, maar dit VN-fonds verlaagt evengoed drempels voor zogenaamde veilige abortussen. Daarnaast steunt het een Europese belangenorganisatie die christelijke partijen — collega Ceder had het er al over tijdens interrupties — als de ChristenUnie, de SGP en de rooms-katholieke kerk verdacht maakt als steunpilaren van de zogenoemde mondiale antirechtenbeweging. Vindt de minister het echt aanvaardbaar dat belastinggeld wordt gebruikt om organisaties met een christelijke visie op huwelijk en gezin als extremistisch weg te zetten?

Voorzitter. In de memorie van toelichting bij de begroting zijn we geïnformeerd over het stopzetten van het onlineportaal voor ontwikkelingssamenwerking, vanwege kostenbesparing en het beperkte gebruik van deze site. Elke euro die naar bureaucratie en consultants gaat, gaat niet naar hulpverlening. In zoverre alle begrip, maar het portaal bevorderde wel degelijk transparantie. Hoe blijft inzichtelijk of klimaatfinanciering ook bij lokale ngo's en mkb terechtkomt? Is de minister het met ons eens dat hulpgeld in conflictgebieden aan de hoogste transparantie-eisen moet voldoen? Misbruik van fondsen, bijvoorbeeld in Gaza, is niet denkbeeldig. De overheid mag de aanpak van terrorismefinanciering niet uitsluitend aan banken overlaten. Twee jaar geleden vroeg de Kamer om de Nederlandse bijdrage aan UNRWA af te bouwen en andere, minder omstreden hulpkanalen te stimuleren. Hoe staat het met deze diversificatie?

Voorzitter. In deze Kamer constateren we regelmatig dat regels of de strikte toepassing daarvan het bedrijfsleven belemmeren. Dat geldt ook voor de inzet van het hulp- en handelinstrumentarium in Oekraïne. Belangstelling en expertise genoeg, maar projecten komen niet van de grond of gaan voor de laagste prijs naar Chinese partijen. Daardoor laten we na om Nederlandse bedrijven te positioneren als langetermijnpartner voor het Oekraïense bedrijfsleven. Het kan toch niet zo zijn dat China Rusland voorziet van cruciale militaire technologie en ook nog eens een slaatje uit de wederopbouw van Oekraïne slaat? Willen we ontwikkelingsgeld strategischer inzetten, dan is dit wel het laagsthangende fruit. Erkent de minister dat de huidige OESO-DAC-regels botsen op de context van een oorlogseconomie? Is hij bereid private sectormiddelen voor Oekraïne

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

minder multilateraal en meer bilateraal en juist flexibeler in te zetten?

Dank u, voorzitter, want ik zie een halve minuut. Ik stop, want anders verlies ik nog een minuut voor straks.

De **voorzitter**:
Ja, stop de tijd!

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
Dank je wel.

(Hilariteit)

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Dank, mooi betoog. Een korte vraag. Het zou kunnen dat straks blijkt dat christelijke organisaties die bijvoorbeeld prolife zijn geen subsidie meer krijgen, onder het mom van dat ze onder de antirechtenbeweging vallen, en dat de minister dat ook prima vindt, omdat het nu eenmaal zo is. Dat betoogde de heer Diederik van Dijk ook. Wat betekent dat voor de steun van de SGP voor de begroting? Zou dat voor u reden kunnen zijn om de begroting niet meer te steunen?

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
Op al te veel als-danzaken wil ik niet vooruitlopen. Waar ik het natuurlijk vooral over had — dat is wat me dwarszit — is dat er met belastinggeld een Europese lobbyorganisatie wordt betaald die met conclusies komt waar ik me op geen enkel gebied in herken. De ChristenUnie, de SGP en een kerk worden genoemd in het kader van de antirechtenbeweging. Dat vind ik te gek voor woorden. Het zal u niet verbazen dat ik natuurlijk altijd wil dat ook organisaties die anders aankijken tegen het leven en het huwelijk in aanmerking moeten kunnen komen voor subsidies. Ik ga nu niet speculeren over wanneer je wel of niet een begroting steunt. Dat is echt heel wat anders.

De heer **Van Houwelingen** (FVD):
Tot slot. Inderdaad, maar als ik het zelf lees, vermoed ik dat de onvermijdelijke conclusie is dat die bewegingen er niet bij horen, omdat ze niet meegaan met de moderne tijd. Dat kun je het kabinet niet eens kwalijk nemen. Dat is hoe ze denken: ja, dan kunnen ze geen subsidie krijgen. Dan zou ik toch verwachten van een christelijke partij dat ze de begroting niet meer steunt.

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
Helder. Nogmaals, dat is tot nu toe niet helemaal aan de orde. Mede om die reden zeggen wij: als het gaat om OS-geld, kies dan juist voor de niet-omstreden zaken, waar wij ook heel sterk in zijn, zoals water, voedselzekerheid, et cetera. Wie betaalt, bepaalt inderdaad, maar laten we oppassen met te proberen om ons progressief-seculiere waardenpatroon te exporteren naar andere landen. Ik denk dat dat iets is waar we heel terughoudend in moeten zijn.

Dank u, voorzitter.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Ceder. Die spreekt namens de fractie van de ChristenUnie.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Voorzitter. Voordat ik Kamerlid werd, was ik onder andere lid van de raad van toezicht van ontwikkelingsorganisatie Tearfund. Volgens hen komt het fundamentele probleem van onze wereld in de kern neer op gebroken relaties. Die analyse trof mij. Gebroken relaties met onszelf, met de Schepper, met anderen en met de schepping leiden tot hebzucht, machteloosheid, onrecht, armoede, conflicten en rampen. Door in te zetten op herstel van relaties komen individuen en gemeenschappen tot bloei. Ik heb een aantal jaar geleden tijdens een bezoek aan Zimbabwe zelf mogen zien hoe de vrijgevigheid van vele donateurs werd ingezet om via microkredieten in een woestijngebied irrigatie mogelijk te maken, of hoe via een lokale kerk vrouwen werden opgeleid om een kleine eigen onderneming te beginnen. Die dagen heb ik met mijn eigen ogen iets gezien van het mysterie dat Dietrich Bonhoeffer in zijn boek Ethiek omschrijft: "Hongerigen brood brengen is de weg voorbereiden voor de komst van genade." In de Kamer vergeten we soms hoeveel er dankzij de vrijgevigheid van miljoenen Nederlanders elke dag weer voor de meest kwetsbaren wordt gedaan. Dat wil ik hierbij ook markeren, en ik wil hen bedanken.

Tegelijkertijd zien we dat die gebrokenheid in de wereld steeds heviger zichtbaar wordt. Dat vraagt naast vrijgevigheid van individuen ook om inzet van een betrokken overheid. De verwachting is dat in de toekomst extreme armoede weer toeneemt. We zien dat grootmachten weer de wereld in politieke invloedssferen willen indelen. Daar is realistisch beleid voor nodig. We moeten in een gefragmenteerde wereld investeren in factoren die zorgen voor stabiliteit, economische groei en bescherming van kwetsbaren wereldwijd. Het is goed dat het kabinet de komende jaren investeert in ontwikkelingssamenwerking. De koppeling van 0,7% wordt echter structureel niet hersteld, ondanks aangenomen moties en ook het recente AIV-advies. Dat was wel een grote wens van de ChristenUnie. Hoe taxeert de minister zijn keuze?

De AIV adviseert ook om de internationale norm te herstellen van minimaal 0,2% van het bni voor de minst ontwikkelde landen, en dit te richten op de meest kwetsbaren. Neemt de minister dit advies over? Ik overweeg met een aantal partijen een motie op dit onderdeel. De AIV vraagt ook bijzondere aandacht voor groepen die structureel worden achtergesteld, waaronder mensen met een beperking. Is de minister bereid om de disability policy marker in zijn beleid toe te passen? Hoe ziet hij de bijzondere aandacht voor deze groep in het algemeen? Hoe voert de minister artikel 32 van het VN-verdrag Handicap uit?

De afgelopen jaren benadrukte ik het belang om een aanzienlijk deel van de middelen van de overheid te besteden via het maatschappelijk middenveld. We kennen de DRA, de Dutch Relief Alliance, waarin maatschappelijke organisaties rond humanitaire hulp zijn verenigd. Is het niet een idee om met organisaties te verkennen of het mogelijk zou zijn om ook op andere thema's een dergelijke alliantie of consortium op te richten? Graag een toezegging om dit in ieder geval te verkennen.

Voorzitter. Dan Congo. We hebben het in dit debat al een paar keer aangestipt. Afgelopen donderdag presenteerde de Congolese diaspora het manifest Van vervolging

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

naar herstel. Kan de minister in ieder geval toezeggen om schriftelijk op het manifest te reageren? Aanleiding hiervan was een corruptiezaak rond Congolese mijnbouwcontracten. Een Nederlands bedrijf moest een boete betalen, maar wat blijkt: dat vloeit terug in de Nederlandse staatskas en gaat niet naar Congo. Het zou niet zo moeten zijn dat boetes die Nederland int bij bedrijven die elders in de wereld misstappen begaan, de Nederlandse staatskas spekken. Kan de minister daarom toezeggen met collega's te verkennen of we het zo kunnen regelen dat een bedrag ter hoogte van de boetes ten goede komt aan de gemeenschappen die door het betreffende onrecht worden geraakt?

Voorzitter. Tot slot wil ik ingaan op de Tropical Forest Forever Facility en de situatie van Molukkers en de bevolking op West-Papoea, die schrijnend is. Indonesië is zowel een van de investeerders in als een van de begunstigden van de TFFF. Aangezien een groot deel van het Indonesische bosareaal zich in West-Papoea en de Molukken bevindt en de landrechten hier ernstig onder druk staan, is het belangrijk om ervoor te zorgen dat we dit gebruiken om juist de lokale gemeenschappen in deze gebieden te versterken, zodat ze ook in deze gebieden kunnen profiteren van de TFFF. Hoe gaat de minister dit waarborgen?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Ik dacht: mevrouw Dobbe komt met haar spreektekst. Maar gaat uw gang met een interruptie.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik was nog benieuwd hoe de ChristenUnie kijkt naar de plannen van dit kabinet om mensen gedwongen uit te zetten naar Rwanda en dat mogelijk te faciliteren met geld uit deze begroting.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
In het interruptiedebat met de heer Mpanzu heb ik al een doorkijk gegeven, en vorige week in het asieldebat ook. Wij zijn niet principieel tegen een conceptuele gedachte dat je buiten je eigen landsgrenzen op een fatsoenlijke manier terugkeer faciliteert, of dat nou België, Curaçao of een ander land is. Daar zijn we niet principieel op tegen. Dat moet wel onder strikte waarborgen gebeuren en basale humanitaire rechten moeten daarbij gewaarborgd worden. Ik ben er heel sceptisch over of dat in samenwerking met Rwanda kan, niet alleen vanwege de situatie in Rwanda zelf, waar ik in de Kamer ook geregeld vragen over heb gesteld, maar ook vanwege de invloed die ze hebben in een ander conflict, namelijk het conflict in Oost-Congo. Ik kan mij niet voorstellen dat Nederland dit als kartrekker gaat faciliteren, terwijl wij niet kunnen uitsluiten dat we daarmee ook mensenrechten die we zelf belangrijk vinden onder druk zetten. Het is dus aan het kabinet om uit te leggen en aan te tonen dat als er waar dan ook een terugkeerhub komt, het onder die voorwaarden kan. Die bewijslast ligt bij het kabinet. Maar ik ben nog niet overtuigd.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dank u wel voor dit antwoord. Ik denk dat wij als partij daar hetzelfde in staan, als ik het zo hoor. Maar dan is mijn vraag natuurlijk wel als volgt. We hebben allebei twijfels bij de mensenrechtensituatie in Rwanda, inderdaad ook bij de rol die het land speelt in Congo

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en of het op deze manier kan. Maar zo meteen komt deze begroting voor te liggen en dan moeten we voor of tegen stemmen. Als het dan wordt gefaciliteerd met geld uit deze begroting, wat moeten we dan doen, vraag ik aan de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik ben kritisch op het oormerken van geld voor wat er komen kan. Tegelijkertijd — dat heb ik in het asieldebat ook geconstateerd, denk ik — zijn we als Nederland ergens maar eigenlijk nog niet heel ver. Volgens mij zei u hetzelfde net nog: ik moet überhaupt nog maar zien of we ooit mensen naar Rwanda sturen. Het wordt al jaren geroepen. Er is nu wel een overeenkomst, dus dat is een wezenlijk verschil. Maar dit moet opgehelderd worden, voordat we daadwerkelijk tot die stap overgaan. Ik hoor dus graag van de minister of het klopt dat we sowieso niemand uitsturen als er niet aan deze basisvoorwaarden is voldaan. Dat wil ik ook graag horen. Om hiermee geld te reserveren voor iets wat mogelijk gebouwd zou kunnen worden, moet ik nog wegen. Het is niet zo dat ik zeg: daar mag je geen geld voor reserveren. Het kan namelijk zomaar zo zijn dat de minister mij verrast en aangeeft: "We gaan het regelen. En als we het niet kunnen regelen, komen we bij u terug en zeggen we: sorry, dat geld gaan we aan andere dingen besteden, want we kunnen niet garanderen dat de mensenrechten gewaarborgd worden."

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Dobbe.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Nee, hoor.

De **voorzitter**:
O, gelukkig.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Gelukkig?

De **voorzitter**:
Nee, niet om u persoonlijk — zeker niet! — maar voor het tempo van het debat. Meneer Van Dijk dan.

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
De heer Ceder sloot z'n bijdrage af met het vragen van aandacht voor West-Papoea. Heel goed, want daar is inderdaad veel aan de hand. Daar zijn ook veel christelijke gemeenschappen, die ook vaak in nogal benarde omstandigheden verkeren. Wat vraagt de heer Ceder precies van het kabinet aan concrete hulp op dit punt? Wat zijn z'n ideeën daarbij?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik vraag vaker aandacht voor West-Papoea omdat het een vergeten conflict is en Nederland, denk ik, meer dan welk land op aarde dan ook een bepaalde verantwoordelijkheid heeft om iets voor die gemeenschap te betekenen. West-Papoea staat enorm onder druk, alleen al omdat de grootste goudader ter wereld zich daar bevindt. Dat trekt gewoon heel veel machten aan. Ze zijn in principe vogelvrij.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Maar nu hebben we een kans, op twee manieren. We hebben een CEPA-verdrag, waarbij Nederland met Indonesië een handelsovereenkomst wil sluiten. Ik vind dat je de verbetering van de situatie van mensen op West-Papoea en op de Molukken daarvoor randvoorwaardelijk moet maken, want dat moet beter. Maar je hebt ook een tweede kans met TFFF, het oerwoudfonds, zoals ik het maar even noem. De minister wil best heel veel geld reserveren, honderden miljoenen, voor de komende jaren. Ik zeg: een heel groot deel daarvan gaat naar een van de grootste oerwouden op aarde, Indonesië. Dit is dus volgens mij ook een kans om daar voor de mensen die daar wonen, de Molukken en de Papoea's, strenge voorwaarden voor te stellen. Dat wil ik graag van de minister horen: we geven geen geld uit zonder dat de gemeenschap van West-Papoea, waarvan inderdaad het overgrote deel christelijk is, niet verder vervolgd of onderdrukt wordt met geld dat wij aan de Indonesische regering geven. Daar wil ik dus op toezien.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb een vraag aan de heer Don.

(Hilariteit)

De **voorzitter**:
Even voor de Handelingen: er was net wat spraakverwarring, want de heer Bamenga werd door de collega aangesproken met meneer Mpanzu en nu wordt het meneer Don. Maar laten we elkaar weer volgens de regels aanspreken. Gaat uw gang, meneer Bamenga.

De heer **Bamenga** (D66):
De heer Ceder dan. De heer Ceder had het net over een manifest. Volgens mij was ik bij dezelfde bijeenkomst. Dat manifest ging natuurlijk over een herstelfonds, maar ook over het Grote Merenprogramma. De grote vraag is natuurlijk hoe we ervoor zorgen dat het Grote Merenprogramma structureel kan worden voortgezet. Hoe kijkt de heer Ceder hiertegen aan?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dat is een heel terecht punt, want Congo is ook, zou ik bijna zeggen, een vergeten of slepend conflict. Daar hadden we iets op: het Grote Merenregioproject. Daar gaan we nu wat op inboeten. Ik denk dat het heel belangrijk is dat we hier de aandacht op blijven vestigen, ook met middelen. Ik ben dus zeer geneigd om dit weer terug te draaien of in ieder geval te herstellen. Ik denk dat Congo in de race naar meer chips en AI nog belangrijker wordt de komende jaren en dat er nog meer machten naar Congo toe trekken om zich van de macht over de grondmijnen te verzekeren. Ik denk dus dat dat moet. Ik denk dat het kabinet hier een foute keuze maakt ten aanzien van het Grote Merenregiofonds of de Grote Merenregiomiddelen. Gekoppeld daaraan zou je naar een andere systematiek moeten kijken, namelijk een herstelfonds. Ik had het over een concreet voorbeeld van een Nederlands bedrijf dat is beboet met 24 miljoen euro, geloof ik, omdat het mensen daar heeft omgekocht. Maar wat gebeurt er? Nederland beboet hen en het geld, dat dus is onttrokken is aan de Congolese belastingbetaler, vloeit naar de begroting van Justitie en Veiligheid! Congo is dus dubbel gestraft en Nederland is eigenlijk rijker geworden ten opzichte van het onrecht dat in Congo heeft plaatsgevonden. Als er iets neokoloniaal is, lijkt het me dit verhaal. Dit zal in de toekomst vaker gebeuren, dus ik doe ook een voorstel om ervoor te zorgen dat de middelen die je vrijmaakt, natuurlijk met aftrek van alle onkosten, terugvloeien naar Congo. Ik denk dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

dit het beste kan met een herstelfonds, waarbij je ook — dat was uw motie — de diaspora betrekt bij hoe je dit het beste terug de samenleving in kunt laten vloeien.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Dobbe, die spreekt namens de fractie van de SP. Gaat uw gang.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dank u wel, voorzitter. Onder het vorige kabinet ging niet alleen het mes in ontwikkelingssamenwerking, maar werden ook kwalijke ideologische keuzes gemaakt, bijvoorbeeld het schrappen van de inzet op vrouwenrechten en het woord "gender", het herinvoeren van gebonden hulp en het inperken van beleidsbeïnvloeding. Ik ben zelf heel blij dat die ideologische keuzes zijn teruggedraaid. Deze BHO-begroting is beter dan onder het kabinet-Schoof, maar slechter dan was voorzien voor 2027 onder Rutte IV. Kijken we naar de bni-koppeling en de 0,7%, dan ligt het kabinet nog steeds ver onder dat streven. Ook de koppeling wordt niet hersteld. Waarom herstelt het kabinet die koppeling niet structureel?

Voor komend jaar is een intensivering richting de bni-koppeling voorzien van 367 miljoen euro. 149 miljoen euro daarvan is steun voor Oekraïne. Waarom financiert Defensie de niet-militaire steun voor Oekraïne niet in plaats van BHO? Want daar krijgen ze het geld niet op. Dan drukt het ook niet op de begroting van Ontwikkelingssamenwerking. Ook is het een veel betere investering dan nog meer militarisering of het voorbereiden van een dienstplicht.

Voorzitter. Dan Sudan, nog steeds de vergeten oorlog. Juist daarom is journalistiek zo belangrijk: om te kunnen blijven vertellen wat daar gebeurt, aan de wereld maar ook in Sudan zelf. Radio Dabanga is essentieel om ervoor te zorgen dat Sudanezen overal toegang kunnen hebben tot betrouwbare en onafhankelijke informatie, juist nu. Begin dit jaar werd een amendement van de heer Ceder en mijzelf aangenomen om ervoor te zorgen dat Radio Dabanga kan blijven draaien, maar ik hoor dat er een nieuw financieringsprobleem dreigt. Wat is dat? Blijft het kabinet Radio Dabanga steunen, zoals een brede Kamermeerderheid wil?

Uit onderzoek blijkt dat Gaza ernstig is vervuild door Israëlische aanvallen. Op vervuilde grond kan je geen voedsel verbouwen. Vervuild water kan je niet drinken. Palestijnen zijn afhankelijk gemaakt en worden afhankelijk gehouden van noodhulp, omdat Israël de voedselvoorziening heeft vernietigd of blokkeert. Hulporganisaties zeggen het al veel langer, maar nu is er dan ook de informatie van COGAT dat er veel te weinig humanitaire hulp wordt toegelaten in Gaza en dat Israël zich dus niet houdt aan de afspraken uit het staakt-het-vuren van oktober 2025. Wat gaat de minister doen als reactie hierop? Nu zitten er namelijk mensen met hun kinderen in een tent in de regen en in de modder; dat is absoluut onacceptabel.

Wij vinden, net als ziekenhuizen, hulporganisaties en de Wereldgezondheidsorganisatie, dat Nederland de deur niet moet sluiten voor medische evacuaties van kinderen uit Gaza. We horen van hulporganisaties dat er ook ernstig gewonde of zieke kinderen zijn voor wie het geld voor de behandeling al particulier is ingezameld, voor wie een arts en een ziekenhuisbed klaarstaan, voor wie al een visum is afgegeven en die Nederland alleen nog maar hoeft aan te melden voor evacuatie. Is de minister in ieder geval bereid

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

om daaraan mee te werken en daarvoor de deur niet te sluiten?

Dit kabinet wil een uitzetcentrum in Rwanda — ik heb het er net al een aantal keren over gehad — waar een autoritair regime zit. Een oppositieleider is er vorige maand onthoofd teruggevonden. Rapport na rapport stelt dat de Rwandese regering de groep M23 steunt in Congo, waar volgens de Verenigde Naties, Amnesty International en anderen ontzettend veel oorlogsmisdaden door worden gepleegd, waaronder het executeren van ongewapende burgers, seksueel geweld, marteling, ontvoering van kinderen en dwangarbeid. En dan kan ik nog meer mensenrechtenschendingen noemen. Ondertussen worden grondstoffen het land uit gesmokkeld. Rwanda ontkent alles, ondanks al die onderzoeken en rapporten. Dat is toch op geen enkele manier een overtuigend verhaal als je stelt dat het respecteren van mensenrechten een randvoorwaarde is? Op welke manier wordt hier vanuit deze BHO-begroting steun aan gegeven?

Tot slot, voorzitter. Wij hebben afgelopen week van deze minister de verzekering gekregen dat wapenexportcriteria streng worden getoetst op risico's op mensenrechtenschendingen. Heeft deze minister het onderzoek in NRC gelezen naar het wapenbedrijf Destinus? Heeft hij redenen om aan te nemen dat dat artikel niet klopt? Zo niet, hoe is het proces van het afgeven van de exportvergunning dan gegaan? Bent u bereid te onderzoeken wat hier is gebeurd? Ik heb namelijk begrepen dat premier Jetten zegt dat we hier onderzoek naar moeten doen en dat de minister van Defensie zegt van niet.

Dank u wel, voorzitter. Stop de tijd.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Stop de tijd. Ook voor u geldt: een halve minuut in de rode cijfers. De heer Ceder gaat heel bondig interrumperen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Uiteraard, voorzitter, u kent mij.

De **voorzitter**:
Precies.

(Hilariteit)

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik heb bij iedereen geïnterrumpeerd over de motie-Dobbe, behalve bij mevrouw Dobbe zelf. Die ging natuurlijk over de discussie over de vrijheid van meningsuiting en ngo's. U heeft een motie ingediend over de antirechtenbeweging. Daar gaat een miljard naartoe. Als je die rapporten waaruit dat cijfer een beetje naar voren komt afpelt, dan komen de Katholieke Kerk en Europese organisaties naar voren, waar de ChristenUnie, de SGP en anderen uit zouden moeten voortvloeien. Mijn vraag is: wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ja, ik snap deze vraag. Het debat van net vond ik ook interessant. Dat ging over de vrijheid van meningsuiting en hoe je daarmee omgaat op het moment dat je als overheid maatschappelijke organisaties financiert. Het ging net mank bij de opvatting dat we, op

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

het moment dat iets ons niet zou bevallen, tegen een organisatie zouden zeggen: we financieren je niet, terwijl wat iemand uitdraagt en doet wel mag. Voor ons zijn de kaders mensenrechten, het internationaal recht en de rechtsstaat. Wat volgens mij centraal staat, is dat er financiering plaatsvindt vanuit conservatief-religieuze hoek, maar ook vanuit statelijke hoek — daarbij wordt Rusland veel benoemd — om mensenrechten te ondermijnen. Dat blijkt uit onderzoek, maar ook uit verschillende briefings die we hier binnen de commissie Justitie en Veiligheid hebben gehad, ook over extremisme en radicalisering. Daarom noem ik het de antirechtenagenda. Daar zit volgens mij het verschil. Ik denk dat we het in kaart moeten brengen op het moment dat het ondermijnen van mensenrechten actief wordt gefinancierd van buiten. Denk aan de gelijkheid van vrouwen bijvoorbeeld en het propageren van homohaat of vrouwenhaat. De motie vraagt ook: verken dat om te kijken of we kunnen zien waar die financiering vandaan komt. Als het mensenrechten ondermijnt, vind ik ook dat we dat de pas moeten afsnijden. Daar is de Kamer het dus mee eens.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Daar kan ik mevrouw Dobbe in volgen. Bij haat of mensenrechtenondermijning, vooral ook vanuit statelijke actoren, heb je, denk ik, ook gewoon te maken met een desinformatiecampagne. Daar kan ik me dus volledig in vinden. Maar die zaken plaatsen zich dus buiten de wet. Dan moet je ook zeggen dat je daar paal en perk aan stelt. Er zijn echter ook meningen die u niet bevallen of die anderen niet bevallen maar die wel binnen die kaders vallen. Het leek alsof u met de indieners meende dat ook meningen binnen die kaders die u niet bevallen ook binnen dat kader zouden moeten vallen. Mijn vraag is of dat zo is, want dan zou het wel een ingewikkelde discussie worden, ook in het licht van het interruptiedebat dat we net met de mevrouw van de VVD hebben gehad.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik snap dat de heer Ceder dat zegt, maar dat is dus niet zo. Op het moment dat ik de antirechtenbeweging omschrijf en ook kijk naar die onderzoeken, dan gaat het dus om het ondermijnen van rechten, mensenrechten. Bij ons kader "mensenrechten" gaat het me dáárom. Dan gaat het me niet om meningen die mij wel of niet zouden bevallen. Ik weet dat bijvoorbeeld op bepaalde medisch-ethische kwesties de heer Ceder en ik het oneens zijn. Maar ik zou het nooit willen inperken omdat ik vind dat de vrijheid van meningsuiting het allerbelangrijkste goed is. Op het moment dat een mening ook daadwerkelijk ondermijnend werkt en dat er wordt gepropageerd dat vrouwen niet gelijk zijn aan mannen of dat homo's minderwaardig zouden zijn, dan is wat mij betreft binnen mensenrechten de grens bereikt van wat toelaatbaar is. Dat is volgens mij precies die antirechtenbeweging, die nu ook goed gefinancierd wordt, die we moeten bestrijden. Dat is namelijk buitenlandse beïnvloeding. Die ondermijnt ook het beleid dat deze minister over mensenrechten probeert uit te dragen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Afrondend. Dank voor de precisering. Die waardeer ik. Ik hoop dat ook met deze precisering naar het onderzoek gekeken wordt zodat je een zuiver gesprek met elkaar hebt. Daarin kan ik mevrouw Dobbe bijvallen: je moet dat gesprek voeren. Ik zou toch nog willen vragen om naar de rapporten te kijken waarin volgens mij een breder narratief

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

geschetst wordt dan u het nu schetst. Dat roept bij mij maar ook bij anderen in de Kamer de vraag op hoe dat zich juist verhoudt tot die vrijheid van meningsuiting van ngo's en anderen. Dat geef ik nog even ter overweging. Ik wacht het onderzoek af. Dank voor het antwoord.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dank u wel. Het is natuurlijk ook zo: net werd het debat vermengd met wat wij zelf als Staat, als overheid, financieren en over wat we wel of niet willen financieren. Daarbij kan deze minister natuurlijk ook samen met de Kamer keuzes maken: wat vinden wij belangrijk, wat willen wij wel financieren en wat willen we niet financieren? Je kan het bijvoorbeeld oneens zijn met wat een bepaalde organisatie uitdraagt, maar dat betekent niet dat je haar dan noodzakelijkerwijs als overheid niet zou moeten financieren. Het was net een discussie waarbij het door elkaar liep. Het wordt heel spannend als het gaat over het inperken van de vrijheid van meningsuiting op het moment dat je financieren gaat koppelen aan een mening die wel of niet welgevallig is.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Dassen, en die spreekt namens Volt.

De heer **Dassen** (Volt):
Dank u wel, voorzitter. Een belangrijke begroting, zeker tegen de achtergrond van de wereld die op dit moment wordt vormgegeven. We hebben klimaatverandering, we hebben een toename aan conflicten, we hebben de gevolgen van AI die op dit moment de wereld steeds meer aan het verdelen zijn. We zien de wereld in verschillende machtsblokken opbreken. We zien aan de ene kant China, dat door middel van leningen economische wurgcontracten bij landen neerlegt. Een van de bekendste voorbeelden is natuurlijk de haven van Sri Lanka, die vervolgens uiteindelijk 99 jaar geleased moet worden aan China. Aan de andere kant hebben we de Verenigde Staten, die de andere kant opgaan, die juist heel erg protectionistisch en naar binnen gekeerd zijn.

De grote vraag op dit moment is welke rol wij als Nederland en Europa daarin willen nemen. Ik ben te spreken over de keuze die dit kabinet maakt, namelijk dat er een extra investering in deze begroting wordt gedaan. Ik denk namelijk dat het ontzettend belangrijk is dat als je in deze nieuwe wereld een rol wilt spelen, je met elkaar het gesprek aangaat. Dan moet je partnerschappen aangaan; dan moet je de verbinding aangaan. Dat betekent dat je ook moet investeren in landen. Dat betekent ook dat je handel moet drijven met landen. Want als je dat niet doet, dan sta je dadelijk alleen maar langs de zijlijn. Ik denk dat het in een wereld die steeds vijandiger wordt, belangrijk is dat we juist die partnerschappen gaan opbouwen met zo veel mogelijk landen in de wereld.

Dat Nederland in die wereld onder druk wordt gezet, blijkt wel weer uit het spel dat nu rondom ASML gespeeld wordt met de MATCH Act. Het is een spel dat al jaren bezig is. De Amerikanen zijn ooit begonnen met de EUV-machines die niet naar China mochten. Nederland heeft dat overgenomen. Toen werd er een volgende restrictie opgelegd. Nederland heeft die overgenomen, begrijpelijk, om ervoor te zorgen dat we zelf zeggenschap hielden over onze exportrestricties.

Nu zien we dat de Verenigde Staten verdergaan. Ik denk dat we in dit huis niet naïef moeten zijn door te denken dat de Verenigde Staten dit alleen maar doen vanuit het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

oogpunt van nationale veiligheid. Als dat zo zou zijn, dan zouden ze niet de meest moderne en splinternieuwe chips van NVIDIA naar China exporteren. Dan zouden ze niet de meest vooruitstrevende edgingtechnologie die in de Verenigde Staten wordt ontworpen, waarmee de EUV-machines geüpgraded kunnen worden, naar China laten gaan. Als het echt om de nationale veiligheid zou gaan, dan zouden de Verenigde Staten dat niet doen. Ik ben dus van mening dat de Verenigde Staten ook proberen om een afhankelijkheid die ze hebben van Europa, namelijk ASML, in de waardeketen in de chipindustrie, zo snel mogelijk kapot te maken, vanuit de simpele gedachte dat ze die afhankelijkheid van Europa niet willen hebben. Ik vraag de minister om een reflectie daarop. Ik snap heel goed ... Ik ben blij met de uitspraken die hij heeft gedaan om aan te geven dat dit onacceptabel is. Alleen, mijn grote zorg zit erin dat de Democraten en de Republikeinen samen zeggen: wij zijn van mening dat ASML minder moet gaat exporteren richting China.

De **voorzitter**:
Ik hoorde een punt. Meneer Bamenga, gaat uw gang.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik ben heel erg blij dat de heer Dassen de MATCH Act noemt. De heer Dassen heeft mijn betoog daarover vast gehoord. Is de heer Dassen het met D66 eens dat er veel meer moet gebeuren vanuit Europa om ons hiertegen te beschermen?

De heer **Dassen** (Volt):
Dat ben ik helemaal met de collega van D66 eens. Het grote probleem dat ik op dit moment zie, is dat we in Europa niet hebben laten zien dat we de middelen dan wel de wil hebben om daadwerkelijk tegen de Verenigde Staten op te treden. Daar zit een bepaalde angst in vanwege bondgenootschap en Oekraïne, waar we de Verenigde Staten nodig hebben. In mijn ogen hebben we in Europa ook niet het instrumentarium om hier op een goede manier tegen te kunnen optreden. De trade bazooka is volgens mij een overkill op dit moment. Ik weet niet of het blocking statute een manier is om te zorgen dat de Amerikanen hier niet mee doorgaan; dat is een vraag aan de minister. Ik vraag me dus af of we in Europa het instrumentarium hebben om hier op een goede manier tegen op te treden.

De heer **Bamenga** (D66):
Dat is natuurlijk de vraag, maar wellicht heeft de heer Dassen ideeën over welke effectieve instrumenten we wel zouden kunnen inzetten.

De heer **Dassen** (Volt):
Mijn grote vraag is of we het blocking statute kunnen inzetten om te zorgen dat ASML op een bepaalde manier beschermd en gecompenseerd wordt als het op deze manier echt uit de hand gaat lopen. Ik hoop natuurlijk dat diplomatieke druk nog zin heeft. Tegelijkertijd wordt er eind dit jaar in de Verenigde Staten over gestemd. Het is gekoppeld aan de defensiebegroting. De kans dat de defensiebegroting het in de VS niet gaat halen, is nihil. De vraag die ik ook aan de minister wil stellen, is of de diplomatieke druk daar wordt opgevoerd om te zorgen dat die koppeling in ieder geval wordt losgemaakt. Als dat niet gebeurt, dan is het honderd procent zeker dat dit erdoorheen gaat komen. Daar zit mijn grote zorg.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

De heer **Dassen** (Volt):
Ja, voorzitter. Ik had hier nog een paar vragen over aan de minister. Wat is nu de status van de gesprekken met de Verenigde Staten? Welke opties zijn er door de minister nog te bewandelen ten aanzien van dit diplomatieke proces? In hoeverre is het mogelijk om de MATCH Act los te koppelen van de Amerikaanse defensiebegroting? Is dit mogelijk of niet? Ik denk dat op basis daarvan redelijk goed bepaald kan worden wat de consequenties kunnen zijn en of dit voorstel het gaat halen. Zoals ik in antwoord op de vraag van de heer Bamenga al aangaf, denk ik dat we als Europa nog niet adequaat reageren op de dreiging vanuit de VS. Zij geven in hun nationale veiligheidsstrategie duidelijk aan dat ze technologisch superieur willen zijn en dat ze alles zullen doen om anderen op hun knieën te krijgen om in de rol van de VS mee te gaan, binnen hun normen en waarden. Mijn vraag aan de minister is ook of we binnen de Europese Unie moeten kijken naar een ander instrumentarium om hier op een goede manier op te kunnen reageren. Het is natuurlijk complete waanzin dat de VS op deze onwettige manier hun zin bij ons kunnen doordrukken.

Voorzitter. Ik zie daar wat mensen twijfelen of ze gaan opstaan, dus ik wacht voordat ik naar het volgende blokje ga.

De **voorzitter**:
Nu twijfel ik of ik de voorzitter ben van dit debat of dat de spreker namens Volt dat is.

De heer **Dassen** (Volt):
Excuus! Ik wilde zeggen: punt.

De **voorzitter**:
Mevrouw Maes dan.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik zal mijn vraag via u, voorzitter, aan de heer Dassen richten. Mijn vraag is als volgt. Het is hartstikke interessant en een superbelangrijke vraag. De heer Dassen vraagt zich af of het instrumentarium er is en ook of er misschien Europees iets gedaan zou kunnen worden. Ik ben ook wel benieuwd wat hij zelf denkt dat de mogelijkheden zouden kunnen zijn.

De heer **Dassen** (Volt):
Het enige wat ik zie, is: wat zijn de mogelijkheden van het blocking statute dat we op dit moment hebben? Een ander alternatief waar je naar zou kunnen kijken, is het volgende. Binnen ASML wordt een deel van de productie in de VS gedaan. Een deel van de machines wordt daar gemaakt. De enige plek op de wereld waar dat alternatief zou kunnen zijn, is volgens mij in Japan. Zou je niet meer met Japan moeten optrekken, omdat zij ook te maken hebben met deze wetgeving? Een mogelijkheid zou kunnen zijn: kijken of we meer met Japan moeten gaan optrekken om te kijken of we op die manier onafhankelijker van de VS kunnen worden. Het is een vraag aan de minister of gekeken kan worden of daarvoor mogelijkheden zijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dan heb ik natuurlijk wel een vervolgvraag. U neigt een beetje naar: kijken wat we Europees kunnen doen. Nu noemt u Japan. Dat is wellicht ook een optie. Ik begrijp zelf vanuit ASML dat voor hen de machineonderdelen die nu niet Amerikaans zijn, bijna niet te vervangen zijn op korte termijn. Hoe kijkt u daarnaar? Sorry, via de voorzitter. Kunt u zich nog andere diplomatieke middelen voorstellen die mogelijkerwijs zouden kunnen worden ingezet?

De heer **Dassen** (Volt):
Ik probeer ze te vinden, maar om eerlijk te zijn: ik heb ze niet voorhanden. Dat is precies de reden dat ik deze vraag aan de minister stel en die oproep aan deze Kamer doe. Er zit ook een verantwoordelijkheid bij ons als Kamer. We wandelen al heel lang mee met wat de Verenigde Staten van ons vragen en we buigen elke keer mee in wat zij van ons eisen. Daarom zei ik net: we zijn de eerste keer en de tweede keer meegegaan met de exportrestricties om uiteindelijk de zeggenschap zelf te behouden. Mijn vraag is: gaan we nu weer meebuigen, ja of nee? De consequenties zijn natuurlijk best wel groot. Zolang wij in dit huis Amerika blijven benaderen als een bondgenoot die het beste met Europa voorheeft, denk ik dat we elke keer van een koude kermis thuis zullen komen. Daarom denk ik ook dat we een rechte rug moeten houden en als Europa moeten zeggen: dit pikken we gewoon niet. Daarom ben ik blij met de woorden die de minister heeft gesproken. Wat hier gebeurt, is onwettig. Het is een extraterritoriale manier om onze bedrijven te beknotten. Dat zouden we niet mogen accepteren.

De **voorzitter**:
Kort en afrondend. Nee? Vervolgt u uw betoog, meneer Dassen. O, wat bent u dienstbaar aan de voorzitter.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik weet het, voorzitter.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang, meneer Hoogeveen.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik twijfelde om op te staan, omdat ik het betoog van de heer Dassen eigenlijk volledig ondersteun. Dat klinkt misschien wat gek uit de mond van JA21 richting iemand van Volt, maar ik denk dat dit partijpolitiek overstijgt en nationale belangen behelst. Ik denk dat de heer Dassen er gelijk in heeft dat het inderdaad een van de weinige thema's is waar Democraten en Republikeinen elkaar in kunnen vinden. De heer Dassen zegt wel dat dat niet te maken zou hebben met nationale veiligheid, maar met iets anders. Kan de heer Dassen daar wat meer over vertellen?

De heer **Dassen** (Volt):
Dat klopt.

De **voorzitter**:
De heer ...

De heer **Dassen** (Volt):
Kijk ... O, excuus, voorzitter.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
De heer Dassen.

De heer **Dassen** (Volt):
Er is natuurlijk lang gezegd: vanuit nationale veiligheid wil je niet dat de modernste chips in China terechtkomen. Dat was onder andere zo met de EUV-machines van ASML. Dat was nog een reden waarvan ik dacht: daar zou ik in mee kunnen gaan, want dan zorg je ervoor dat de modernste technologie niet gebruikt kan worden in bepaalde defensieapparatuur of voor ontwikkelingen van AI. Maar als ik op hetzelfde moment zie dat de VS wel de exportvergunningen voor de modernste chips van NVIDIA door laten lopen, dan gaat het voor mij niet meer op dat dit over nationale veiligheid gaat. Dan gaat het voor mij over iets anders. Ik probeer grip te krijgen op wat dat dan is. In mijn ogen heeft het ermee te maken dat de Verenigde Staten een grote hekel hebben aan het feit dat wij in Europa ASML hebben, dat zo'n belangrijk bedrijf is in de hele AI-waardeketen. Ik ben van mening dat de Verenigde Staten dit dus ook doen om ervoor zorgen dat ze die afhankelijkheid van ons verkleinen.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik ga er ook in mee dat we natuurlijk ook niet naïef moeten zijn wat betreft het streven van China. Zij willen ook die technologische dominantie; dat zeggen ze ook open en bloot. Is er dan ook een moment waarop wij vanuit Nederland of Europa misschien toch moeten zeggen: nou ja, goed, de belangenafweging ligt zo, dus als we moeten kiezen, kiezen we maar voor onze "bondgenoot" in plaats van voor een mogendheid waarvan we weten dat de intenties ook niet zeker rooskleurig zijn.

De heer **Dassen** (Volt):
Dan zou ik graag een stap terug willen doen. Ik denk namelijk dat we China een helpende hand toesteken op het moment dat de restricties nog verder gaan toenemen. Op het moment dat ASML niet meer het onderhoud van de machines gaat doen, gaat China enorm veel investeren om te zorgen dat ze dat op een andere manier kunnen doen, zodat ze dat zelf kunnen doen en zelf die ontwikkeling kunnen doen. Ik ben ervan overtuigd dat China, als ze daar echt vol voor gaan en dat alternatief niet meer hebben, ons zullen inhalen. Dan zijn we volgens mij nog veel verder van huis, zeker als dan de keuze is gemaakt: oké, dan gaan we maar met de Verenigde Staten verder. Die hebben maar één ding voor ogen en dat is namelijk zo veel mogelijk economische winst in de Verenigde Staten ten koste van ons.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Als ik dan daarop kan aanhaken: ik denk dat het inderdaad zoeken is naar welk instrumentarium of welke reactie we hier dan op kunnen plaatsen. Ik denk dat we het er allemaal over eens zijn dat strategische autonomie, wat dat ook moge zijn, dus ook dit behelst en dat je dus gaat kijken naar waardeketens in de wereld, zoals net al in een interruptiedebatje met de VVD aan de orde kwam. Je gaat dan inderdaad kijken hoe je kan optrekken met Japan, Korea en andere middenmachten die ongeveer in dezelfde positie zitten, en hoe we van daaruit samen met die landen kunnen optrekken, ook om daarin een tegenwicht te bieden aan de Verenigde Staten, die dat ons proberen op te leggen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Dassen** (Volt):
Hier vinden JA21 en Volt elkaar wederom. Ik denk dat dit cruciaal is, juist in die hele AI- en chipswaardeketen. Dan zijn dit de landen waarmee je samen moet optrekken om te zorgen dat je een weerwoord hebt richting China, maar ook richting de Verenigde Staten, en dat je gezamenlijk een vuist kunt maken. Ik ben natuurlijk van mening dat we in Europa moeten afstemmen wat nou dadelijk een goede reactie is richting de Verenigde Staten, maar ik denk dat je deze landen daar ook voor nodig hebt om te zorgen dat er iets meer gewicht in de schaal ligt qua waardeketen als het gaat om semicon, chips en AI.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ook op dit punt. Hoe moet ik in dit hele geopolitieke, toch heel ingewikkelde spel dat net geschetst wordt die hele Pax Silica zien, waarbij we dus als Europa juist samen met de VS en ook eigenlijk wel een beetje in het kielzog van de VS optrekken, wat enorme voordelen biedt maar onze eigen geopolitieke positie misschien ook wel wat problematiseert.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat is een hele terechte vraag. Ik zie dat probleem ook, want je geeft de Amerikanen namelijk ook een stok om mee te slaan op moment dat je zegt dat we niet meedoen met wat zij nu willen. De Europese Unie heeft dit natuurlijk getekend. Dit is erdoorheen. Ik denk dat er onvoldoende nagedacht is over wat de consequenties daarvan zijn geweest en wat de consequenties hiervan nu zijn. Ik zie dat probleem wel degelijk, ja.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
In het eerdere debat rond de Raad Buitenlandse Zaken Handel hebben we de minister bevraagd: wat zijn nou dingen die je juist als Europa zelf kan doen in relatie tot de keten van bijvoorbeeld kritieke grondstoffen, zodat je niet te veel afhankelijk wordt van een soort gezamenlijke agenda met de VS daarop? Hoe kijkt Volt daarnaar?

De heer **Dassen** (Volt):
Het lijkt me uitermate verstandig om dat te doen, juist om te zorgen dat als je het hebt over Europese soevereiniteit, je ook zorgt dat je je eigen waardeketen op orde hebt. Dat betekent in mijn ogen dus ook dat je andere afspraken gaat maken met bijvoorbeeld Afrikaanse landen, waar nu China een hele grote rol speelt, en dat je zorgt dat raffinage juist in die landen kan plaatsvinden en dat je ze daarbij helpt om te zorgen dat de economie zich daar ontwikkelt. Maar je moet dus ook je eigen inkoop diversificeren. Dat is volgens mij heel belangrijk om uiteindelijk ook die waardeketen beter op orde te krijgen en die onafhankelijkheid beter te hebben.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

De heer **Dassen** (Volt):
Dank, voorzitter. Dat waren de vragen over de MATCH Act.

Dan wil ik het nu hebben over Europa en Global Europe. Het is goed dat hier in Europa, of in Nederland in ieder geval, extra geld naar ontwikkelingssamenwerking en naar handel gaat, maar in Europa zien we op dit moment juist de discussie over het Meerjarig Financieel Kader. We zien dat er net weer een nieuw voorstel door Costa, de president

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

van de Europese Raad, is gedaan, waarbij er inmiddels in het originele Commissievoorstel 20% van Global Europe is af gegaan. Als je het dan hebt over "we zitten in een nieuwe wereld; hoe gaan we met elkaar om en hoe zorgen we dat Europa ook een rol in die wereld speelt?", lijkt het me heel onverstandig dat we op dit moment juist op die posten aan het bezuinigen zijn. Dit kabinet speelt daar een grote rol in, want het kabinet, ook weer bij monde van Eelco Heinen, heeft op dit moment wederom geroepen: het is nog steeds niet genoeg, er moet nog steeds meer vanaf. Mijn zorg zit er dus in dat dit ook weer van Global Europe afgaat. Ik hoorde de VVD net zeggen wat een belangrijk en mooi initiatief dat is. Het lijkt me dan onverstandig dat we deze houding als Nederland aannemen. Ik ben dus benieuwd hoe de minister daarnaar kijkt en hoe het kabinet kijkt naar de vraag hoe we er nou voor kunnen zorgen dat dit eventueel uitgezonderd wordt van verdere bezuinigingen. Volgens mij moeten de landbouw- en cohesiegelden naar beneden, maar moeten we juist zorgen dat er in de andere dossiers geïnvesteerd wordt. Graag een reactie daarop van de minister.

Dit soort partnerschappen bouw je ook door te investeren in onderwijs. Ik vraag de minister hoe hij kijkt naar een voorstel om juist studenten in ontwikkelingslanden en -gebieden naar Nederland te halen met studiebeurzen voor studies waarbij Nederland momenteel tekorten ervaart. Je kunt dan denken aan semicon, aan chips. Ik ben dus benieuwd hoe we ervoor zorgen dat we ook die partnerschappen met elkaar blijven bouwen.

Voorzitter, dan de klimaattop. Ik denk dat iedereen toch teleurgesteld was over de uitkomst. Voor het eerst in lange tijd is er geen akkoord gesloten, in een wereld die toch al uit elkaar aan het vallen is. Juist op het gebied van klimaat, waar we elkaar zo hard nodig hebben, zou je toch zeggen dat we daar met de wereld, met elkaar, uit moeten komen. Ik ben blij dat de Europese Unie heeft gezegd dit niet te ondertekenen, want er wordt gewoon te weinig aandacht besteed aan de fossiele industrie. Dat is belangrijk. Ik ben ook blij met de rol die Nederland daarin heeft gespeeld, door te kijken hoe we er toch voor kunnen zorgen dat we met een kopgroep aan de slag kunnen. Tegelijkertijd roept dat bij mij wel de vraag op of we er, in een wereld die toch al steeds verdeelder is, zo niet voor zorgen als we in kopgroepen gaan werken, juist op dit belangrijke dossier, dat andere landen achterblijven en juist in de invloedsferen vallen van China, Saoedi-Arabië, Rusland en de Verenigde Staten, die op dit moment juist een andere rol op zich nemen, namelijk de rol van de fossiele industrie. Graag een reactie van de minister daarop.

Dan de Rwandadeal. Het moet me wel van het hart dat het ontzettend pijnlijk is dat Nederland een van de landen is die daarin een kopgroep vormt. We hebben in Albanië gezien — onze Europarlementariër Anna Strolenberg is daar meerdere keren geweest — wat het betekent als je zo'n deportatiecentrum neerzet. Het kost ontzettend veel geld. De mensen die daar zitten, worden gedrogeerd, omdat ze gek worden van de uitzichtloosheid. Sommige mensen daar hebben hun mond dichtgenaaid uit protest. Er is totaal geen toezicht op het op een goede manier waarborgen van mensenrechten. We weten dat de mensenrechten in Rwanda niet goed gerespecteerd worden. We zien de rol in Congo, waar ze de M23-rebellen ondersteunen met alle gevolgen van dien. We zien dat er in Uganda een oppositielid wordt vermoord en dat de persvrijheid aan banden wordt gelegd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mijn vraag aan de minister is als volgt. Hoe kan Nederland hierin een koploperrol nemen en ervoor zorgen dat we mensen uiteindelijk daarnaartoe uitzetten? Is dit dan een hele goedkope, of uiteindelijk een hele dure, pr-stunt? Of geloven we daadwerkelijk dat dit de toekomst heeft? Ik vraag aan de minister om daarop te reflecteren. Ziet hij mensen daarnaartoe gestuurd worden voor de langere termijn? Hoe ziet hij daarin dan de rol van persvrijheid? Hoe kijkt hij naar de mensen die daar niet hun eigen mening kunnen uiten zonder thuis door de politie te worden bezocht?

Dan Sudan. Tijdshalve sluit ik mij aan bij de vragen die daar eerder al over zijn gesteld en bij het belangrijke amendement om extra steun vrij te maken, dat mede door PRO is ingediend.

Ik heb nog een korte vraag over Oekraïne. Minister Sjoerdsma is daar recent nog geweest; dat is volgens mij heel belangrijk. Hij heeft daar ook aangekondigd dat er extra geld voor beschikbaar wordt gesteld. Mijn vraag is: hoe zorgen we ervoor dat juist de civil society, de maatschappelijke organisaties binnen Oekraïne zelf, daar ook directe steun van ontvangt? Het is juist ook heel belangrijk dat zij dat geld direct kunnen krijgen, gezien de snelle innovaties die de samenleving op dit moment doormaakt. Ik ben dus heel benieuwd hoe de minister daarnaar kijkt en of een deel van die 1,2 miljard daar specifiek voor geoormerkt is.

Voorzitter. Gezien de tijd sluit ik me wat betreft Gaza aan bij de vragen die mevrouw Dobbe heeft gesteld.

Ik wil u danken voor de extra tijd die ik heb gekregen.

De **voorzitter**:
Die gaat gewoon van uw eigen tijd af in de tweede termijn.

De heer **Dassen** (Volt):
Daar was ik al bang voor.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik laat mij de kans niet ontnemen om een keer een debatje over AI te voeren met de heer Dassen. U waarschuwt regelmatig terecht voor de risico's van AI. Volgens mij zijn er twee uitersten: aan de ene kant wordt er gezegd dat alles moet kunnen met AI en dat het de hele wereld gaat veranderen, terwijl de andere kant zegt dat we het helemaal aan banden moeten leggen. Mijn vraag is: waar plaatst u Volt nou eigenlijk op dat spectrum?

De heer **Dassen** (Volt):
Ik ben van mening dat we alleen de kansen kunnen grijpen op het moment dat we de risico's afdekken met elkaar. Als we de risico's niet afdekken, gaan we enorme problemen krijgen. Kijk nu bijvoorbeeld weer naar het risico van het financiële systeem, waar DNB voor gewaarschuwd heeft. Als AI niet met goede controles wordt omgeven, dus uiteindelijk losgaat en ons hele financiële systeem gaat platleggen, dan gaan we daar geen profijt van hebben. Ik geloof zelf wel dat AI ook enorme kansen geeft, bijvoorbeeld als het gaat om ziektebestrijding en betere medicijnen, maar om daar te komen zullen we wel moeten zorgen dat de grote bedrijven op dit moment gereguleerd worden, en niet de waanzin waar we nu naar zitten te kijken.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Lohman** (CDA):
De heer Dassen heeft waarschijnlijk vandaag ook gezien dat het AI-model Claude de Riemannformule heeft opgelost, de wiskundige formule.

De heer **Dassen** (Volt):
Uit 1847, toch?

De heer **Lohman** (CDA):
Dat zou goed kunnen, maar het is zeer bijzonder. Experts zeggen ook: dit is het moment dat AI slimmer is dan de mens; de AGI is hier. Hoe vindt u nou dat de Nederlandse politiek op dit soort waanzinnige ontwikkelingen moet reageren?

De heer **Dassen** (Volt):
Ik vind het in ieder geval belangrijk dát de Nederlandse politiek daarop gaat reageren. Dat is mijn grootste kritiek in dit huis: ik vind dat er veel te weinig aandacht is voor AI en dat er te weinig geld beschikbaar wordt gesteld. Wij onderschatten met z'n allen dus nog volledig wat het uiteindelijke transformatiepotentieel van deze technologie is. Er zijn eerder al — wat is het? — 367 wiskundige rekensommen die al heel lang openstonden, opgelost met AI. Nu is deze som daarbij gekomen. Dat laat zien dat dit enorme gevolgen heeft op de arbeidsmarkt. Je ziet het nu al bij startersfuncties. Het laat zien dat op het moment dat wij niet meer begrijpen wat AI doet, we potentieel de controle over de technologie verliezen. In mijn ogen is het dus belangrijk dat we zo snel mogelijk een AI-veiligheidsinstituut krijgen. In mijn ogen is het belangrijk dat de minister er samen met het kabinet voor zorgt dat er zo snel mogelijk wereldwijde regelgeving komt wat betreft AI. Ik kijk ook naar de heer Hoogeveen, want dat zal in samenspraak moeten met landen als Zuid-Korea, Japan en Taiwan om ervoor te zorgen dat er druk op de VS en China wordt gezet. Een derde is dat we zo snel mogelijk in Europese alternatieven moeten gaan investeren die er uiteindelijk voor kunnen zorgen dat het opereert binnen de kaders van de rechtsstaat en de waarden die wij hier hebben.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Lohman** (CDA):
Bij dat laatste punt wringt het natuurlijk. U geeft net ook aan dat het belangrijk is dat we meedoen, dat we investeren en dat we niet achterop raken in die AI-race. We moeten dus investeren in het ecosysteem dat we hier hebben. Hoe weegt de heer Dassen deze balans, dus aan de ene kant dat we de gevaren niet in de hand hebben en aan de andere kant dat we bang zijn om economisch gezien achter te blijven wereldwijd?

De heer **Dassen** (Volt):
Dat zijn voor mij twee dingen die naast elkaar bestaan. We hebben eerder dit jaar al gezien dat de Verenigde Staten Europese bedrijven op een gegeven moment geen toegang meer gaven tot modellen als Mythos en Fable. Dat laat zien dat als wij zelf geen modellen hebben die de mogelijkheid bieden om dadelijk ons cyberdomein veilig te houden, we afhankelijk blijven van de Verenigde Staten en van een paar hele grote techbaronnen uit die Verenigde Staten. Ik wil die afhankelijkheid niet hebben. In mijn ogen hebben zij een verderfelijke ideologie achter hun modellen zitten, namelijk dat de democratie in de weg staat van hun technologie. Dat betekent dat ik graag Europese AI heb die zich wel houdt aan de kaders en de rechtsstaat die wij hebben. Maar ja, daar zal

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

je dan ook in moeten investeren, omdat we anders de afhankelijkheid van dit soort partijen alleen maar vergroten. Dan krijgen we dezelfde discussie als we nu hebben met ASML en Defensie, namelijk dat onze afhankelijkheid van de Verenigde Staten veel te groot wordt.

Tegelijkertijd — dan rond ik af, voorzitter — moeten we er juist ook voor zorgen dat er internationaal wet- en regelgeving komt om te zorgen dat deze AI-race van de VS en China, en die bedrijven binnen de Verenigde Staten zelf, niet volledig ontspoort, met alle gevolgen van dien. Ik sprak afgelopen week een professor en dat vond ik echt mindblowing, want die zei: "Het lijkt wel alsof we toe moeten werken naar een soort Tsjernobyl-like event, voordat de politiek wakker wordt en beseft wat de potentiële destructie van AI kan zijn." Ik vind dat waanzinnig. Ik denk dat we er dus met z'n allen voor moeten waken dat we die kant niet opgaan.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan wij tot slot luisteren naar mevrouw Lammers, die spreekt naar de Groep Markuszower. Gaat uw gang. Het spreekgestoelte kan zeker iets naar beneden, ja. Dat gebeurt terwijl wij praten. Gaat uw gang.

Mevrouw **Lammers** (Groep Markuszower):
Dank u wel, voorzitter. Charles Dickens beschreef in zijn roman Bleak House mevrouw Jellyby, die haar dagen wijdde aan een liefdadigheidsproject in Afrika, terwijl haar eigen kinderen onverzorgd door een chaotisch huis zwierven. Haar ogen leken niets te zien dat dichterbij lag dan Afrika. Dickens gaf het hoofdstuk daarom de titel: telescopische liefdadigheid. Dit kabinet bedrijft precies zulke liefdadigheid. Deze minister kijkt door eenzelfde soort telescoop. Voor 2027 trekt hij 3,9 miljard uit voor BHO, 84 miljoen meer dan in 2026. Hij ziet door die telescoop de tropische bossen en wil daar in tien jaar tijd tot 500 miljoen dollar aan besteden. Hij ziet het klimaat aan de andere kant van de wereld en trekt tot en met 2031 461 miljoen extra uit voor klimaatbeleid. Hij ziet de mondiale gezondheidszorg en seksuele en reproductieve rechten, goed voor 391 miljoen. Hij ziet de vluchtelingenopvang in de regio en de internationale migratieprogramma's, goed voor 415 miljoen. En hij ziet Oekraïne, met 384 miljoen aan niet-militaire steun. Maar één ding ontgaat hem; dat is de Nederlander, de Nederlander die nauwelijks nog zijn huur en gasrekening kan betalen, de Nederlander die op de wachtlijst staat voor een woning.

Voorzitter. Iedere euro op deze begroting is opgebracht door de Nederlandse belastingbetaler en hoort aan die Nederlandse belastingbetaler besteed te worden. De conclusie van DNA is daarom helder: Nederland moet stoppen met ontwikkelingshulp, want wij vinden dat liefdadigheid eerst bij ons eigen huis begint. We hebben daarom een aantal amendementen ingediend, waar deze Kamer het zeker met ons over eens zou moeten zijn. Wij willen geen Nederlands belastinggeld naar terreur, geen Nederlands belastinggeld naar projecten aan de andere kant van de wereld waar Nederland niets aan heeft, geen Nederlands belastinggeld naar ideologisch activisme en geen Nederlands belastinggeld naar organisaties die conservatieven als extremisten wegzetten.

Ten eerste is er de steun met Nederlands belastinggeld aan organisaties die verweven zijn met terreur. Volgens de inspecteur-generaal van USAID zijn 108 personen bij UNRWA, onder wie schooldirecteuren en leraren, voorgedragen voor uitsluiting van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

werk bij organisaties die geld krijgen van de Amerikaanse overheid wegens betrokkenheid bij de aanslagen van 7 oktober 2023 of banden met Hamas. De Verenigde Staten zijn gestopt met de financiering en ook Zweden heeft zijn kernbijdrage beëindigd. Ons eerste amendement, dat wij samen met de SGP en JA21 hebben ingediend, trekt daaruit de enige logische conclusie: de bijdrage van 19 miljoen aan UNRWA gaat volledig en definitief van tafel, inclusief alle bestaande verplichtingen.

Ten tweede ga ik naar het schrappen van de voorgenomen bijdrage van maximaal een half miljard aan de Tropical Forest Forever Facility, een door Brazilië opgezet beleggingsfonds voor tropische bossen. Het is volstrekt onzinnig om een half miljard te steken in bomen aan de andere kant van de wereld, terwijl er geen geld is voor onze wegen en infrastructuur, voor lastenverlichting en voor de Nederlander zelf.

Ten derde de pot voor vrouwenrechten en gender, die wat ons betreft weg moet. Ons amendement schrapt daarom het volledige budget van 36 miljoen. Dit geld gaat naar de meest bizarre projecten in het buitenland. Nederlands belastinggeld ging naar het decriminaliseren van prostitutie in Namibië. Nederlands belastinggeld ging naar een translobby in Uganda. Nederlands belastinggeld ging naar een Amerikaanse ngo die in Afrika de normen rondom mannelijkheid wil veranderen. Nu wil het kabinet uit deze pot ook nog programma's betalen tegen gendergerichte desinformatie. Wat desinformatie is, bepaalt het kabinet zelf. Dit is ideologisch activisme op kosten van de Nederlandse belastingbetaler. Dat is absurd, ongepast en heeft niets met het belang van Nederland te maken. Daarom moeten we stoppen met deze onzin.

Ten vierde hebben wij een amendement ingediend dat een groot fundamenteel probleem blootlegt: het financieren van onze eigen morele en culturele ondergang. Het United Nations Population Funds, het UNFPA, is een van de belangrijke financiers van het European Parliamentary Forum for Sexual & Reproductive Rights. Die organisatie publiceert met grote regelmaat rapporten waarin zij conservatieve organisaties in verband brengt met extremisme. In 2025 zette zij in zo'n rapport conservatieve en christelijke organisaties weg als religieuze extremisten. Toch verhoogt dit kabinet de bijdrage aan het UNFPA tot 53,7 miljoen, ruim het dubbele van dit jaar.

Voorzitter. Wie onze cultuur en identiteit verdedigt, is geen extremist. Dat is volstrekt legitiem en van groot belang. Onze westerse normen en waarden vormen het fundament voor onze samenleving. Het kan niet zo zijn dat de belastingbetaler via deze begroting meebetaalt aan de afbraak van dat fundament. Nederlands belastinggeld hoort dat fundament te beschermen. Daarom schrapt ons amendement de volledige bijdrage aan UNFPA en mag het kabinet UNFPA ook niet via een andere post alsnog financieren.

Mevrouw **Lammers** (Groep Markuszower):
Voorzitter. Dan wil ik het nog hebben over de Dutch Relief Alliance, het samenwerkingsverband van meer dan veertien Nederlandse organisaties dat miljoenen aan subsidies krijgt. Een van de leden, Oxfam Novib, werkt nog altijd samen met UAWC. Nederland stopte de directe financiering van UAWC in 2022, en met een reden. In 2019 kwam de 17-jarige Rina Shnerb om het leven bij een bomaanslag, die aan de terroristische PFLP wordt toegeschreven. Twee medewerkers van UAWC werden als verdachten opgepakt. Hun salaris bleek deels betaald uit de overheadkosten van een programma dat Nederland financierde. Extern onderzoek vond daarna 34 personen bij UAWC met banden met PFLP. Twaalf van hen bekleedden in dezelfde periode een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

functie bij zowel UAWC als PFLP. UAWC had de donoren daarover niet ingelicht. Op onze schriftelijke vragen antwoordde de minister in mei dat het Oxfam Novib vrijstaat met andere organisaties samen te werken. Nederland draaide de geldkraan dicht voor UAWC, maar via de DRA blijft deze minister een partner van UAWC financieren. Dat is onacceptabel. Wij willen dat de minister stopt met het financieren van Oxfam Novib via de DRA. Wat ons betreft krijgt de DRA als geheel ook geen financiering meer. Organisaties die Nederland zelf vanwege banden met terreur heeft uitgesloten, mogen ook via de DRA geen enkele euro meer ontvangen. Graag een reactie van de minister.

Tot slot wil ik het hebben over de godsdienstvrijheid. Sinds 22 september 2026 geldt een importverbod op goederen uit nederzettingen in Judea en Samaria. Het mag duidelijk zijn dat wij al fel tegen dit verbod zijn. Maar nu kwam mij ter ore dat dit handelsverbod ook een regelrechte aanval is op christelijke pelgrims die afreizen naar de Jordaan. Miljoenen christenen gaan daarheen om zich te laten dopen in het water waar Jezus 2.000 jaar geleden werd gedoopt. De doopgewaden en andere religieuze voorwerpen die daar verkocht worden, zouden naar alle waarschijnlijkheid ook onder het verbod kunnen vallen. Deze minister staat zelf onder de brief waarin dit handelsverbod werd aangekondigd. Daarom spreek ik hem er in dit debat op aan. Wat vindt de minister hiervan? Dit verbod moet zo snel mogelijk worden teruggedraaid. Tot het zover is vragen wij het kabinet met een motie om ten minste een uitzondering te maken voor persoonlijke religieuze aandenkens.

Voorzitter, ik rond af. Dit kabinet kijkt naar regenwouden in Zuid-Amerika, naar Gaza en naar Afrika. Wij kijken naar ons eigen huis, naar onze eigen mensen en naar Nederland.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van de eerste termijn van de Kamer.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:
Wij gaan donderdag verder met de behandeling van deze begroting. Ik dank alle leden voor hun inbreng. Ik dank de minister in vak K voor zijn aanwezigheid. En nog veel belangrijker: ik dank alle mensen die het vandaag weer mogelijk hebben gemaakt dat wij ons werk konden doen. Ik wens iedereen veilig thuis en morgen gezond weer op. Ik sluit de vergadering.

Sluiting

Sluiting 20.54 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.